

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 01973

FOLK UN LITERATUR

Leo Koenig

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

לעף קעיג
פיגלק און ליטעראטור

לעא קעניג פאלק און ליטעראטור

פינף לעקציעס

וועגן די הויפט טענדענצן און די כאראקטעריסטיקעס
פון דער מאדערנער יידישער ליטעראטור

און א אפהאנדלונג

יידן אין דער מאדערנער קונסט

ארויסגעגעבן פונם בילדונגס־קאמיטעט ביים ארבעטער רינג
לאנדאן 1947

All rights including translation reserved by the Author and the
Workers' Circle

שער בלאַט געצייכנט פון זשאזעף הערמאַן.

Printed by The Narod Press, 129-131 Cavell Street, London, E.1.

אינהאלט :

I

פאלק און ליטעראטור

- ערשטע לעקציע — די נייע יידישע ליטעראטור און אונזער
פאלקישער ווידערגעבורט 13 ז.
- צווייטע לעקציע — די אידעאישע און קינסטלערישע אנטוויק-
לונגען פון דער השכלה 29 ז.
- דריטע לעקציע — פון פראָזע צו דיכטונג 48 ז.
- פערטע לעקציע — פון רעאליזם צו ראַמאַנטיזם 65 ז.
- פינפטע לעקציע — טעמאַטישקייט און ווירקלעכקייט 83 ז.

II

- יידן אין דער מאדערנער קונסט 109 ז.
- א. עמאַנציפאַציע און מאַדערניזם
ב. דער פאַרשטערטער פאַגאַניזם 112 ז.
- ג. די אידיע 116 ז.
- ד. די צאל יידישע קינסטלער 118 ז.
- ה. די יידישע פלאַסטיק און די יידישע ליטעראַטור 121 ז.
- ו. איז פאַראַן אַ „נאַציאָנאַלע יידישע פלאַסטיק“? 123 ז.
- ז. די שפראַך פון פלאַסטישער קונסט איז אינטערנאַציאָנאַל 127 ז.
- ח. פאַרמירט זיך אַ יידישע פלאַסטישע קונסט 129 ז.
- בילדער :
- מענדעלע 13 ז.
- שלום עליכם 29 ז.
- פּרץ, זשיטלאוווסקי, אַש, נאַמבערג און אברהם רייזין 65 ז.

א ר י י נ פ י ר

ס'רוב, ווען מיר שרייבן אדער רעדן וועגן אונזער ליטעראטור און אירע עלטערע און שפעטערע שרייבער, טוען מיר עס, אזוי צו זאגן, בקבלה: מיר פארלאזן זיך אויף די איינדרוקן, וואס מיר האבן פון די שרייבער און זייערע ווערק געהאט אין אונזער יוגנט; און אויף די פיקסירטע פארטרעטן און גע- שטאלטן, וואס אונזער קריטיק האט פון זיי פאר אונז געמאלט און געצייכנט, אויך ס'רוב ווען מיר זיינען יונג געווען.

אין יעדן פון אונז לעבט א פארטיקע גאלערייע פארטרעטן פון די בויער פון אונזער ליטעראטור, פון וועלכע עס איז אונז שווער צו שיידן זיך. אז די פארטרעטן זיינען שוין געווארן קלישע-פארטרעטן, הגם זייער ראמאנטישע (ווייל מיר האבן נאך עד היום ליב אונזערע אמאליקע יונגע און ערשטע פארליב- שאפט אין זיי) איז זעלבסטפארשטענדליך און נאטירליך. דערפאר ווירקט כמעט אלץ, וואס ווערט איצט געשריבן וועגן אונזערע ערשטע און שפעטערע קלאסי- קער, ווי פרפראות, באפוזונגען אדער גאר ווי נייערע און שענערע ראמען צו די פארטיקע, געירשנטע פארטרעטן.

(הגם אונזער יונגע און פראכטפולע ליטעראטור-פארשונג האט אסך ביא- גראפישע און ביבליאגראפישע מאטעריאלן אין די לעצטע יארן געזאמלט).

ווי געזאגט, איז עס אין א געוויסער מאס נאטירליך מיר זאלן ס'רוב רעדן פון אונזערע שרייבער און פון זייערע בעסערע ווערק לויט די קריטישע און ראמאנטישע איינדרוקן, וואס מיר האבן פון זיי געהאט אין אונזער יוגנט.

ווער פון אונז וויל זיך עס צושיידן אדער אפזאגן פון די לידער, וואס מיר האבן אמאל אין אונזערע "בעסטע יארן" געזונגען, פון די דערציילונגען און ראמאנען, אין וועלכע מיר זיינען אמאל געווען אזוי הייס פארליבט און פון די פארטרעטן פון אונזערע דיכטער און קינסטלער, אין וועלכע מיר פלעגן זיך מיט אזא שטאלץ שפיגלען? — אבער דאך מוז מען צוגעבן, אז די דערשיינונג איז ניט אינגאנצן א געזונטע און קען פירן צו סטאגנאציע פון קריטיק; וואס קען ווערן אזוי שעדליך פאר דער גאנצער ליטעראטור.

א ראמאנטישע "זכרונות קריטיק" (ווען אפילו א טיילווייזע, ווייל מאנכע

ווערק פון מאַנכע פון אונזערע שרייבער ווערן מסתמא דאך נאך אַמאָל און נאך אַמאָל געלייענט אויך פון אונזערע קריטיקער) קען ווערן שעדליך שוין דערפאַר אַליין, ווייל זי זוערט און בלייבט נישט גענוג קריטיש:

ביכער זיינען ווי און ווען מען לייענט זיי:

ביכער ווערן אָפּגעשאַצט ניט נאָר לויט דעם געשמאַק און קריטישן חוש פונם בעסערן לעזער (שרייבער און קריטיקער) און זייערע עסטעטישע און סאָ-ציאַלע אנשויאונגען, נור אויך לויט דער עלטער פונם לעזער און דער צייט און עפאַכע אין וועלכער ער לייענט.

מאַנכע דיכטער, ווי צום ביישפּיל ביראָן אָדער אַסקאַר וויילד, אָפעלירן מיינסטן צו יונגע לעזער, און אַנדערע — לאַמיר זאָגן אַ געטע אָדער וואַרדס-וואַרט — צו מער רייפע און מיושבדיקע לעזער, (אין אונזער ליטעראַטור איז דער באַליבטסטער שרייבער ביי אונזער יוגנט, ד.ה. אין אונזער יוגנט, געווען פרץ).

אויך די צייט, די עפאַכע — די סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע באַדינגונגען און אנשויאונגען — אין וועלכע מיר לייענען אַ שרייבער אָדער אַ בוך ווירקט שטאַרק אויף אונזערע קריטישע אָפּשאַצונגען (מיט זעלטענע אויסנאַמען): מיר ווייסן אין אַלע ליטעראַטורן פון שרייבער און ווערק, וואָס, הויפטזאַכליך, די צייט, אין וועלכען זיי זיינען דערשינען, האָט גורם געווען צו זייער ריזיקן דער-פאַלג און כאַטש מען האָט, בשעתם, געגלויבט, אַז זיי וועלן לעבן אייביק זיינען זיי איצט כמעט ווי פאַרגעסן.

קען מען שוין פון דעם געזאַגטן אַליין גענוג בולט זען אַז אַ „ראַמאַנטישע זכרונות קריטיק“ קען ניט זיין גענוג אַביעקטיוו און באַלאַנסירט קריטיש, ווייל זי איגנאָרירט, ניט ווילנדיק, די צוויי פאַקטאָרן — די צייט און די עלטער, אין וועלכע זיי זיינען געלעזן געוואָרן.

נאַטירליך עקזיסטירט אַזאַ „ראַמאַנטישע קריטיק“ אין אַלע מאַדערנע לי-טעראַטורן: אַסך גרויסע ליטעראַרישע רעפּוטאַציעס לעבן „אויף קרעדיט“, אַזוי צו זאָגן, אָדער בקבלה; אָבער דאָך קומען פון צייט צו צייט יונגע און נייע קריטיקער, וועלכע שאַצן איבער די געירשנטע רעפּוטאַציעס לויטן נייעם צייט-גייסט, לויט די געענדערטע סאָציאַלע און קינסטלערישע אנשויאונגען.

ביי אונז איז עס אָבער כמעט ווי אונמעגליך געוואָרן: מיר האָבן ניט די אוניווערזיטעטן, די אַקאַדעמיש-ליטעראַרישע יוגנט, וואָס זאָלן קומען מיט זייערע נייע אָפּשאַצונגען און איבערשאַצונגען, אָדער גאָר נייע אַנטדעקונגען פון אַלטע פאַרגעסענע מייסטער... און אונזער קריטיק עלטערט זיך, האָט קיין צייט ניט, אַפילו זי זאָל עס שטאַרק וועלן און די אומשטענדן זאָלן זיין גינ-סטיק, צו רעווידירן, פון דאָס ניי איבערלייענען אַלע שרייבער און ווערק, פון

וועלכע זיי שרייבן עד היום... מיטן סך הכול, און זיי מוזן זיך שפייזן מיט „חסד געוירם“ און קומען ס'רוב אפ מיט אַ איבעררעטושירן, און אַפּפּרישן און רעסטאורירן פון די אַלטע ליבע פּאַרטנערען און געשמאַלטן, וועלכע זיינען ביי אונז אַלעמען אַזוי איינגעבאַקן אין האַרצן...

איך האָב אין די לעצטע יאָרן אַסך מאָל געקלערט און געפּלאַנעוועט איר בערליינענע „פון דאָס ניי“ אונזערע אַלטע און נייע קלאַסיקער, די אַלע ווערק, וואָס האָבן אַזאַ שטאַרקן רושם געמאַכט אויף אונז אין אונזער יוגנט און לעבן אין אונז נאָך עד היום אַדאַנק די ערשטע איינדרוקן. איך האָב אַפּילו גע-קלערט אַנהויבן שרייבן אַ סעריע „לייענענדיק פון דאָס ניי“, אָבער פון דעם פּלאַן איז, לעת עתה, גאַרניט געוואָרן. אפּשר אויך דערפּאַר, ווייל אונזערע פּע-ריאָדישע אויסגאַבן און אוודאי צייטונגען, האָבן אין די לעצטע יאָרן פּיל דריינ-גענדערע דאגות און פּראָבלעמען ווי אַנצוטון זיך דאָס פּאַרגעניגן פון לייענען פון דאָס ניי.

לייענען פון דאָס ניי די אַלטע מייסטער און ביכער איז פּונקט ווי נאָך לאַנגע יאָרן ווידער באַזוכן די אַלטע היימען, די ליבע לאַנדשאַפטן, וואו איר זענט אויסגעוואַקסן, און ווידער באַגעגענען יוגנט־פּריינט און חברים, פון וועלכע עס האָט זיך געדאַכט מיר וועלן זיך קיינמאַל נישט צושטיין.

לייענענדיק פון דאָס ניי איז פון די גרויסע פּאַרגעניגנט, וואָס טוען אויך וויי: איר לייענט אייער באַליבטן שרייבער פון אַמאָל, דאָס בוך וואָס איר האָט אַמאָל אַזוי ליב געהאַט און איר דערמאַנט זיך די אומשטענדן, אין וועלכע איר האָט זיי מיט אַזאַ פּאַרגעניגן געלייענט, און צי ס'איז אייער עלטער אַדער ריי-פּעזער געשמאַק, נאָר עס טוט אייך באַנג און לייד, ווען איר קענט נישט ווידער געפינען זייער אַמאָליקן צויבער: די לאַנדשאַפט האָט שוין נישט דעם זעלבן חן אין אייערע מידע אויגן; איר וואונדערט זיך צי אייער יוגנט־פּריינט איז טאָר קע געווען אַזוי שייך ווי ס'האַט זיך אייך אַמאָל געדאַכט, ווען איר זענט אַזוי נאַאיוו געווען...

און אַסך מאָל האָבן מיר מורא פון דאָס ניי צו לייענען אונזערע אַלטע מייסטער — ווי צו באַזוכן אונזערע יוגנט־לאַנדשאַפטן — ווייל מיר ווילן נישט אנטוישט ווערן, אַנטדעקען אונזער אַמאָליקע נאַאיוו־טעט און אונזער איצטיקע צינישע עלטער און רייפּקייט. קיינער וויל נישט זיין דער אַקאַנאַקלאַסט פון די אייגענע יוגנט־געטער.

ניט זעלטן קומט אויס, שטייענדיק פאַר די גרויסע ליינוואַנטן פון די

אמאליקע באַרימטע „מאָדערנע“ קינסטלער — אונזערע לערער — פאַרשעמט זיך מודה זיין, אָז זיי האָבן אין דער אמתן ניט געקענט מאלן און צייכנען. ווער פון אונז איז ניט געשטרויכלט געוואָרן, בלעטערנדיק אַ „הויז פריינט“ אָדער אַ „פאַלקס ביבליאָטעק“ אויף זייטלעך גאַנצע נאַיווע אומבאַ- האַלפּנקייט פון מאַנכע פון אונזערע לאַנג שוין עטאַבלירטע און ווי קאַנאַניזיר- טע גרויסע שרייבער?

און וואָלטן אַפילו אונזערע גאָר גרויסע שרייבער און זייערע באַרימטע ווערק אַרויס גאַנץ און גאַרניט געמינערט, ווען זיי ווערן פון דאָס ניי און, זעלבסטפאַרשטענדליך, קריטיש געלייענט?

אַט האָב איך דאָ ניט לאַנג צוריק, לייענענדיק פון דאָס ניי, זיך געמוזט פּרעגן צי אונזער פּריןץ קלאַסיש ווערק „די גאַלדענע קייט“ איז אַסך מער ווי אַ גלענצענדיק סקיצע: און צי שלום עליכ'ס באַרימטע געשטאַלט שרה שיינ- דעל איז שוין ניט אַביסל צו מאַנסביליש-לומדיש און אַפילו צו שלום עליכ'ס- דיק קלוג?

נאַטירליך וואָרטן אויף אונז אויך גרויסע קאַמפּענסאַציעס, לייענענדיק פון דאָס ניי: מיר אַנטדעקן ווי פון דאָס ניי און מיט נאָך גרעסערן חידוש אמתע פּערל-שטיקער מענדלעך, שלום עליכ'ס אַא — וואָס ווילט זיך פון דאָס ניי איינראַמען, באַווייזן אַלעמען אָדער אַפּדרוקן אין אַ נייער אַנטאַלאָגיע „גאַלדע- נע יידישע פּראַזע“.

און בכלל וואָלט געווען אַ גרויסער יושר, אַ חסד של אמת, פון דאָס ניי צו באַרייזן גלופּסק, קאַבצאַנסק, קאַסרילעווקע, מאַזעפּעווקע, באַזוכן נאָך אַמאָל אַש'ס און וויסענבערג'ס „שטעטלעך“, באַגעגענען זיך ווידער מיט בערגעל- סאַנ'ען „אויפן וואַקזאַל“ און טאַקע אויך נאַכאַמאָל אַריינקוקן אין די „פוילישע וועלדער“.

וועלן מיר בכוח זיין עס צו טון איצט, ווען די און נאָך אַזעלכע באַרימטע „סטאַנציעס“ אין דער יידישער ליטעראַטור זיינען אַפּגעמעקט געוואָרן פון דער ערדישער מאַפע?

אַבער דאָך קען אַ סענטימענטאַלע זכרונות-קריטיק, ווי שוין געזאָגט, ניט זיין אינגאַנצן קריטיש. און ווען איך האָב זיך אונטערגענומען פאַר דעם ביל- דונגס קאַמיטעט פון דעם לאַנדאַנער אַרבעטער רינג צו געבן פינף לעקציעס וועגן דער יידישער ליטעראַטור, האָב איך באַזונדערס שטאַרק געפילט די נוי- טיקייט צו ליינען פון דאָס ניי אויב ניט אַלע וויכטיגסטע און רעפּרעזענטאַ- טיווסטע יידישע שרייבער און זייערע ווערק איז כאַטש די סאַמע נויטיגסטע

און כאראקטעריסטישסטע, וואָס זיינען געבליבן ווי נעפלדיקע דעראינערונגען אין זכרון. (און פון ליענען די נאָך ניט געלייענטע אַלטע און נייע יידישע ביי-כער איז דאָך אָפּגערעדט). אָבער ליידער האָב איך עס מיט אַ פּאַר אויסנאַמען ניט געקענט באַווייזן. (אפילו די בעסטע און שפּאַנענדיגסטע ביכער ליענען זיך איצט שוין זער לאַנגזאַם). צוליב דעם טאַקע האָב איך מיינע לעקציעס גע-ווידמעט די הויפט שטרעבונגען און טענדענצן אין דער יידישער ליטעראַטור, וועלכע וואַלטן, גלויב איך, זיך ניט פיל און עיקרדיק געענדערט, ווען איך וואַלט יאָ פון דאָס ניי געלייענט אַלע אונזערע אַלטע און נייע קלאַסיקער. —

איך וועל, דאַכט זיך, קיינמאַל ניט פאַרגעסן די פינף קאַלטע זונטאַג-נאַכ-מיטאַגס — אין דעם לעצטן קאַלטסטן ווינטער, וואָס ענגלאַנד האָט ווען גע-האַט — ווען איך האָב אין דעם לייען-צימער פונם אַרבעטער רינג געהאַלטן די לעקציעס. דער ניט צו גרויסער צימער מיט געגלעזטע וואַנט-שאַפעס יידישע ביכער איז ניט געווען איבעריק פול. ס'איז דאָך געווען אַזוי קאַלט, מוראדיקע פרעסט, מיט אַ פּאַר אויסנאַמען איז קיינער פון די לאַנדאַנער קאַלעגן-שריפט-שטעלער און פון דער אינטעליגענציע ניט געקומען צו די לעקציעס, הגם די פּראַגן וואָס איך האָב באַריט אין די רעפּעראַטן זיינען אונזערע אַלעמענס פּראַגן און פּראָבלעמען. אָבער קאַלעגן ווי ס'פירט זיך איבעראַל גייט מען ניט הערן און אין דרויסן איז געווען אַזוי ביטער קאַלט. איין פענסטער האָט זיך פונקט ניט געוואַלט צומאַכן, און אַ עלעקטריש אייוועלע צופוסנס ביים טיש האָט ניט געוואַרעמט. . . אויף דער וואַנט רעכט האָט זיך געבלייבט אַ קליינע געראַמטע פּאַטאַגראַפיע פון פּרין מיט דינעזאַנען.

איך האָב אַפּאַר מאַל פאַרגעשלאָגן דעם פּאַרויזער פונם בילדונגס קאַמי-טעט (אויך דער טשערמאַן ביי די לעקציעס) מיר זאָלן אַפּלייגן אפּשר די רע-פּעראַטן ביז ס'וועט זיך אַ בעסער וועטער איינשטעלן, אָבער פריינט מינדעל האָט איינגעשפּאַרט געענטפּערט:

„ניין, מיר מוזן אַנגיין מיט די לעקציעס. . . און ווייטער איז דאָך פאַר אונז דאָס וויכטיגסטע די לעקציעס אַרויסצוגעבן אין בוך פּאַרם. . . וואָס זשע אַרט אייך?“

דאַנק איך איצט דעם בילדונגס-קאַמיטעט ביים לאַנדאַנער אַרבעטער-רינג פאַר דער געלעגנהייט זיי האָבן מיר געגעבן צו קלערן און אַרבעטן אַביסל איבער די פּראָבלעמען פון אונזער ליטעראַטור; און פאַר דעם ערשטן יידישן בוך, וואָס זיי האָבן זיך באַמיט שייך אַרויסצוגעבן.

און איך האָף, אַז אַט דער ערשטער בוך „פּאַלק און ליטעראַטור“ וועט ניט בלייבן זייער איינציקער בוך. ביי דעם איצטיקן טרויעריקן מצב פונם יידישן פּאַרלאַג-וועזן איז עס אפשר אַ חוב פון די יידישע-וועלטלעכע אַרגאַניזאַציעס צו העלפן יידישע שרייבער פאַרעפענטלעכן זייערע נייע אַרבעטן און שטודיעס. און אין איין וועגס דאַנק איך אויך מיינע יונגע פריינט דעם מאלער זשאַ-זעף הערמאַן און שמעון אבראַמסקי פאַר זייער הילף דאָס דער בוך זאָל וואָס בעסער און שענער אַרויסקומען.

לעא קעניג.

לאַנדאָן, יוני 22-1947.

מענדעלע אויף אַ שפּאציר

ערשטע לעקציע

די נייע יידישע ליטעראטור און אונזער פאלקישער ווידערגעבורט

מען האט לעצטנס אנגעהויבן ארויסווייזן אן אינטערעס צו יידיש און דער יידישער ליטעראטור אויך אין די יידישע קרייזן, וועלכע פלעגן זיך געווענלעך באציען צו דער יידישער פאלקס-שפראך אדער מיט א פארטייאישער און פרינ-ציפיעלער קעגנערשאפט אדער, נאך אפטער, מיט דעם כאראקטעריסטישן סנא-ביום פון די האלב-אינטעליגענטע און האלב-אסימילירטע „יהודים“ (מען גע-פינט זיי אויך צווישן אונזערע עקסטרעמע ציוניסטן און העברעאיסטן), וואס ווייסן און פארשטייען אין דער אמתן נישט וואס א פאלקס-שפראך איז אַווינס ; באַזונדערס, ווען די פאלקס-שפראך איז זייער אייגענע, פון זייערע עלטערן און אור-עלטערן, פון וועלכע זיי ווילן, לפנים, אנטלויפן.

אפילו אייניקע פון די יידן, וואס פלעגן שטענדיק רעדן פון א „זשאַגאַן“ און א „זשאַרגאַנישער ליטעראטור“, האָבן אנגעהויבן צו רעדן פון א יידישער שפראך און יידישער ליטעראטור — אן „אַנערקענונג“, וואס איז געקומען לאַנג נאך דעם ווי די יידישע ליטעראטור האט געקראָגן איר זעלבסטשטענדיקע נא-ציאָנאלע פארטרעטערשאפט אין דעם אינטערנאַציאָנאַל פון אַלע מאָדערנע ליטעראטורן (אין פ.ע.ג. — 1927).

אַט דער נייער אינטערעס צו דער יידישער פאלקס-שפראך און דער מאַ-דערנער ליטעראטור, וואס איז אויסגעוואַקסן אין דער שפראך, דערמאָנט, נישט ווילנדיק, אין דעם אינטערעס, וואס ווערט אין מאַנכע פאַמיליעס אַרויסגעוויזן, ווען זיי דערוויסן זיך, אַז איינער פון זיי איז געפערלעך קראַנק : א גאַנץ יאָר איז די משפּחה ווי אַלע משפּחות — מען זעט זיך זעלטן, יעדער איינער איז פאַרטון אין זיינע געשעפטן, — אויב מען איז גיט צעקריגט און צוריסן צווישן זיך — נאָר קיים דערוויסט מען זיך, אַז איינער פון זיי איז געפערלעך קראַנק, ווערט אַ געלויפּעניש — יעדער איינער קומט מיט אַן אַנדער עצה, וואס פאַר אַ דאַקטאָר מען זאָל רופן און דער חולה ווערט דערווייל „דער העלד“ פון דער פאַמיליע, דערקלערט דערמיט זיך אויך דער נייער אינטערעס, וואס ווערט

פאלק און ליטעראטור

איצט ארויסגעוויזן צו דער יידישער ליטעראטור אין די יידישע קרייזן, וועלכע האָבן פון איר נישט געוואָלט וויסן אין אירע בליי-יאָרן? (אָדער ברענגען די יידישע שרייבער, וואָס האָבן זיך לעצטנס אָנגעהויבן באַטייליקן אין די ענגליש-יידישע אויסגאָבן, אַריין דעם סימפּאָטישן אינטערעס צו אונזער פּאָלקס-שפּראַך?) איך וואָלט אָבער געוואָלט האָפּן, אַז דער אויפגעוועקטער אינטערעס צו דער יידישער ליטעראטור איז אַ מער פּאָזיטיווער און אַז אַפילו די יידן, וואָס זענען צוליב פּאַרשיידענע טעמים דערווייטערט געוואָרן פון אונזער פּאָלקס-שפּראַך, פילן איצט, ווען אונזער גאַנצער פּאָלקס-קיום איז אין געפּאַר, ווי נוי-טיק עס איז צו קענען אַלע, אַלטע און נייע, שעפּערישע כּחות און ווערטן פון אונזער פּאָלק.

און אפשר איז עס אויך אַן אינסטינקטיווער רעספּעקט און יראַת-הכּבוד צו דער שפּראַך פון די מיליאָנען אומגעקומענע אין מזרח-אייראָפּע!

דער אמת איז אָבער, אַז מען האָט לעצטנס שוין צו אַפט אין אַלע יידישע קרייזן אָנגעהויבן מורמלען — און גאַנץ אַפט אַפילו נישט „בלחש“ נאָר גאַנץ הויך רעדן — אַז יידיש גייט אונטער און מיט דער שפּראַך, נאַטירלעך, אויך די נייע יידישע ליטעראטור, וועלכע איז, דאָכט זיך, אַקאַרשט ערשט אינם לעצטן האַלבן יאַרהונדערט אויסגעוואַקסן און געוואָרן אַן אמת לעבעדיקע אייראָפּע-אישע ליטעראטור.

איז אַט די פּאַרגלייכמעסיק יונגע ליטעראטור אונזערע טאַקע פּאַראור-טיילט אונטערצוגיין? שטאַרבט די יידישע ליטעראטור? קען אַ פּאָלקס-ליטעראטור שטאַרבן? און אויב יאָ — ווי טראַגיש און קאַטאַסטראַפּאל מוז זיין די לאַגע פונם גאַנצן פּאָלק, וועמעס ליטעראטור הויבט אַן פּלוצלינג אַפ-שטאַרבן?

אַ מאַדנע טראַגיש פּאָלק זענען מיר: האַט איר געהערט ביי וועלכער ס'איז אַנדערער אומה ולשון אַזאַ מאַדנע, אויסטערליש-קלינגענדיקע פּראַגע ווי „שטאַרבט אונזער ליטעראטור“? — מיר האָבן געהערט פון אַפּשטאַרבנדיקע דיאַלעקטן צווישן פּאַרוואַרפענע, פּרימיטיווע שבּטים, אָבער ביי לעבעדיקע, מאַד-דערנע, מער-ווייניקער ציוויליזירטע פעלקער וועט איר נישט הערן אַט די משונה'דיקע פּראַגע, פּאַרקערט, צווישן מאַנכע מאַדערנע, אַזוי-גערופענע קליי-נע פעלקער רעדט מען אַפילו איצט, נאָך דער וועלט-מלחמה נומער צוויי, וועגן אויפלעבן זייערע נאַציאָנאַלע ליטעראטורן און שפּראַכן, (ווי צום ביישפּיל אין ווילס, שאַטלאַנד און אין די סאַוועטישע רעפּובליקן; און מאַנכע פון די גרוי-

ס'ע ענגלישע דאמיניאנט פאלגן נאך דעם ביישפיל פון אַמעריקע און שטרעבן צו נאַציאָנאַלער זעלבסטשטענדיקייט אין דער ענגלישער שפראַך און הויבן אָן רעדן פון זייערע אייגענע „נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן“; און מאַכע פון די „קליינע פעלקער“ אָדער נייע פעלקער וואָלטן זיך אפשר געוואונשן צו דער גרייכן די שטופע, צו וועלכער אונזער יידישע ליטעראַטור האָט דערגרייכט אין איין האַלבן יאָרהונדערט. און ביי אונז רעדט מען זיך אַזוי גרינג אָפּ „אַ שפראַך שטאַרבט אָפּ, אַ ליטעראַטור גייט אונטער“. נו, טאַקע, וואָס פאַר אַ ווערט האָט עס ביים „איביקן פּאַלק“ אַ שפראַך, אַ ליטעראַטור ?

אַט רעדן מיר פון אַ רענעסאנס פון יידיש, פון העברעאיש, און איידער זיי קומען נאָך צו פולער בליאונג, רעדן מיר שוין פון ירידה, שקיעה, שטאַרבן. אַ טראַגיש פּאַלק: אַט לעבן מיר אויף און אַט שטאַרבן מיר אָפּ, אַט זען גען מיר פול מיט די ליכטיקסטע האַפנונגען און אַט זינקען מיר אין די מיט שיערי יאוש. און ס'איז נישט נאָר אַזוי אַצינד, אין דער ביטערסטער צייט פון אונזער געשיכטע: אונזער געשיכטע איז שטענדיק געווען „אַ שוואַרץ-ווייס געשיכטע“ — אַ שפיל פון ליכט און שאַטן.

אין וועלכער צייט פון אונזער געשיכטע האָבן יידישע דיכטער און „זעער“ נישט געקלאַנגט אויף חורבן, אונטערגאַנג ? אין די ביבלישע צייטן ? אין דער גאַלדענער שפּאַנישער תקופה ? אין די מאַדערנע צייטן ? האָט נישט י. ל. גאַרדאַן, דער פאַרגענגער פון ביאַליק, זיך נישט געפרעגט אין אַ באַרימט ליד, „צי ער איז נישט דער לעצטער פון די יידישע דיכטער“ ? און האָבן נישט כמעט אַלע פון אונזערע מאַדערנע קלאַסיקער און בויער פון אונזערע מאַדערנע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן נישט געטראַכט און אָפּט געפילט ווי י. ל. גאַרדאַן, אַז זיי זענען „די לעצטע“ ?

מען קען זאָגן, אַז די פראַגע גאַרדאַנס איז איינע פון די לייט-מאַטיוון אין דער יידישער דיכטונג און דענקען פון אַלע צייטן און עפּאַכן. (מען האָט זי ביי אונז אויך אָפּט ציטירט, כדי צו באַווייזן, אַז די „לעצטע“ קענען אַמאָל זיין די „ערשטע“).

אויפן יידישן פּאַלק איז שוין, דאַכט זיך, אַלץ געזאָגט געוואָרן און מיט דעם זעלביקן אמת און נישט-אמת פון אַלע גענעראַליזאַציעס, און מען קען נאָך צוגעבן, אויב עס איז שוין נישט געטון געוואָרן, אַז מיר זענען דער „האַמלעט“ צווישן די פעלקער: מיר האַלטן אין איין פרעגן „זיין אָדער נישט זיין“? מיר האַלטן זיך אין איין האַלטן דעם דופק, צי מיר לעבן, צי מיר שטאַרבן אָדער זענען שוין, חלילה, טויט.

אַ וואונדער ס'האָט זיך נישט געפונען נאָך אַזאַ פאַראַדאַקסאַליסט מיט דער „אַנטדעקונג“, אַז דאָס יידישע פּאַלק איז, ווי אויב, אַ לאַ היה ולאַ נברא; נאָר אַ משל...

און דאָס וואָלט אפשר נישט ווייניקער אמת געווען ווי אייניקע אַנדערע מיסטישע און מעטאפיזישע אויסטייטשונגען פון אונזער געשיכטע.

און נאָך מערקווירדיקער איז מיט וואָס פאַר אַ „גרינג האַרץ“, מיט וואָס פאַר אַ לייכטזין מען גיט זיך ביי אונז אַ רעד אָפּ: „ידיש שטאַרבט“; אַ פּאַלקס-ליטעראַטור גייט אונטער. עפעס טאַקע ווי ס'וואָלט געווען אַ וואַכער-דיקער ענין, אַן איזאָלירטע דערשיינונג.

ס'רוב רעדן מענטשן און הערן נישט וואָס זיי רעדן, און פאַרשטייען נישט די אמת'ע באַטייטונג פון דעם, וואָס זיי זאָגן זיך אַזוי לייכט אָפּ. מען זאָגט זיך אָפּ: „ידיש שטאַרבט“ און מען באַגרייפט נישט, אַז אויב דאָס איז אַזוי, מיינט עס, אַז אַ גאַנצער אייגנאַרטיקער פּאַלקס-שטייגער שטאַרבט; אַז אַ גרוי-סע קולטור-היסטאָרישע תקופה, מיט איר אייגנאַרטיקער נאַציאָנאַלער און סאָ-ציאַלער סטרוקטור, שטאַרבט אָפּ. נאָך מער, ווען מען גיט זיך אַ זאָג אָפּ: „אַ פּאַלקס-שפּראַך שטאַרבט אָפּ“ באַטייט עס, אויב ס'איז אמת, אַז אַ געפערלעכע אַפּעראַציע, אַ רעוואָלוציע אָדער קאטאקליזם, איז פאַרגעקומען אָדער קומט פאַר אינם גאַנצן פּאַלקס-אַרגאַניזם און זיין גאַנצער קיום איז אין גרויס געפאַר. בכלל, וואָס מיינט עס אַזוינס, אַ שפּראַך גייט אונטער, אַ פּאַלקס-ליטעראַ-טור שטאַרבט אָפּ? קענען ליטעראַטורן שטאַרבן? זענען דאָ אַזעלכע פענאַ-מענען ווי אַפּגעשטאַרבענע ליטעראַטורן? זענען די אַנטיקע קלאַסישע ליטע-ראַטורן טויט? לעבן זיי נישט אין אַלע היינטיקע, מאַדערנע ליטעראַטורן נאָך לעבעדיקער ווי מאַנכע פון די לעבעדיקע? און קענען, איבערהויפּט, שעפע-רישע ליטעראַטורן און פעלקער — גרויסע און קליינע — אַפּשטאַרבן? קען מען אויף שעפּערישע ליטעראַטורן נישט זאָגן: „במיתתם נקראים חיים“?

קיין ליטעראַטור שטאַרבט נישט אַן יורשים, אַן „קבר בנים“, אויב מען קען אַזוי זאָגן, וואָלטן די גרויסע קלאַסישע ליטעראַטורן — די ביבלישע, די גריכישע, די רוימישע — געווען גרויס, ווען זיי ירש'ענען נישט און פאַר-דייען נישט די צענדליקער ליטעראַטורן און קולטורן-מיטאלאגיעס, סאַגאַס, רעליגיעס, פּאַלקלאַרן, וואָס האָבן עקזיסטירט ביז זיי? און קען מען נישט גע-פינען אין די היינטיקע גרויסע קולטור-ירושות, מיט וועלכע מיר לעבן אָדער גלויבן, אַז מיר לעבן מיט זיי, סמנים פון די עלטסטע און פרימיטיווסטע „גע-שטאַרבענע“ ליטעראַטורן?

ווען מען רעדט שוין וועגן אַ שפּראַך, וואָס גייט אונטער, מוז מען זיך נישט פּרעגן, ווער גייט זי אַפּ'ירש'ענען? וואו און ווער זענען די יורשים פון דעם

יידיש-רעדנדיקן פאלק? וואוהין גייט אונזער פאלק — צו א נייער אומבאקאנטער טער מדבר, צו א ניי "נאָ-מענס-לענד" אָדער צו א ניי "געבאָטן לאַנד"? דאָך רעדט מען ביי אונז מיט אַזאַ לייכטזין פון אַן אָפּשטאַרבנדיקער פּאַלקס-שפּראַך, גלייך ווי אַ פּאַלקס-שפּראַך וואָלט געווען אַ מלבוש, אַ רעגן-מאַנטל, וואָס מען טוט אויס און מען טוט אָן, ווען מען וויל און מען קויפט אַ נייעם, ווען עס פאַרגלסט זיך!

אַ שפּראַך איז נישט קיין אינזאָלירטע, אויסערלעכע דערשיינונג, נאָר דער אויסדרוק פון דער נשמה און פון דעם גאַנצן געביין און געבוי פון אַ פּאַלק; אַ שפּראַך איז די לעבעדיקע קעגנווארט פון אַ פּאַלק; און צו דער זעלבער צייט דער לעבעדיקער פּאָנטעאן און נאַציאָנאַלער מוזעאום אין וועלכן עס זע-נען פאַרזאַמלט יאָרהונדערטער, דורות פּאַלקס-שאַפּן — בילדער, ווערטן, פּאַלק-לאַריסטישע אַנאַגמע און שאַפּונגען פון באַוואוסטע קינסטלער און דיכטער. אַ פּאַלקס-שפּראַך איז נישט קיין מלבוש, וואָס מען קויפט אָדער מען באַרגט זיך אויס, נאָר גיכער ווי די הויט, אין וועלכער מען ווערט געבוירן, אין וועלכער מען וואַקסט און מען לעבט זיך אויס.

אין די עטלעכע רעפּערעאַטן, וואָס איך האָב זיך אונטערגענומען צו לייענען פאַר אייך, וועל איך פּרואוון אַנצוצייכענען די הויפט-שמרעמונגען און כאַראַק-טער-שטריכן פון אונזער יידישער ליטעראַטור אַלס איינער פון די דריי הויפט-פּאַקטאַרן און סוראגאַטן פון אונזער נאַציאָנאַל-פּאַלקישן ווידערגעבורט אינם לעצטן יאָרהונדערט ביזן היינטיקן טאָג, ד.ה. ביז צו דעם איצטיקן, אפשר פאַ-טאָלין, קריזיס אין אונזער סעקולערן נאַציאָנאַליזם און פּאַלקיזם בכלל.

צו יידיש שטאַרבט, צו נישט, נאָר אַפילו דער אַפּטימיסטישסטער פון די איצטיקע יידישע שרייבער מוז צוגעבן, אַז די יידישע פּאַלקס-שפּראַך, און ממילא די מאָדערנע יידישע ליטעראַטור, לעבן איצט איבער אַ געפערלעכן קרי-זיס. דער קריזיס, ווי מיר וועלן זען ווייטער, האָט זיך אַנגעפאַנגען נאָך פאַר דעם איצטיקן קריג און פאַרן אויפקומען אין איראָפּע פונם נאַצי-פּאַשיזם, דעם געפערלעכסטן שונא, וואָס דאָס יידישע פּאַלק האָט ווען געהאַט. אָבער דער גרייסער, מוראדיקער חורבן פונם מורח-איראָפּעאישן ייִדנטום האָט שטערבלעך פאַרוואנדעט אונזער גאַנצע עקזיסטענץ, אַלס פּאַלק, אונזער באַוואוסטזיין אַז מיר זענען אַ פּאַלק, וואָס די יידישע ליטעראַטור האָט געהאַלפן אויפוועקן און אַזוי פּראַכטפול שעפּעריש אויסגעדריקט.

ביי אַ זעקס מיליאָן יידן, ציילט מען, זענען אומגעקומען אין אייראָפּע אין די מלחמה-יאָרן — אַ דריט חלק פון יידישן פּאָלק. דער רוב פון די אומגע-בראַכטע זענען געווען אונזערע ברידער, שוועסטער און קינדער פון די מזרח-אייראָפּעאישע לענדער, ד.ה. דער רוב מגין-ובנין פון דעם יידיש-רעדנדיקן און יידיש-לעבעדיקן יידנטום. דאָס פּוילישע יידנטום איז געווען דער גרעסטער און אַרגאַנישסטער יידיש-רעדנדיקער צענטער ביז צו דעם איצטיקן קריג, און דער גרעסטער פּאָלקסטימלעך-שעפּערישער רעזערוואַר, וואָס מיר האָבן פאַרמאָגט אין די לעצטע יאָרן. פון פּוילן, ליטע, גאַליציע און פון דעם ביז-רעוואָלוציאַ-נערן רוסלאַנד זענען געקומען אונזערע אַלטע און נייסטע יידישע דיכטער, דער-ציילער און שריפטשטעלער. כמעט אַלע באַוואוסטע יידישע שרייבער, דיכטער, געלערטע און נאַציאָנאַלע פּאָלקס-טוער, וועלכע בילדן איצט דעם גרעסטן יידישן ליטעראַרישן קולטור-צענטער אין אַמעריקע — און דער שעפּערישסטער און העראַיאַשסטער טייל פון דעם נייעם ישוב אין ארץ-ישראל — שטאַמען און האָבן זייער פּאָלקס-יניקע, אַזוי צו זאָגן, געצויגן און געזויגן פון די אַלטע איצט חרובע, פּאָלקס-רעזערוואַרן אונזערע, און וואָס איז אפשר פיל וויכטיקער, ווייל עלטענע אַרבעטער, אויך די נייע יידישע לעזער און יונגערע שרייבער, וואָס די יידישע אַמעריקע און די אַנדערע יידישע צענטערן האָבן, ווי ווייניק, אָבער דאָך צוגעקראָגן, זענען מייסטנס צוגעקומען נישט פון די נייע דורות געבוירענע אין אַמעריקע און אין אַנדערע נייערע יידישע צענטערן, נאָר פון די גרויסע און אַלטע יידישע קהלות אין מזרח-אייראָפּע, וועלכע זענען אַזוי בעל-תשחית-דיק-פאַרברעכעריש אויסגעוואַרצלט געוואָרן . . .

צי דאָס מזרח-אייראָפּעאישע יידנטום וואָלט ביי „נאַרמאַלע אומשטענדן“ נישט דורכגעמאַכט די זעלבע נאַציאָנאַלע טראַנספּאָרמאַציע-פּראָצעסן דורך דע-מאָקראַטישער עמאַנסאַפּיאַציע (וואָס ווערט אויך אָנגערופן אַסימילאַציע) ווי אין אַמעריקע, ענגלאַנד און טיילווייז אין מערב-אייראָפּע אָדער דורך סאַציאַליסטי-שער עמאַנסאַפּיאַציע, ווי אין איצטיקן רוסלאַנד, איז איצט נישט די פּראָגע. אָבער דער מוראדיק-פּינסטערער פּאַקט איז, אַז אַט די גרויסע, לעצטע פּאָלקס-רע-זערוואַרן אונזערע, מיט זייער אייגנאַרטיקן לעבנס-שטייגער, מיט זייער איי-גענער גערעדטער און געלעבטער לעבעדיקער פּאָלקס-שפּראַך און מיט אַלע זייערע שעפּערישע פּאַטענצן, זענען איצט נישטאָ. און מיר זוכן איצט טראַגיש-פאַרצוויפּלט, כמעט אַן האַפּנוגען, זייערע לעצטע געבליבענע וואַרצלען. דירעקט ליידן אונזער פּאָלקס-שפּראַך און ליטעראַטור אַממייסטן פון דעם חורבן; עס איז פאַר זיי כמעט אַ טויט-קלאַפּ.

אָבער אַ נאַציאָנאַלע קאַטאַסטראַפּע פון אַזאַ מאָסטאַב קען נישט שעדיקן נאָר אַ טייל פונם פּאָלקס-אַרגאַניזם, קען נישט איבערלאָזן סימנים פון חורבן

נאָר אויף איין צווייג, צי געביט, פונם קולטורעלן, גייסטיקן און פיזישן מצב פון אַ פּאָלק, אפילו ווען ס'זאָלן בכלל מעגלעך זיין איזאָלירטע געביטן.

דירעקט וועט טאָקע די יידישע שפּראַך און ליטעראַטור אַממייסטן לייַדן און פילן דעם אונטערגאַנג פון די גרויסע יידישע קהלות אין מזרח-אײראָפּע, אָבער אומדירעקט און אין „לאַנגען לויף“ וועלן אפשר פונקט אַזוי טיף און גע-פערלעך. מוזן לייַדן פונם חורבן אַלע קולטורעלע און נאַציאָנאַלע דערגרייכונגען פונם מאָדערנעם נאַציאָנאַל-וועלטלעכן יידנטום.

דער אונטערגאַנג פון אונזערע מזרח-אײראָפּעאישע קהלות האָט נישט נאָר געגעבן אַ טויט-קלאַפּ דער יידישער שפּראַך און ליטעראַטור, נאָר אפשר נישט ווייניקער — דער מאָדערנער העברעאישער ליטעראַטור און דער העברעאישער שפּראַך, וועלכע האָט אין די לעצטע יאָרן געמאַכט אַזעלכע ריזיקע און ממשות-דיקע אַנשטרענגונגען אויפגעלעבט צו ווערן.

פאַר די פון אונז — סאַי אַזוי-גערופענע יידישיסטן און העברעאיסטן, ליב-קע און רעכטע, ציוניסטן און פּאָלקיסטן, — וועלכע זענען געוואוינט אַזוי קורצ-זיכטיק צו קוקן אויף אונזערע ביידע מאָדערנע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן ווי אויף קאַנקורענטן, וואָס זענען פון צייט צו צייט אפילו געווען אין אַ מיין „קריגס-צושטאַנד“ (נישט צוליב קנאת-סופרים), וועט אַט די באַזויפטונג מיינע אויס-זען אַביסל פאַראַדאָקסאַל, און אייניקע וועלן אפילו פרעגן, וויאַזוי דאָס אומ-קומען פון מיליאָנען יידיש-רעדנדיקע יידן קען מעכב זיין דעם אַנגעפאַנגענעם ווידערגעבורט פון דער העברעאישער שפּראַך אין ארץ-ישראל? (פונקט ווי אייניקע ציוניסטן האָבן אַזוי טראַגיש געגלויבט, אַז די נעגאַציע און חורבן-איי-ראַפּע וועט העלפן בויען ארץ-ישראל).

אָבער נאָר ענגע, פאַרבלענדעטע פאַרטייאישקייט קען דאָס נישט זען. וואָס אונזערע „פּרינציפּיעלע“ העברעאיסטן אין ארץ-ישראל, און יידישיסטן אין חוץ-לארץ, קענען נישט אָדער ווילן נישט זען, דעם אמת, אַז אין דער יידישער שפּראַך, אין דעם „זשאַרגאָן“ (ווי אייניקע באַצייכענען נאָך עד היום אַזוי נישט-קולטורעל אונזער פּאָלקס-שפּראַך) איז די העברעאישע שפּראַך, דער לשון-הקודש, פאַר די לעצטע עטלעכע הונדערט יאָר אַפּגעהיטן געוואָרן פון אונ-טערגאַנג ...

אפשר נאך מער ווי אונזער שול און אונזער סדור האָט די יידישע שפראַך אויפגעהאַלטן ביים לעבן די שפראַך פון די נביאים. (די היינטיקע העברעאישע מעגן זיך פרעגן, צי אין אַ הונדערט יאָר אַרום וועלן די „העברעאיש-רעדנדי-קע יידן אין ארץ-ישראל — וואָס פאַר אַ העברעאיש וועט דאָס זיין? — לייכט-טער קענען לייצענען דעם תנ"ך ווי די היינטיקע יידיש-רעדנדיקע יידן?)

איר קענט זאָגן, ס'איז אַז אַך און וויי צו אַזאַ לעבן, אָבער נישט ווייניקער טרויעריק ווי דאָס לעבן פון אונזער פאלק.

ווען נישט די יידישע שפראַך, וואָלט די העברעאישע שפראַך איצט פונקט אַזוי „לעבעדיק“ געווען ווי לאטיין, וועלכע איז נאָר אַ שפראַך פון תפילות און פאַרשער פון די אַלטע קלאַסישע ליטעראַטורן.

די יידישע שפראַך האָט אַ גרויסן און חשובן העברעאישע עלעמענט אַרייַנגעבראַכט אין מאַרק, אין דער יידישער שטוב, און אַפילו אין חסידישן שטיבל און בית-המדרש, און אַזוי אַרום אַן אַן ערך פאַרגרינגערט און מעגלעך געמאַכט דעם מאַדערנעם רענעסאנס פון דער העברעאישער שפראַך און ליטעראַטור.

יעדער ייד, וואָס קען יידיש און רעדט יידיש, קען אויך אַ שפאַר ביסל העברעאיש. און דאָס קען נישט געזאָגט ווערן וועגן די נייע דורות אַמעריקאַ-נער אַדער ענגלישע יידן, וואָס קענען שוין נישט קיין יידיש, מעגן זיי זיין ווי ציוניסטיש.

טביה דער מיליכיקער, מנחם-מענדל און אַפילו זיין ווייב שרה-שיינדל, (ניט רעדנדיק שוין פון פּרץ'ס „מקובלים“ און לומדישע חסידים)) קענען לעבע-דיקער העברעאיש ווי אַ סך מאַדערנע „זיאַניסטן“, וואָס קענען נישט קיין יידיש און זענען נאָך שטאַלץ דערמיט.

די יידישע שפראַך האָט אויפגעהאַלטן די העברעאישע שפראַך ביים לעבן אפשר נאָך מער ווי די סעמיטישע אראמעאישע און אַראַבישע שפראַכן אַמאָל. (און דאָס איז געווען שווערער אין די מאַדערנע צייטן, ווייל דער פאַרקער צווישן פעלקער און ראַסן איז געוואָרן פאַרשפרייטער). און ממילא שוין געהאַלפן דעם מאַדערנעם ווידערגעבורט פון העברעאיש; און וואָס איז נאָך וויכטיקער: מיטן אויפהאַלטן ביים לעבן די העברעאישע עלעמענטן און דעם העברעאישן אלה-בית, האָט די יידישע שפראַך אויפגעהאַלטן דעם המשך פון דער יידישער געשיכטע.

ווי כאַראַקטעריסטיש און סימבאָליש, אין דעם פרט, איז וואָס מענדעלע מוכר ספרים ווערט פאַררעכנט אַלס דער „זיידע“ פון אונזערע ביידע מאַדערנע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן. ער האָט סטיליסטיש אין זיין שאַפן סינטעטיזירט אונ-זערע שפראַכלעכע ירושות — עלטערע און נייערע.

איך וועל שוין אַצינד נישט רעדן, כאַטש ס'איז אַ זער אינטערעסאַנטע

טעמע פאר א ליטעראטור-קריטישן עסעי, וועגן דעם יידיש-שפראכלעכן, גע-
מיטלעכן און סטיליסטישן איינפלוס פון דער יידישער פאלקס-שפראך אויף די
מאָדערנע העברעאישע דיכטער און שריפטשטעלער. ווען די מאָדערנע העברע-
אישע ליטעראטור, באַזונדערס די פראזע, נעמט נישט אויף, באַוואוסט און נישט-
באַוואוסט דערויף, אַט די איינפלוסן פון דער לעבעדיקער פאלקס-שפראך, פון
יידיש, וואָלט עס נאָר עדות געזאָגט אויף אַ טרוקן-קאָדעמישער, נישט שעפע-
רישער באַגריענעצטקייט. אגב, האָט אַ גרויסער און חשובער טייל פון די מאַ-
דערנע העברעאישע שרעפטשטעלער, פון מענדעלעס צייט ביז איצט, געשריבן
אויך אין יידיש.

איך מיין, אַז מען קען גאַרנישט צווייפלען אין דער ארגאנישער פאלקיש-
לייבלעכער קרובהשאפט צווישן דעם מאָדערנעם יידיש און דעם מאָדערנעם
העברעאיש און זייערע ליטעראטורן, כאַטש יידיש איז אַן אייראָפעאישע שפראַך
און העברעאיש — אַ מזרח-שפראַך; און איך גלויב, אַז ביי נאָרמאלע און גינס-
טיקע אַנטוויקלונגען אין ארץ-ישראל — אויסערלעכע און אינערלעכע — וואָלט
געקומען צו אַ סינטעטישער און שעפּערישער פאַראייניקונג, אָדער רופט עס
אויסמישונג, אַסימילאַציע צווישן אונזערע ביידע נאַציאָנאַלע שפראַכן, ווייל מען
קען נישט צוריקשפּרינגען צוויי טויזנט יאָר און אויפלעבן אַן אַלטע שפראַך ווי
זי איז געווען; און ווייל דער רוב מנין-ובנין פונם אײַ-ייִדנטום איז פּסיכאָלאָ-
גיש, געמיטלעך און שפּראַכלעך — יידיש... פונקט ווי די יידישע שפראַך
האַט, פון זינט איר אויפלעבן ביים סוף פון מיטל-אַלטער אין די דייטשע-יידישע
געזאַט, נישט געוואָלט און נישט געקאָנט פאַרגעסן די העברעאישע, ביבלישע
און תלמודישע, פאַרגאַנגענהייט.

וואָס מיר האָבן איצט נאָר געוואָלט באַטאָנען, כאַטש עס האָט געדאַרפט
זיין קלאָר פאַר יעדן איינעם פון אונז, איז: ווען ס'קומען אום מיליאָנען פאלקס-
טימלעכע יידיש-רעדנדיקע און העברעאיש-קענענדיקע-יידן — טאָ ווי פאַטאַל-
געפערלעך מוז עס ווערן פאַר דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג און וואַקס פון
דער מאָדערנער העברעאישער שפראַך און ליטעראטור אין ארץ-ישראל, אפילו
ווען די אויסערלעכע פּאָליטישע פאַקטאָרן זאָלן זיין די גינסטיקסטע!

איצט קענען מיר זיך פּרעגן, זעט עס נישט אויס אַביסל שוין אַקאַדעמיש-
ליטעראַריש, אָדער „יבנה-איסטיש“ (עס מערקט זיך איצט ווידער אַ טענדענץ
צווישן יידישע אינטעליגענטן און שרייבער, זיך צו ראַטעווען און אַפּשליסן זיך,
גלייך ווי ס'וואָלט מעגלעך געווען, אין אַ נייער „יבנה“ אָדער אין אַ מיץ נייער
„גייסטיקער געטאָ“). אָדער זעט עס נישט אויס אַביסל „אחד-העם-איסטיש“ צו

פאלק און ליטעראַטור

רעדן וועגן דעם איינפלוס, וועגן דער ווירקונג פון די מיליאָנען אומגעקומענע אויף דער ווייטערדיקער אַנטוויקלונג פון דער יידישער און העברעאישער שפראַכן און ליטעראַטורן? וואָס איז וויכטיקער, עיקר־דיקער — פאלק אָדער ליטעראַטור? יעדע ליטעראַטור, אָפילו די רייכסטע, דריקט אויס, שילדערט, שפיגלט אָפּ, דאָס לעבן פון אַ פאלק און דעם אוניווערסאל-מענטשלעכן כאַראַקטער פון אַ פאלק; מיט איין וואָרט, אַ ליטעראַטור לערנט און דינט דעם פאלק, און ווען אַ פאלק הויבט אָן דינען דער ליטעראַטור — דורך פאַרהייליקונג, קאנאניזאַציע — באַווייזט עס נישט, אָן סאָי דאָס פאלק און סאָי די ליטעראַטור ווערן סטאַגנירט און נישט־שעפּעריש?

אַ דריט זלק פון אונזער פאלק — אפשר דער קערנדיקסטער? — איז אומגעקומען, און מיר חקירה'ן זיך גאָר, הייסט עס, וועגן אַקאַדעמיש־ליטעראַטישע שפראַך־פראַבלעמען.

צוליב היסטאָרישע סבות — אויסערלעכע און אינערלעכע — זענען מיר יידן געוואוינט, נאָך מער אפשר ווי אַנדערע פעלקער, צו קלערן און דענקען אינאַלאַציאָניסטיש, אַזוי צו זאָגן, און ווען איך האָב ערשט געפרוואוט באַווייזן, אַז נישט נאָר די יידישע שפראַך און ליטעראַטור, נאָר אויך די העברעאישע וועלן שטאַרק און געפערלעך ליידן פון דעם אונטערגאַנג פון דעם מזרח־איי־ראַפּעאישן יידנטום, האָב איך עס נישט געטון צוליב „חצי נחמה“, חלילה, נאָר ווייל איך גלויב, אַז ס'איז נויטיק איינמאַל פאַר אַלעמאַל צו פאַרריכטן דעם טעות, וואָס מיר מאַכן שטענדיק, ווילנדיק און נישט ווילנדיק, ווען מיר אינאַלירן אַ וויכטיקע פראַגע, אַ דערשיינונג פון אונזער גאַנצער ווירקלעכקייט און פון דער אַלגעמיינער ווירקלעכקייט.

מען קען נישט רעדן נור וועגן אַ קריזיס אין יידיש, וועגן דעם אונטער־גאַנג פון דער יידישער שפראַך און ליטעראַטור אַליין, ווייל דער זעלביקער קריזיס גראַבט איצט אונטער די נייע העברעאישע ליטעראַטור ווי אונזער גאַנצן מאַדערנעם וועלטלעכן נאַציאָנאַליזם און פאלקזום, בכלל; ווייל די דריי — יידיש, העברעאיש ווי אונזער מאַדערנער פאלקזום — זענען איינס, און רעדן וועגן איינעם נאָר פון די דריי גרויסע פאַקטאָרן פון אונזער פאלקישן ווידער־געבורט, איז פונקט ווי מען זאָל זאָגן פלוני ופלוני האַרץ אָדער קאָפּ זענען געפערלעך קראַנק און נישט פלוני ופלוני אַליין. די אומגעקומענע יידישע קהלות אין מזרח־איי־ראַפּע האָבן נישט נאָר געשאַפן די מאַדערנע יידישע און העברע־אישע ליטעראַטורן, זענען נישט נאָר געווען די גרויסע רעזערוואַרן פונם נייעם

נאציאנאלן יידישן שאפן, נאָר זיי זענען געווען דער רוב מנין-ובנין פונם מאָ-
דערנעם פאָלקישן יידנטום; זיי זענען געווען דער קערן, דער חוט-השדרה, פון
דעם היינטיקן יידישן פאָלק פון וועמעס נאָמען עס רעדן און האַנדלען די פון
אונז, וואָס גלויבן, אַז מיר זענען אַ פאָלק, ווי אַלע פעלקער און נישט נאָר פאַר-
שיידנלעכענישע בירגער פון יידישער אַפּשטאַמונג אַדער אמונה. זיי, די פאַר-
שניטענע זעקס מיליאָן יידישע לעבנס, זענען עס געווען אונזער פאָלקישער
קערן: אונזער גאַנצער מאָדערנער ווידערגעבורט אַלס פאָלק איז אויפגעקומען
און זיך פאַרמירט אין אַט די באַזעס, מיט דער הילף פון זייערע ברידער און
קינדער — די ערשטע דורות עמיגראַנטן — אין אַמעריקע און אַיראָפּע, וואָס
זענען נאָך מיט זיי אַרגאַניש געווען פאַרבונדן...

די נייע יידישע און העברעאישע ליטעראַטורן, אונזערע מאָדערנע פאָלקי-
שע נאציאנאלע פאַרטייען און באַוועגונגען — לינקע און רעכטע — דער חלוצים
אין א״י, אַלע זענען זיי „זשאַרגאָן-העברעאיש-פאָלקסטימלעך“, אַזוי צו זאָגן,
און אַלע שטאַמען זיי פון די פאָלקישע באַזעס אונזערע.

דר. פינסקער, אַחד-העם, דובנאוו, דר. ווייצמאַן, נחום טאַקאַלאָוו, בער
באראַכאָוו, דר. זשיטלאַווסקי און אַפילו וולאַדימיר זשאַבאַטינסקי און מיכאַעלס,
און אַלע כמעט פירער און וואָרט-זאָגער פון אונזערע רעכטע און לינקע מאָ-
דערנע פאַרטייען און באַוועגונגען, זענען, צי זיי ווילן עס צי נישט, צי זיי
ווייסן עס צי נישט, „זשאַרגאָן-יידן“ — מענדעלע מוכר ספרים'ס יורשים און
„אייניקלעך“, קען מען אפשר זאָגן.

מיר קענען נאָך נישט מעסטן און פאַראַויסזען ווי געפערלעך עס קען ווערן
פאַר דעם מאָדערנעם העברעאישן רענעסאַנס דאָס אַפּשטאַרבן פון דער יידישער
פאָלקס-שפראַך — אויב זי שטאַרבט טאַקע, חלילה, — וועלכע האָט אַזויפיל
עלעמענטן פון העברעאיש אויפגעהאַלטן ביים לעבן אינם מויל פונם פאָלק;
פונקט ווי מיר קענען נישט פילן — דער קלאַפּ איז נאָך צו פריש — ווי דער
פאַרלוסט פון די זעקס מיליאָן יידן וועט זיך אַפּרופּן אויף אונזער גאַנצן וועלט-
לעכן נאציאנאַליזם און פאָלקיזם, אויף דעם פראַצעס פון ווערן אַ פאָלק צו פעל-
קער גלייך, וואָס מיר האָבן דורכגעמאַכט און כמעט פאַרווירקלעכט אינם לעצטן
האַלבן יאָרהונדערט.

(פאָלקיזם איז דער עצם פון אונזער נאציאנאַליזם, וועלכער אונטערשיידט
זיך דערמיט פון דעם באַגריף נאציאנאַליזם בכלל; דער יידישער נאציאנאַל-
ליסט איז דער, וואָס אנערקענט און שטרעבט מיר זאָלן ווערן אַ פאָלק).

וואו איז אַצינד אונזער פאָלקישער קערן? וואו איז איצט דער חוט-
השדרה, דער „בעק באַו“, פון אונזער פאָלק? — די פיר צי פינף מיליאָן אַמע-
ריקאַנער יידן, וואָס זוכן איצט, מער אינסטינקטיוו ווי באַוואוסטזיניק, אַן אַנ-

האלט אין אן אַבסטראַקטער מיסטיש-פּילאַנטראַפּישער ייִדישקייט, טרינקענדיק זיך אין דעם סטיכישן „שמעליך-טאַפּ“ פון אַמעריקאַניזאַציע? און וועלן די אויסגעלאַשענע פּאַלקס-רעזערוואַרן אונזערע, פון וועלכע די ערשטע דורות עמיגראַנטן האָבן זייער גאַנצע ייִדישקייט-יניקה ביז איצט געצויגן, נישט גרינג גער און אימפעטיקער מאַכן דעם פּראָצעס פון אַמעריקאַניזאַציע-אַסימילאַציע? אַדער זאָלן מיר זוכן איצט דעם נאַציאָנאַל-פּאַלקישן קערן ביים רוסישן יידנטום, וועלכעס איז אַפּגעגאַנגען מיט בלוט אין דעם קריג מיט נאַצי-פּאַשיזם? וועט אויך דאָרט, אינם נייעם רוסלאַנד, איצט נאָכן חורבן אייראָפּע, ווי אין אַמעריקע, נישט ווערן נאָך שטאַרקער דער פּראָצעס פון סאַציאַליסטישער אַדער קאָמוניסטישער „אַסימילאַציע“?

וואו איז איצט דער ייִדישער פּאַלקס-קערן? האָבן מיר איצט אַ פּאַלקס-קערן? אַדער האָבן מיר אים נאָר אין ארץ-ישראל, וואו די געזונטע פּאַטענצן אויף אַ ייִדיש-פּאַלקישן קערן ווערן איצט געדראָט אויסערלעך און אינערלעך? וועט זיך דאָרט פּאַרמירן דאָס פּאַלק אַדער וועט דאָרט זיך פּאַרשטיינערן אַ סאַבראַגעטא?

דער פּאַלקס-קערן, פון וועלכן עס זענען אויסגעוואַקסן אונזערע מאַדערנע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן און אונזערע גרויסע פּאַלקס-און-אַרבעטער-פּאַרטייען און באַוועגונגען, וועלכער האָט אַרויסגעגעבן דעם חלוציזם און געבויט ארץ-ישראל, איז איצט פּאַרשניטן געוואָרן. ווער וועט איצט ענדיקן די געביידע פון פּאַלק און לאַנד? די אַמעריקאַנער, די ענגלישע אַדער דאָס ביסל מערב-איי-ראַפּעאישע ס'רוב „פּילאַנטראַפּישע זייאַניסטן“, וועלכע זענען ציוניסטיש און נאַציאָנאַליסטיש געווען, נאָר כדי צו העלפן זייערע אַרימע ברידער אין די אַלטע היימען, און וועלכע האָבן אפשר קיין איין „געבוירענעם“ ייִדישן צי העברעאישן שרייבער נישט אַרויסגעגעבן? (זענען, אגב, דאָ אין רוסלאַנד ייִדישע שרייבער און דיכטער, וואָס זענען געבוירן געוואָרן נאָך דער רעוואָלוציע)?

וועט ארץ-ישראל ווערן און בלייבן אַ שארית-הפּליטה לאַנד-מקלט? ווער וועט איצט בויען דאָס לאַנד, און ווער וועט איצט בויען דאָס פּאַלק? און ווען מיר האָבן שוין דאָס לאַנד פּאַרן פּאַלק, האָבן מיר אַצינד דאָס פּאַלק פּאַרן לאַנד?

ווען מיר רעדן אַצינד וועגן דעם איצטיקן מצב פון אונזער פּאַלקס-שפּראַך, וועגן דער צוקונפט פון דער ייִדישער ליטעראַטור, מוזן מיר רעדן, אין איין וועגס, טאַקע בנשימה אחת, וועגן דער צוקונפט פון דער העברעאישער שפּראַך. און ליטעראַטור און בכלל וועגן דער צוקונפט פון אונזער גאַנצן מאַדערנעם

וועלטלעכן נאציאנאליזם און פאלקזום, וועלכע זענען איינציטיק אויפגעקומען אין דעם נייענצנטן יארהונדערט; אין דעם יארהונדערט פון סאציאליזם און נאציאנאלע ווידערגעבורטן.

אין געשיכטלעכן רעטראספעקט וועלן די מיינסטע פון די צייטווייליקע צאנקערייען און מחלוקתן צווישן העברעאיש און יידיש, צווישן דעם אריגינעלן ראדיקאלן ציוניזם און יידישן סאציאליזם, צווישן דעם טעריטאריאלן נאציאנאליזם פון העס, פינסקער, הערצל, אהרן העם און באראכאוויטש מיט דעם דיאספארא פאלקסיטישן נאציאנאליזם פון דובנאוויטש פון דעם "בונד" און אפילו פונם יידישן נישט־אסימילאטארישן קאמוניזם, אויסזען ווי טיילן און דעטאלן, כאַראַקטעריסטישע און נויטווענדיקע, פון איין גאַנצעס: פון גרויסע צעזייטע און צעשפרייטע יידישע מאַסן, וועלכע זענען געוואָרן נאציאנאל און פאלקס־באוואוסט, וואָס זענען געוואָרן אַ פאלק מיט אַלע קלאַסן און אידעאלאָגישע די־פערענציאָציעס, וועלכע האָבן זיך אויך ביי אונז אָנגעהויבן אויסצוקריסטאָליזירן און פאַרמירן, ווי ביי אַנדערע פעלקער.

משה העס, פינסקער, הערצל, דובנאוויטש, אהרן העם, באראכאוויטש; מענדעלע מוכר ספרים, שלום־עליכם, גאָלדפאָדן, פּרץ, ביאַליק, טשערניכאווסקי א"א וועלן אין געשיכטלעכן רעטראספעקטיוו אויסזען הויפטזעכלעך, נישט קונדיק אויף זייערע אינדיוידועלע, אידעאלאָגישע און טיילווייז קלאַסן־נואַנסן און "שבולתן", ווי די זיילן־רעפּרעזענטאַנטן פון איין גרויסער תקופה — די תקופה פון אונזער נאציאנאלן און פאלקישן ווידערגעבורט, ווען דאָס צעבראָכענע, פאַרפינסטערטע גלות־און־געטאָ־ייִדנטום האָט אין זיך ווי "פּלוּצלונג" (אַבער אין דער אמתן בהדרגה, אין אַ געשיכטלעכן פּראָצעס און אונטערן איינפלוס פונם אַלגעמיינעם דערוואַכן, סאציאָלן און נאציאָנאלן, פון די אייראָפּעאישע פעלקער) דערפילט לעבעדיקע, יאווירנדיקע, נאציאָנאלע פאלקס־כחות און אָנגעהויבן צו גלויבן און שטרעבן צו נאציאָנאלער אויטאָעמאַנסיפּאַציע; גייסטיקער, קולטור־רעלער, טעריטאָריאַלער זעלבסטבאַפרייאַונג, באַפרייאַונג פון פאלק דורכן פאלק, אָט די דערמאַנטע און נישט־דערמאַנטע גרויסע ייִדישע פיגורן פון די לעצטע הונדערט יאָר, וועלכע האָבן געבויט אונזערע מאָדערנע ליטעראַטורן, אונזערע אַלע היינטיקע, וועלטלעכע פאלקס־באוועגונגען און פאַרטייען, וועלכע האָבן אויסגעדיקט און רעפּרעזענטירט די פאַרשיידענע אַריענטאַציעס און שאַ־טירונגען פונם אויפגעוואַכטן ייִדישן פאלקס־באוואוסטזיין, זענען עס געווען די דירעקטע יורשים פון דער פריערדיקער השכלה־עפאָכע און אירע גרויסע פיגורן, זיי זענען געווען די יורשים פון הער השכלה־עפאָכע, וועלכע האָט זיך אָנגעפאַנגען אין דייטשלאַנד אינם אַכצנטן יאָרהונדערט מיט משה מענדלסאָן און זיינע תלמידים און מיטאַרבעטער די "ביאוריסטן" און די "בעלי מאספים" מיט

יצחק בער לעווניסאן, דעם פירער פון דער השכלה-באוועגונג אין מזרח-איי-ראַפּע. אָבער זיי אָדער מיר, קען געזאָגט ווערן, די יורשים פון דער השכלה-עפאָכע, זענען נישט אַוועק פון דער השכלה, ווי אייניקע פון אונזערע היינטיקע קריטיקער און ליטעראַטור-פאַרשער ווילן איצט באַווייזן; די בויער און שאַ-פער פון אונזערע מאָדערנע ליטעראַטורן און נאַציאָנאַלע באַוועגונגען האָבן נישט פאַרוואָרפן און פאַרלאָזט די אידעאַלן פון זייערע לערער, די ערשטע משכילים, נאָר פאַרקערט זיי, זייער באַדייטנדיקסטער רוב, זענען געבליבן אי-דעאיש און פּסיכאָלאָגיש משכילים.

זיי האָבן נאָר געביטן דעם טראַפּ און דעם תוכן, און הויפטזאַכלעך די וועגן און די מעטאָדן, פון דער השכלה. דער לאַזונג פון די ערשטע משכילים איז געווען „זיי אַ מענטש צו מענטשן גלייך“; דער לאַזונג פון זייערע תלמידים, „דער צווייטער דור משכילים“ איז געוואָרן „זיי אַ פּאַלק צו פעלקער גלייך“. אונטערן איינפלוס פון די אופגעקומענע גרויסע מאַסן — נאַציאָנאַלע — און אַרבעטער-באוועגונגען אין אייראָפּע בכלל, און דער עיקר ווען די השכלה איז געקומען אין קאָנטאַקט מיט די גרויסע יידישע מאַסן אין מזרח-אייראָפּע אין די סלאַווישע לענדער, האָבן אויך אונזערע משכילים, האָט אויך אונזער השכלה, זיך אָפּגעקערט פון אינדיוידועלער, יחידישער עמאַנסיפאַציע און אויפקלערונג, און זיי פאַרביטן, אין איינקלאַנג מיטן צייט-גייסט, מיט קאַלעקטיווע, נאַציאָנאַל-לע און סאָציאַלע עמאַנסיפאַציע-אידעאַלן און באַוועגונגען. מיר האָבן אָנגע-הויבן צו בילדן נישט אַזוי דעם יידישן יחיד, ווי דעם כלל. אָנשטאַט עמאַנסיפ-פאַציע פונם יחיד, האָבן מיר אָנגעהויבן שטרעבן צו נאַציאָנאַלער זעלבסט-באַפרייאַונג, מען האָט אָנגעהויבן אויפקלערן דעם כלל, די יידישע מאַסן און די יידישע אַרבעטער. און אַפילו די אַסימילאַטאָרישע טענדענצען פון דער השכלה-עפאָכע האָבן אָנגענומען נאַציאָנאַלע פאַרמען. (עס זענען אויך אַצינד פאַראַן צווישן אינוואַלעכע, קריטיקער און פריינט, וואָס גלויבן אַז דורך אַ נאַציאָנאַל-לער שפּראַך, קולטור אָדער מלוכה וועלן מיר ווערן „אויס יידן“).

אָבער, אין תוך גענומען, פּסיכאָלאָגיש און אידעאיש זענען די שאַפער די קלאַסיקער פון אונזער נאַציאָנאַלער ליטעראַטור, ווי פון אונזער מאָדערנער רענעסאַנס-תּקופה בכלל, געבליבן משכילים. און ווען מיר זאָלן זיך פּרעגן וואָס איז דער הויפט-כאַראַקטער פון אונזער מאָדערנער, יידישער ליטעראַטור, וועט מען מוזן, גלויבן איך, ענטפערן — אַ משכיליש-אויפקלערערישער און וועלט-לעכער.

אין אונזער יונגער יידישער ליטעראטור-פארשונג איז אנגענומען צו טיילן די געשיכטע פון יידיש און דער יידישער ליטעראטור אויף דריי פעריאָדן, הויפטזאָכלעך: ערשטער פּעריאָד — איך פאַרמוליר לויט זלמן רייזען — פון איר אָנהויב אויף דער גרענעץ פון מיטלאַלטער און דער נייער צייט ביז דער עפאָכע פון דער מענדלסאָנישער השכלה (צווייטע העלפט פון אַכצנטן יאָר-הונדערט); צווייטער פּעריאָד — דער פּעריאָד פון דער השכלה-עפאָכע; און דאָן דער דריטער פּעריאָד, די תקופה פון דער נייער יידישער ליטעראטור, וואָס אירע שעפער זענען מענדעלע מוכר ספרים, שלום-עליכם און יצחק לייב פּרץ.

מיר דאַכט זיך, אַז פון אַ ווייטערן און ברייטערן געשיכטלעכן פאַרנעם און פּערעספעקטיוו וועט די געשיכטע פון דער יידישער ליטעראטור געטיילט ווערן הויפטזאָכלע אויף צוויי פּעריאָדן: אויף דער אַלטער ליטעראטור ביז דער מענדלסאָנישער השכלה; און אויף דער נייער יידישער ליטעראטור, וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן מיט דער מענדלסאָנישער השכלה ביזן היינטיקן טאָג. מיט מענדעלע מוכר ספרים, שלום-עליכם און פּרץ האָט זיך נישט געענ-דיקט די השכלה-עפאָכע, נאָר מיט זיי האָט זיך אָנגעפאַנגען די קינסטלערישע און נאַציאָנאַל-פּאָליטישע השכלה, פונקט ווי מיט העס און דר. פינסקער האָט זיך די השכלה נישט געענדיקט נאָר זי איז פון אַ יידישער עמאַנספּאַציע איבערגעאַנגען צו אויטאָ-עמאַנספּאַציע — אַ קאַלעקטיווער, פּאָלישער און נאַציאָנאַלער השכלה.

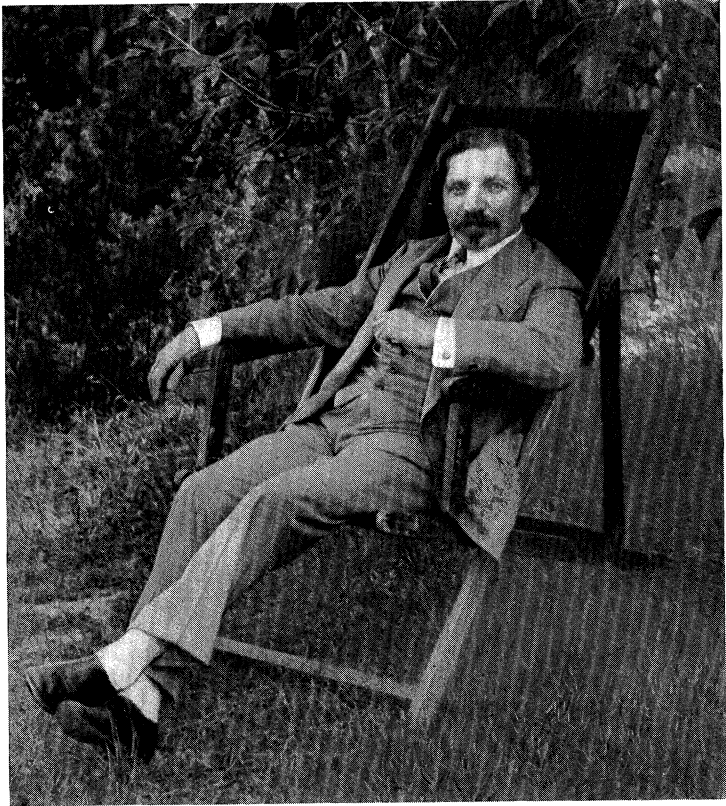
די געשיכטע פונם מאָדערנעם נאַציאָנאַלן און פּאָליטיש-וועלטלעכן יידנטום הויבט זיך אָן גלויב איך, מיט דער מענדלסאָנישער השכלה אין דייטשלאַנד און מיט דער גרויסער פּראָנציוזישער רעוואָלוציע, ווי אויך די געשיכטע פון דער מאָדערנער יידישער און העברעאישער וועלטלעכער ליטעראטור, ווי פון אַלע מאָדערנע וועלטלעכע נאַציאָנאַלע, פּאָליטישע און סאָציאַליסטישע פּאַרטייען און באַוועגונגען.

נאָטירלעך קען מען געפינען וועלטלעכע עלעמענטן און מאַטיוון און פּאָל-קיש-נאַציאָנאַלע אנשוואַונגען שוין אויך אין דער גאַר אַלטער יידישער לי-טעראטור (און אַזאָ רייכע כמעט רענעסאַנס-פיגור, ווי אליהו בחור), פונקט ווי עס זענען געווען (און אוודאי צווישן די דענקער און פּאַעטן פון דער גאַלדענער שפּאַנישער רענעסאַנס תקופה) פּאַזיטיווע, קינסטלערישע און נאַציאָנאַל-פּאָלי-טישע שאַפונגען ביז מענדעלע מוכר ספרים. אָבער די השכלה איז דער פּוס, דער פּיעדעסטאַל, פון דער פּיל געצווייגטער און גערעגנטער מנורה — די גרויסע תקופה פונם מאָדערנעם יידישן רענעסאַנס; די חכמת-ישראל, די יידישע וויסנ-שאַפט און געשיכטע-פאַרשונג. אונזערע ביידע מאָדערנע וועלטלעכע נאַציאָנאַלע

פאלק און ליטעראַטור

ליטעראַטורן זענען נאָטירלעך אויסגעוואַקסן, זיך אַרויסגעצווייגט פון דעם פּיעדעסטאל-השכלה.

וועגן די פאַרשיידענע עוואָלוציעס פון דער השכלה, וועגן אירע צווייגן און רערן, און ווי פונם משכילישן „שלא לשמה“ איז געקומען צום „לשמה“ און ס'האָט זיך פאַרמירט די פּראַכפולע, געזונטע מאָדערנע יידישע ליטעראַטור און איבער אירע וויכטיקסטע טענדענצן, ריכטונגען און כאַראַקטעריסטיקעס, וועלן מיר רעדן אין אונזערע ווייטערע רעפּעראַטן.

שלום עלוכם אין דער שווייץ

צווייטע לעקציע

די אידעאישע אנטוויקלונגען פון דער השכלה

אין דער ערשטער לעקציע האבן מיר געפרוואווט פאר זיך קלאר מאכן, און מער ווייניקער פעסטשטעלן, אז דער שווערער קריזיס, וואס די יידישע פאלקס-שפראך און די יידישע ליטעראטור לעבן איצט איבער — וועלכער איז אזוי טראגיש, כמעט פאטאל געווארן מיטן אומקומען פונם מזרח-אייראפעאישן יידן-טום — איז נישט קיין איזאלירטער; אז דעם זעליבן קריזיס מאכט איצט דורך, כאטש מען באמערקט עס נאך נישט אזוי, די מאדערנע העברעאישע ליטעראטור, ווי אונזער גאנצער מאדערנער, וועלטלעכער נאציאנאליזם און פאלקיום.

ווייל אונזערע מאדערנע נאציאנאלע ליטעראטורן, ווי אלע אונזערע נאציאנאל-וועלטלעכע דערגרייכונגען אין ארץ-ישראל און אלע אונזערע וועלטלעכע, באלעבאטישע און ארבעטער-פארטייען און באוועגונגען בכלל, זענען די אויסערונגען און שעפערישע סך-הכולן פון דעם דערוואכטן פאלקס-באוואוסט-זיין און פאלק ווערן, וואס איז פארגעקומען אינם לעצטן יארהונדערט, וועלכער וועט זיכער באצייכנט ווערן אין אונזער געשיכטע אלס דער יארהונדערט פון אונזער נאציאנאלן רענעסאנס.

ביים סוף פון דער ערשטער לעקציע האב איך ארויסגעזאגט די מיינונג, אז די הויפט-כאראקטעריסטיק פון אונזער נייער יידישער ליטעראטור איז איר השכלה-עלעמענט; און אז דער אנפאנג פון אונזער נייער ליטעראטור, ווי פון אונזער סעקולערן נאציאנאליזם בכלל, קען אפשר גערעכנט ווערן פון משה מענדלסאן און זיינע תלמידים און מיטארבעטער אין מערב און מזרח-אייראפע; און נישט דווקא פון העס, דר. פינסקער און מענדעלע מוכר ספרים.

מיר מוזן זיך איצט אויף דעם לעצטן מאטיוו אביסל לענגער אפשטעלן און אים מער אנטוויקלען.

עס הערשט איצט צווישן יידישע שרייבער און ליטעראטור-פארשער א סענדענץ פון איין זייט צו בעגירן און שטארק מינימיזירן די שעפערישע ווערט

פון דער גרויסער השכלה-עפאכע, וועלכע האט זיך אָנגעהויבן מיט מענדלסאָנען אין דייטשלאַנד ביים סוף פונם אַכצנטן יאָרהונדערט; און פון דער אַנדערער זייט — די השכלה-עפאכע און אירע טרעגער, די „ערשטע משכילים“ אפילו אין דייטשלאַנד, צו נאַציאָנאַליזירן און פאַרײדישן, אַזוי צו זאָגן.

מען פאַרגעסט ביי אונז אַפט לעצטנס, אַז השכלה-אויפקלערונג, בילדונג — איז אין דער אמתן די הויפט-אויפגאַבע פון אַלע ליטעראַטורן (און אין אַלע קינסטלערישע און ליטעראַרישע פאַרמען) און אַז נישט נאָר פאַנגט זיך אָן די מאַדערנע יידישע ליטעראַטור מיט דער השכלה-עפאכע — פון מענדלסאָנען און נישט פון מענדעלען — נאָר אַז אַלע אירע בויער און קלאַסיקער זענען גע- ווען משכילים-אויפקלערער.

אַז די השכלה-עפאכע און אירע אידעאַלן האָבן שוין לאַנג צוריק באַנקראַט- טירט, איז שוין געוואָרן ביי אונז אַ מין אקסיאמע, און מען גלויבט נאָך אַלץ ביי אונז אין דעם אפילו איצט, ווען אונזער סעקולערער נאַציאָנאַליזם און פאַלקיוזם, וועלכע זענען, אגב, אויך עוואָלוציאָנערע עטאַפן פון דער השכלה, געפינען זיך פאַראַ פיל שווערערן קריזיס און טראַגישערן באַנקראַט, ווייל אויך אונזער מאַדערנער וועלטלעכער פאַלקיוזם און נאַציאָנאַליזם האָבן נאָך ווייט נישט באַוווּזן צו לייזן דאָס עיקר/דיקע פראַבלעם, וואָס איז געווען דער שווע- רער נסיון, דער „אבן נגף“ פון דער השכלה: דאָס פראַבלעם פון פאַלק און בירגערלעכער עמאַנסיפאַציע, פון ארץ-ישראל און גלות...

ס'איז שוין אַ סך מאל אָנגעוווּזן געוואָרן פון געשיכטע-פאַרשער, אַז היס- טאָרישע תקופות, ווי קעגנזעצלעך און אַנטאַגאָניסטיש זיי זאָלן נישט אויסזען, טיילן זיי זיך גאַרנישט אַזוי שאַרף אַפּ איינע פון דער צווייטער, ווי עס קאָן זיך דאַכטן. עלעמענטן און שפורן פון דער קומענדיקער נאַציאָנאַלער אַריענטאַציע קען מען געפינען אין די ווערק פון די ערשטע משכילים, פונקט ווי ביי אייני- קע פון אונזערע ערשטע אויטאָעמאַנסיפאַצייסטן און נאַציאָנאַליסטן, ווי אין דעם מאַדערנעם וועלטלעכן נאַציאָנאַליזם בכלל, קען מען נאָך געפינען די כאַראַק- טעריסטישע — ווילנדיקע און נישט-ווילנדיקע — אַסימילאַציע-טענדענצן פון דער השכלה, די בויער פון אונזערע מאַדערנע ליטעראַטורן, ווי פון אונזער סעקולערן פאַלקיוזם, זענען די יורשים פון דער השכלה און די ערשטע משכילים; און יורשים גייען נישט אַוועק פון דער ירושה, זיי פאַרדייען זי, באַרייכערן זי און רעפּאַרמירן זי. נאַטירלעך לויט די אַלגעמיינע נייע צייט-אומ- שטענדן, סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע באַדינגונגען; זיי זענען פאַר די ירושה אין נייע פאַרמען, מיט נייע לאַזונגען און אַמאל אויך אונזער אַ נייער פירמע, אָבער מיט דעם זעלביקן געײרשײנטן תוך און קערן.

דער ערשטער דור פון אונזערע אויטאָ-עמאָנסיפאָציסטן זענען, אין דער אמת, געווען דער צווייטער דור משכילים. זייער אידעאישער און פסיכאלאָגישער קערן איז געבליבן השכלה: אַרויס פון געטאָ, פון תהום, פון אינערלעכער און אויסערלעכער איזאלאָציע צו... עמאָנסיפאָציע און וועלטלעכקייט — יחידישער און פאָלקישער... און, פאַרשטייט זיך, בילדונג.

ווי שוין באַמערקט, זענען די נעמען משכיל און השכלה איצט ביי אונז שטאַרק דיסקרעדיטירט — גנאי־טערמינען שיער נישט געוואָרן; און אייניקע פון אונזערע ניי־געבאָקענע בעלי־תשובה וואָלטן געוואָלט געפינען דעם אַנג־פאַנג פון דער ניער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור, אויב נישט אונטערן באַרג סיני, איז כאַטש אין די קבלה־ספרים און ביי די גרויסע חסידישע רביים, וועלכע זענען אויפגעקומען איינצייטיק מיט דער השכלה־באוועגונג אין מזרח־איראָפּע (און ווי מיר וועלן זען ווייטער איז אויך דער חסידים געווען אומ־דירעקט באַאיינפלוסט פון דעם נייעם, מער דעמאָקראַטישן צייט־גייסט).

עס הערשט איצט אַ טענדענץ אָדער שטימונג צווישן אַ טייל פון דער יידישער אינטעליגענץ צו מאַכן „קליין געלט“ פון דער גרויסער השכלה־עפאָ־כע און זיך אינגאַנצן אָפּזאָגן פון איר ירושה. די טענדענץ אָדער שטימונג איז אַ כאַראַקטעריסטישער רעפּלעקס און פּועל־יוצא פונם שווערן קריזיס, אין וועלכן עס געפינט זיך אַצינד אונזער וועלטלעכער נאַציאָנאַליזם — אויך צווישן דער אינטעליגענץ, בכלל, הערשט איצט אַן אנטווישונג אין פּאָזיטיוויזם און ראַציאָנאַליזם און אַ נייגונג צו מיסטיק און רעליגיע — און עס וועט אונז אויסקומען שפּעטער מער צו רעדן וועגן דער טענדענץ. אָבער דערווייל וויל איך נאָר באַמערקן, אַז אונזערע איצטיקע „בעלי־תשובה“, זיי נעגירער פון דער השכלה, מאַכן דעם זעלבן פעלער — און אין אַ פּיל שעדלעכערער פּאַרם, גלויב איך, — וואָס אונזערע ערשטע משכילים האָבן געמאַכט, ווען זיי האָבן אַזוי ביטער באַקעמפט דעם חסידים, וועלכער איז אויפגעקומען אין זייער צייט, און האָבן געזען בלויז שאַטנס און פינסטערניש אין דעם דעמאָלטיקן יידישן לעבן אַרום זיי: — זיי קאַריקאַטורירן די השכלה, זיי ווילן נאָר זען די שאַטנס פון דער השכלה.

פּאָזיטיוו און נעגאַטיוו זענען אונזערע ירושות פון דער גרויסער השכלה־עפאָכע, וועלכע האָט זיך אָנגעפאַנגען אין דייטשלאַנד און פראַנקרייך ביים סוף פון אַכצנטן און דער ערשטער העלפט פונם ניינצנטן יאָרהונדערט און זיך אַריבערגעטראָגן קיין גאַליציען און מזרח־איראָפּע:

פון די נעגאַטיווע ירושות פון דער השכלה־עפאָכע קען מען הויפּטזאַכ־לעך רעכענען דעם פּלאַטאַנישן בורזשואַ־אינדווידוואַליסטישן אידעאָליזם און גלויבן אין אַן אַבסטראַקטער מענטשלעכקייט און ברידערלעכקייט — די אַל־

געמינע ירושה פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואלוציע און פון דער אייראפעאישער השכלה בכלל; און די אבסאלוטע נעגאציע פונם גלות און פון גלות-ייד — א נעגאציע, וועלכע איז טיילווייז איבערגענומען געווארן פונם היינטיקן עקסטרעמען ציוניזם.

דאס פארלייקענען דעם געשיכטלעכן המשך (אויך אונטער מאדערנער עקסטרעמער נאציאנאליזם וויל אריבערשפרינגען א שטיק יידישע געשיכטע); דאס לייקענען און נישט גלויבן, אז מיר זענען א פאלק, א נאציע, ס'רוב צו-ליב „טאקטישע טעמים“, וויל דאס רעוואלוציאנערע פראנקרייך און דערנאך די אנדערע אייראפעאישע פעלקער, וואס האבן אונז עמאנסיפירט און געגעבן בירגער-רעכט, האבן אונז געוואלט עמאנסיפירן אינדיווידועל און נישט ווי נא-ציאנאלע גרופן — און די טענדענץ הערשט איצט נאך מער צווישן די פעל-קער, וועלכע זענען נאך נאציאנאליסטישער געווארן — דאס האט אין צוזא-מענהאנג מיטן הערשנדיקן בורזשאזן ליבעראליזם און אינדיווידואליזם גע-פירט צו יידישער אסימילאציע, און די פארבלענדעטע — דורך א ליכטיקן פלאטאגנישן אידעאל און דער אויסגעהונגערטער גייציקייט וואס גיכער ארויס-צוגיין פון דער געטא און זיך באהעפטן מיט די אלע פראגרעסיווע כחות פון דער מענטשהייט — שנאה צו דער יידישער שפראך (דער טעות פון די אלטע משכילים (גרעץ א"א) און פון די נייע נאציאנאליסטן, אז א שיינע, לייטישע שפראך מאכט שענער און געזונטער דאס לעבן און נישט פארקערט) און צו דעם גאנצן יידישן לעבנס-שטייגער פון יענער צייט, צו אלע יידישע זיטן; א שנאה, וואס האט זיך אנגעהויבן באמערקן צווישן אונזערע מאדערנע עקסטרע-מע נאציאנאליסטן און אזוי גערופענע „געזונטע יידן“ — אין ארץ-ישראל ביז דעם איצטיקן קריזיס.

די זענען, דוכט מיר, די הויפט נעגאטיווע ירושות פון דער השכלה, וועל-כע זענען, ווי מיר האבן געזען, ווייט נישט פארווארפן געווארן אפילו פון די פון אונז, וואס גלויבן, אז זיי זענען אין גאנצן אוועק פון דער השכלה-עפאכע. אבער די פאזיטיווע, שעפערישע ירושות פון דער השכלה זענען, גלויב איך, אן אז ערך גרעסער ווי די נעגאטיווע — דער שכר פון דער השכלה איז פיל גרעסער און איז אפשר אין גאנצן מתקן דעם הפסד: צום אלעם ערשטן די „חכמת ישראל“ — דער גלענצנדער, פונדאמענטאלער אָנפאַנג פון דער יידישער געשיכטע, — ביבל, — יהדות, — און שפראך-פארשונג — אן וועל-כע אונזער היינטיקער נאציאנאליזם און פאלקזים וואלטן נישט מעגלעך גע-ווען (צונגן, שטיינשניידער, קראכמאל, ראפאפארט)!

אט די איז די ערשטע און דירעקטע גרויסע ירושה פון דער השכלה-עפאכע, וועלכע האט קולמינירט, קען מען זאגן, אין גרעיס ערשטע, פאפולער-רע און גרויסע יידישע געשיכטע; און פון גרעיסן צו דובנאוון און צו דער גאנצער רייע מאדערנע יידישע געשיכטע-פארשער, און אומדירעקט האט די השכלה און די ערשטע משכילים, אפט קעגן זייער אייגענעם ווילן און אידעאלן, געהאלפן אויפבויען אונזערע ביידע מאדערנע ליטעראטורן — די העברעאישע און די יידישע — ווי בכלל אונזער גאנצן מאדערנעם, וועלטלעכן נאציאנאליזם און פאלקזום.

צו דעם לעצטן האבן גורם געווען, הויפטזאכלעך, צוויי קארדינאלע סאך-ציאלע פאקטארן: — וועגן א דריטן, ריין טעכנישן, אינערלעכן פאקטאר וועלן מיר רעדן שפעטער — ערשטנס דאס אויפקומען פונם נאציאנאליזם און נאך-ציאנאלע ווידערגעבורטן אין דער אייראפע פונם ניינצנטן יארהונדערט (מיר זענען קינמאל נישט איזאלירט פון די אלגעמיינע סאציאלע באדינגונגען); און דער צווייטער וויכטיקער פאקטאר איז וואס די השכלה-באוועגונג האט זיך, ווי מיר וויסן, אריבערגעטראגן צו די גרעסערע פאליטיש און עקאנאמיש פיל אפגעשטאנענערע יידישע פאלקס-צענטערן אין מזרח-אייראפע — און אין קאנטראסט מיט די גרויסע יידישע מאסן זענען די השכלה-אידעאלן און אנשוי-אונגען פיל שעפערדישער און פרוכטבארער געווארן, אין קאנטראסט מיט די גרויסע יידישע מאסן האט די השכלה געמוזט — פון אינעווייניקסטע טעמים און נישט נאר צוליב אויסערלעכע איינפלוסן אליין — ווערן פאלקישער, נאך-ציאנאלער און אויטא-עמאנסיפאציפישער, אזוי צו זאגן; זיי האבן אויך גע-מוזט אנהויבן שרייבן אין דער שפראך פון די מאסן, וועלנדיק אויטמענטשלעך זיי יידישע גאט, כאטש זיי האבן אזוי פיינט געהאט די דאזיקע שפראך...

זיי ערשטע דורות משכילים זענען געקומען שעלטן און זיי האבן אפט, אומבאמערקט פון זיך אליין, גענומען בענטשן, זיי האבן אנגעהויבן שרייבן אין דער שפראך, וואס זיי האבן אזוי אפגעשפאט, און אזוי ארום דעם זשארגאן, נישט ווילנדיק, אנטוויקלט און פארפיינערט...

פון אבסאלוטער נעגאציע און פאראכטונג צום רעאלן פאלק און זיין שטייגער לעבן, רעדן און דענקען — און דאס לעבן איז געווען אין א סך הינ-זיכטן פונסטער און פרימיטיוו — זענען זיי געקומען צו ראציאנאלער זעלבסט-קריטיק; און פון זעלבסט-קריטיק צו זעלבסט-באוואוסטזיין און זעלבסט-ווידע, אזוי, אז זייערע יורשים-משכילים פונם סוף ניינצנטן און אנהאנג פונם איצטיקן צוואנציקסטן יארהונדערט האבן זיך, ווי פלוצלינג אויפגעכאפט, ארוימגעזען און דערזען, אז זיי באלאנגען צו א פאלק, נישט נאר מיט איינער נאר מיט צוויי פראנטפולע יונגע ליטעראטורן; א פאלק מיט גרויסע פאלקס-

פארטייען און באוועגונגען, ארבעטער — און בורזשואזע; מיט קאנגרעסן כמו־פארלאמענטן; און אַ לאַנד, דאָס לאַנד, וואָס אייניקע פון די ערשטע משכילים, די ערשטע „רעפארם-יידן“, האָבן געוואָלט אויסמעקן פונם סדור, האָט זיך אָנגעהויבן בויען.

די נייע יידישע ליטעראַטור, ווי די העברעאישע, איז קודם כל אַ פראַ-דוקט פון דער השכלה-עפאָכע (און איז נישט השכלה-אויפקלערונג, בילדונג — דער הייוון, אזוי צו זאָגן, פון אַלע נאַרמאַלע און געזונטע נאַציאָנאַלע ליטעראַ-טורן?). די גרונט-שטייגער פון אונזערע ביידע מאַדערנע ליטעראַטורן האָבן געלייגט אונזערע ערשטע משכילים אין דייטשלאַנד און מזרח-אייראָפּע — גאַליציע, פוילן, רוסלאַנד, ליטע, וואלין, „די שטייגער, וואָס משכילישע בויער האָבן פאַרמיאוסט און פיינט געהאַט, זענען געוואָרן ווינקל-שטייגער“. (איז נישט דער אייגענער פראַצעס פאַרגעקומען אינם רוב מאַדערנע ליטעראַטורן, ווען די ערשטע „משכילישע שרייבער“ האָבן אָנגעהויבן שרייבן אין די פאַר-לאַזטע און פאַרמיאוסטע פאַלקס-שפראַכן?)

אהרן האַלע וואַלפּזאָן, איינער פון די ערשטע „ביאוריסטן“, דער פריינט פון מענדלסאָן און לאַנג-יאַריקער רעדאַקטאָר פונם היסטאָרישן „המאסף“ (גע-בוירן אין 1754, געשטאַרבן אין 1835) האָט מיט זיין שווי-שפּיל „לייכטזין און פרעמעליי“, מיט וועלכער ער האָט נאָר געוואָלט ביטער אָפּלאַכן פונם דעמאָל-טיקן יידישן לעבן און פון דער מיאוסער שפראַך, אָנגעשריבן דאָס ערשטע לי-טעראַרישע ווערק אין דער נייער יידישער ליטעראַטור און די ערשטע פיעסע אין דעם מאַדערנעם יידישן טעאַטער-רעפערטואַר (ביי אים האָבן מיר נאָר געהאַט „פורים-שפּיל“).

און דאָס אייגענע האָבן געטון די אַנדערע משכילישע שרייבער, ווי אייכעל, יצחק בער לעווינזאָן, דער מחבר פון דער „הפקר-וועלט“ דר. שלמה עטינגער, ישראל אַקסענפעלד, גאַטלאַבער, איזיק מאיר דיק, און די אַנדערע ריין משכילישע שרייבער, וואָס ווערן באַהאַנדלט אין זלמן רייזענס אינטערע-סאַנטן בוך „פון מענדלסאָן ביז מענדעלע“.

זיי זענען אַלע, ווער מיט מער אָדער ווייניקער נעגאַציע אָדער אינסטינק-טיווער ליבשאַפט, געקומען שעלטן און נישט אויסנזייענדיק עס, געשאַפט מער-ווייניקער קינסטלערישע ווערק — די ערשטע, אזוי גערופענע, „ביז מענדע-לע“-תקופה אין אונזער נייער ליטעראַטור.

איינגטלעך קען מען נישט זאגן, אז די השכלה און אירע ערשטע פיאָנערן האָבן געשאַפן די מאָדערנע יידישע און העברעאישע ליטעראַטורן, פונקט ווי מ'קען נישט זאגן, אז פון דער השכלה איז געבוירן געוואָרן דאָס מאָדערנע נאַציאָנאַל און פּאָליטיש יידנטום, דאָס יידישע פּאָליק, אַ ים מאין איז בכלל אומ-מעגלעך, און אַלע נייע „אַריגינעלע“ אַנפאַנגן זענען אין דער אמתן פּאַרטיזע-צונגען און אַנטוויקלונגען. פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע וועלטלעכע עלעמענטן זענען געווען אין אונזער צעשפרייטונג אַפילו אין מיטלאַלטער ביז די מאָדערנע צייטן — דער נאַציאָנאַלער עבר איז ווייט נישט אויסגעלאָשן געוואָרן אַפילו אין די פּינסטערסטע און פּרימיטיוסטע צייטן פון אונזער גלות-געשיכטע: די יידישע רעליגיע איז געווען דער איינציקער אָדער כמעט דער איינציקער בינדער נאַציאָנאַלער פּאַקטאַר; און דער יידישער ריטואַליזם, וועלכער האָט זיך אויסגעפאַרמירט פון די ביבלישע צייטן, האָבן געהאַלפן אויפהאַלטן, ווען אַפילו אַפט אין אַ פּאַרקריפּלער פּאַרם, די נאַציאָנאַלע זכרונות, וואָס האָבן פון זייערע זייט צוזאַמען מיט די דרויסנדיקע גנישות און פאַרפּאָלונגען געשפּיזט די מיסטיש-משיחיסטישע האַפּנונגען און באַוועגונגען אין פּאַרשי-דענע צייטן.

אויך דאָס נאַציאָנאַלע שאַפן אונזערס איז כמעט קיינמאַל נישט אין גאַנצן אויסגעטריקנט געוואָרן אויך ביז דער השכלה-באַוועגונג. מיר האָבן געהאַט אַ „גאַלדענע רענעסאַנס-תּקופּה“ אין שפּאַניע, וועלכע איז ווי פון דאָס ניי אַנט-דעקט געוואָרן דורך דער השכלה; און אַ יידישע מאַנאַסטיש-רבנישע ליטעראַטור.

און אויך די יידישע שפּראַך, און אַ ליטעראַטור אין יידיש — די אַלט-יידישע ליטעראַטור — האָבן מיר געהאַט שיינע עטלעכע הונדערט יאָר, פונם דרייצנטן יאָרהונדערט אומגעפער ביז דער השכלה-עפּאָכע: אַ געשיכטע מיט עליות און ירידות, מיט תקופות פון אַלט, מיטל און ניי-יידיש. מיר האָבן גע-האַט אַ יידישע שפּילמאַנישע דיכטונג אין דייטשלאַנד און יידישע טרובאַדורן, וואַנדערנדיקע זינגער, שוין אין פּערצנטן יאָרהונדערט, און אויך דעם „אַרטור ראַמאַן“ — אַ יידיש-שפּילמאַנישע באַאַרבעטונג פון דער דייטשער מיטלאַל-טערלעכער עפיק — און אַזעלכע זער פּאַפּולערע ווערק ווי דאָס שמואל-בוך, מלכים-בוך, די עקידת-יצחק.

אינם זעכצנטן יאָרהונדערט דערשיינט אַזאַ מערקווירדיקע יידיש-פּאָלקס-טימלעכע רענעסאַנס-פּיגור ווי אליהו בחור און זיינע ווערק — די גרויסע עפיק-גאַנישע יידישע שפּילמאַנישע ראַמאַנען „באַבא-בוך“, „פּאַריז און ווענאַ“, די באַדייטנסטע אַלט-יידישע גאַוועלע „בריעה וזמרה“ געהערט צום זעכצנטן יאָרהונדערט.

אינם זיבצנטן יארהונדערט דאס "מעשה בוך" (דאס גרויסע געשעעניש אין דער יידישער דערציילערישער דיכטונג, ווי מאקס עריק באַ- צייכנט עס) און די "זאינה וראינה" — די ערשטע און וויכטיקסטע שאַפונג פון יידיש אין פוילן, וועלכע האָט באַאיינפלוסט צענדליקער דורות יידישע פרויען — און איינצייטיק דער מוסר-ספר "לב טוב"; און גליקל האמעלס מעמוארן צווישן זיבצענטן און אַכצנטן יארהונדערט. אויסער זייער געוויסער ליטעראַרישער באַדייטונג, האָבן די אַלע אויסגערכנטע און נישט אויסגערכנטע טע ווערק אַן אומגעווענער גרויסע קולטור-היסטאָרישע באַדייטונג.

ווי רייך די אַלט-יידישע ליטעראַטור איז געווען — אין רעליגיעזע און וועלטלעכע לידער, משלים, איבערזעצונגען פון תנ"ך, מוסר און מעדיצינישע ביכער — ביז דער השכלה-עפאָכע, קען מען זען פון דער באמת רייכער פאַר- שונג-ליטעראַטור פון אַלט-יידיש און איר ליטעראַטור, וואָס איז ביי אונז אויס- געוואַקסן אין די לעצטע פאַר צענדליק יאָר מיט אַוועלכע פאַרשער און היס- טאָריקער פון אַ גרויסן אייראָפעאיש-אַקאַדעמישן מאַסשטאַב ווי דר. לאַנדוי, דר. גאַסטער, מאַקס עריק, דר. שיפער, זלמן רייזען, דר. צינבערג, מאַקס וויינ- רייך, דר. שאַצקי און צענדליקער אַנדערע פראַמינענטע געלערטע און פאַר- שער פון דער אַלטער יידישער ליטעראַטור, וועלכע קאַנצענטרירן זיך אַרום דעם ייִוואַ, וועלכער האָט, אגב, אין די לעצטע טראַגישע יאָרן זיין טעטיקייט געמוזט אַריבערטראַגן פון ווילנע קיין ניו-יאָרק, און איז, ווייזט אויס, שוין געצוואונגען צו ווערן צוויי-שפראַכיק — יידיש און ענגליש.

דער השכלה האָבן מיר צו פאַרדאַנקען נישט די געבורט נאָר די ווידער- געבורט פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור, ווי פון אונזער גאַנצן מאַ- דערנעם נאַציאָנאַליזם און פאַלקזים.

דאָס מאָדערנע יידנטום אין אַלע זיינע אויסערונגען, דערגרייכונגען און ... דורכפאלן איז אַ פראַדוקט פון דער השכלה; פונקט ווי דער איצטי- קער, צוואַנציקסטער יארהונדערט מיט אַלע זיינע אומגעווענערע פראַבלעמען איז אַ דירעקטער יורש און פועל-יוצא פון די פריערדיקע — אַכצנטן און ניינ- צנטן — יארהונדערטן.

ווי איך האָב אין דער ערשטער לעקציע געזאָגט איז די השכלה דער פוס, דער פיעדעסטאַל, פון וועלכן עס זענען אויסגעוואַקסן און זיך אַנטוויקלט אַלע רערן, אַלע צווייגן — לינקע און רעכטע, פאַלקישע און אַסימילאַטאָרישע — פון אונזער היינטיקן פאַלקישן וועזן, פון אַט דער גרויסער נאַציאָנאַלער מנורה, אין וועלכער אייניקע ליכט זענען איצט פאַרטונקלט אַדער אין גאַנצן אויסגע- לאָשן געוואָרן.

עס וועט זיין אן אינטערעסאנטע אויפגאבע פאר א יידישן סאציאלאג און היסטאריקער, אויסצופארשן און אנטצוייכענען אט די לעבעדיקע און אויסגע-לאשענע רערן און צווייגן פון דער השכלה (אגב, איז אפילו דער חסידים בא-איינפלוסט געווען פון דער השכלה, פונם נייעם צייט-גייסט! דאס קען מען זען ווען מען פארגלייכט אים מיט דעם עסאטערישן כאראקטער פון דעם זוהר און מיטלאַלטערלעכן יידישן מיסטיציזם און דעם פאָלקסטימלעך דעמאָקראַטישן כאַראַקטער פון דעם חסידים אין דער השכלה-עפאָכע; און ר' נחמן בראס-לאווער איז אַ פיגור פון אונזער פרייען רענעסאנס ווי, צום ביישפּיל, דזשיאטא אין דעם איטאליענישן רענעסאנס) אָבער פאַר אונזער טעמע וועט, לעת-עוהה, זיין אפשר גענוג אַנצואווייזן אויף די דריי צי פיר הויפט-צווייגן און פראָדוקטן פון דער השכלה: די גרויס-בורזשואזע אַסימילאַטאָרישע השכלה — הויפט-זאָכלעך אין דייטשלאַנד און מערב-איראָפּע, וועלכע האָט געגעבן אַ שייך אַ לייכט-אויף אין אייראָפּע מיט אַזעלכע גלענצענדע נעמען ווי היינע, דאָיזראַעלי, ראשעל, סארא בערנאר, מיערבעער, מענדלסאָן-בארטאלי און אַ פאַר אַנדער-רע באַרימטע נעמען אינם ניינצנטן יאָרהונדערט; און וועלכע האָט זיך אָבער אויסגעלאָשן אין אַ האַלב-אַסימילירטער מענגע פרעמד-שפראַכיקע יידישע שרייבער און דיכטער און אין אַ פרוכטלאָזער אַפּאָלאָגעטישער ליטעראַטור; און אין אַ האַלב-גוסט'דיקן רעפּאָרם-ייִדנטום.

אַט דאָס איז דער אַזוי-גערופענער אַסימילאַטאָרישער צווייג פון דער השכלה, הויפטזאָכלעך אין דייטשלאַנד און מערב-איראָפּע, וואו די אויפגעקומענע גרויסע יידישע בורזשואזיע האָט זיך פיל גרינגער ווי די אַנדערע שיכטן עמאנסיפירט און אַסימילירט.

אָבער פיל פרוכטבארער איז געוואָרן די השכלה ווען זי האָט זיך אַריי-בערגעטראָגן אין מזרח-איראָפּע און אין געקומען אין קאנטאָקט מיט די גרויס-סע יידישע מאַסן. דאָרט אין גאַליציע, פוילן, רוסלאַנד, ליטע און וואלין האָט די השכלה געפונען און אַנטדעקט נישט נאָר יידישע געשיכטע, נאָר אויך יידי-שע קעגנווארט אַ באַדן-פּאַלק.

אָבער אויך די השכלה אין די מזרח-איראָפּעאישע יידישע צענטערן האָט זיך פאַרצווייגט, אַ גרויסע טייל פון די משכילים האָבן אַנגעהויבן זייער אויפ-קלערונג-אַרבעט אין דער איינציקער שפראַך, וואָס די יידישע מאַסן האָבן פאַרשטאַנען, ווי משכיליש-פיינט זיי האָבן די שפראַך נישט געהאַט; אפשר אויך ווייל זיי זענען געשטאַנען נענטער און באַלאַנגט צו די „זשאַרגאָן“ מאַסן, אַן אַנדער טייל פון די מזרח-איראָפּעאישע משכילים — די באַלעבאַטי-שערע און פראַפעסיאָנעלערע און אַקאַדעמישערע — האָט גענומען קולטיווירן און אויפלעבן די ביבל-שפראַך, הויפטזאָכלעך דאָכט זיך, ווייל די שפראַך האָט

זיי דערמאָנט אָן די אַלטע צייטן, ווען דאָס פּאָלק איז געווען נאָרמאַל און גע-
זונט; געווען אַ באַדן-פּאָלק א.א.וו.

אַזוי אַרום האָבן ס'אי די העברעאישע און ס'אי די יידישע משכילים גע-
מאַכט די התחלות פון אונזערע ביידע מאָדערנע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן, הגם
אי די ערשטע העברעאישע און יידישע משכילים-שרייבער האָבן אַפילו נישט
געחלומט, אַז פון זייערע שריפטן וועלן אויסוואַקסן ליטעראַטורן, (ווייל ביידע
האָבן זיי געקוקט נישט אָן האַפנונג און קנאה צו דער „לאנדעס שפראַכע“ —
רוסיש, דייטש א.א.וו.).

עס בעט זיך ממש אָנצודייטן די קלאַסן-דיפערענצירונג און דעם קלאַסן-
כאָראַקטער, וואָס דאָס יידישע לעבן אין מזרח-איראָפּע האָט אָנגעהויבן אַנט-
וויקלען און אַרויסווייזן אין דער צווייטער העלפט פונם נינצנטן יאָרהונדערט,
הגם ס'איז לייכט אויף דעם וועג צו ווערן צו דאָקטרינער און טעאָרעטיש;
אַבער ס'איז דאָך נישט ווייט פונם אמת צו זאָגן, אַז די יידישע שפראַך און
שרייבער אין יידיש זענען בכלל געווען פיל דעמאָקראַטישער און גענטער צום
יידישן בעל-מלאכה און צו דעם אויפקומענדיקן יידישן אַרבעטער-קלאַס, ווי
די דעמאָלטיקע העברעאישע שפראַך, וועלכע האָט ס'רוב אַפּעלירט צום שיי-
נעם יידן, דאָס משכיל, דעם קורא-נכבד, וואָס פירט גרויסע געשעפטן און האָט
„פראַוואַזשיטעלסטווא“.

אַבער ווי מען זאָל זיך נישט היטן פון אַ צו שטרענגער קלאַסן-אויס-
טייטשונג — ווייל אויך די ערשטע העברעאישע משכילים זענען נישט אַלע
געווען ווייט פון די דאָן אויפקומענדיקע סאָציאַליסטישע אידיען — ליבערמאַן,
איינער פון די ערשטע יידישע סאָציאַליסטן, האָט געשריבן העברעאיש; וויג-
טשעווסקי און ליעסין אויך, דאָכט זיך, זענען גאַרנישט געווען ווייט פון הע-
ברעאיש; און אין דער העברעאישער שפראַך האָבן מיר איצט אַ סאָציאַליס-
טישע פרעסע און סאָציאַליסטישע פאַרטייען, און מיר האָבן אין יידיש אַן
אויסגעשפראַכענע „בורזשוואַזע“ פרעסע און ליטעראַטור — אַבער דאָך מוז
יעדער אנערקענען די אידעאָלאָגישע קלאַסן-צעצוווינגטקייט פון דער השכלה
ווי זי האָט זיך אויסגעדריקט און דריקט זיך עד-היום אויס אין אונזערע ביידע
מאָדערנע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן.

יידיש איז די איינציקע נאַציאָנאַלע שפראַך פונם „בונד“; יידיש איז די
שפראַך פונם איצטיקן קאָמוניסטישן רוסישן יידנטום; און אַפילו די יידישע
אַרבעטער-פאַרטייען אין ארץ-ישראל זענען נישט קיין „געפערלעכע“ אַנטי-
יידישיסטן, ווי אייניקע פון די פאַרשטייער פון דער הסתדרות וואָלטן עס אפשר
געוואָלט זיין.

און העברעאיש איז געוואָרן די שפראַך פון דעם יידישן מיטלקלאַס און פון דעם יידישן אינטעליגענט, וועלכער באַמערקט אַפּט אַליין נישט, אַז זיין ליבע צו העברעאיש איז אויך מער „משנאת גלות־וּזֶרְגָאן“ — די שפראַך פון חיבת ציון און פּאַליטישער נאַציאָנאַלער ראַמאַנטיק. צי העברעאיש ווערט איצט אַ פּאַלקס־שפראַך אין ארץ־ישׂראל הענגט אַזויפיל אָפּ פון דער פּראַגע, צי ארץ ישׂראל קען און וועט ווערן אַ ייִדיש לאַנד פאַרן ייִדישן פּאַלק, אַדער ריכטיקער פאַרן פּאַלקישן טייל פונם גלות־ייִדנטום.

אַבער כאָטש ייִדיש און העברעאיש זענען באַזונדערע צווייגן פון דער השכלה — ווי עס זענען דער דעמאָקראַטישער פּאַלקיוזם, דער ייִדישער סאַ־ציאָליזם, פון איין זייט; און דער באַלעבאַטישער ציוניזם, פון דער אַנדערער — זענען די פאַרשידנהייטן זייערע נישט אַזוי גרויס ווי מען קען אפשר אויס־מאַכן. דער צד־השווה צווישן זיי איז גרעסער ווי זייער אנטאגאניזם. אונזערע ביידע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן, ווי איך האָב עס געפראוואוּט אַנווייזן, זענען פון די שעפּערישסטע און פּאָזיטיווסטע אויסערונגען פון אונזער מאָדערנער נאַ־ציאָנאַלער ווידערגערעכט.

ביידע שטייען זיי שפראַכלעך אויפן באַדן־פּאַלק, אויפקומענדיק פונם גע־רייפּטן שטרעבן פון די ייִדישע מאַסן און זייער אינטעליגענץ צו ווערן אַ פּאַלק צו פעלקער גלייך, און ביידע געפינען זיי זיך אין איין לאַגער קעגן דעם שטראַם פון דער אַסימילאַציע מיט איר פרעמד־שפראַכיקער אַפּאַלאַגעטיק און מיסיאָניזם. (אַסימילאַציע און מיסיאָניסטישע אידייען און טענדענצן ווערן אין ייִדיש צי העברעאיש אויך פּאַלקיש־נאַציאָנאַל).

אונזערע ביידע ליטעראַטורן האָבן געהאַלפּן שאַפּן דאָס היינטיקע ייִדיש פּאַלק, און באַוואוסט און אומבאַוואוסט דערױף, אַפּגעשפיגלט אַלע זיינע קלאַסן, דיפּערענצירונגען, אידעאָלן און האַפּנונגען.

אונזערע ערשטע משכילים, פון אַלע לאַגערן און שפראַכן, האָבן אָנגע־הויבן מיט שעלטן און געענדיקט מיט בענטשן.

דריי קאָרדינאַלע פּאַקטאָרן האָבן, ווי געזאָגט, גורם געווען די פּאַרוואַנד־לונג פון דער קללה אין אַ ברכה, דעם איבערגאַנג פון נעגאַציע צו קאָנסטרוק־טיוויזם, פון צעשטערונג צו בויאונג.

דער ערשטער פּאַקטאָר — דער אויפקום פון נאַציאָנאַליזם בכלל אין אייראָפּע אין דער צווייטער העלפט פונם ניינצנטן יאָרהונדערט, וועלכער האָט מער ווי די פּאַגראַמען אין די אַכציקער יאָרן, די דרייפּוס־אַפּערע און דער

וואקסנדיקער בורזשוואזער אַנטיסעמיטיזם, געטריבן די משכילישע יידישע אינטעליגענץ פון דער אינדיווידוואַליסטישער עמאַנסיפאַציע צו נאַציאָנאַלער און פּאָליקישער עמאַנסיפאַציע.

דער צווייטער פּאַקטאַר — דער לעבעדיקער קאַנטאַקט פון דער השכלה און אירע וואַרט-זאָגער מיט די גרויסע יידישע מאַסן אין מזרח-אייראָפּע. ווי באַפּרוכפּערנדיק און קאַנסטרוקטיוו-באַדנאַרטיק דער קאַנטאַקט מיט פּאָלקס-מאַסן און שיכטן איז, קען מען זען, ווען מען פאַרגלייכט דאָס אַנעמיש-נאַציאָנאַלע און אַפּאָלאָגעטישע שאַפּן פון די יידן אין די פּרעמדע שפּראַכן מיט דעם געזונטן, קערנדיקן שאַפּן פון אונזערע יידישע און העברעאישע שרייבער; ווען מען פאַרגלייכט די „קולטור-פּאָליטיק“ צווייגס, וואָסערמאַנס, נאדסאַנס, יושקעוויטשעס מיט אונזערע מענדעלע, שלום-עליכם, פּריק, ביאַליק, טשערני-כאווסקי, ווייסנבערג, בערגלסאן, אליעזר שטיינבאַרג א"א.

(מיר רעדן איצט פון קונסט און ליטעראַטור, וועלכע זענען אַן אַן ערך נאַציאָנאַל-באַדנדיקער ווי וויסנשאַפּט און פּילאָזאָפּיע, און אַזעלכע גרויסע פּיר-גורן ווי מאַרקס, בערגסאָן, פּרויד און איינשטיין שטייען נישט, אַזוי צו זאָגן, אין זיי שפּראַך-לאַנגערן און האָבן כמעט גאַרנישט צו טון מיט די פּראָגן פון פּאָליקיום און אַסימילאַציע).

און דער דריטער פּאַקטאַר איז — עס איז באמת אוממעגלעך צו זאָגן וועלכער פון די דריי פּאַקטאַרן איז מער אַדער ווייניקער וויכטיק — דער רייך-טעכנישער עוואָלוציע-פּראָצעס, וואָס יעדע ליטעראַטור, יעדע קונסט, יעדער פּאָד מוז, נאַטירלעך, דורכמאַכן ביז ער ווערט צו רייך, צו רייך, צו שייך און ממילא פּאַלש און מיאוס — ביז ער דערגרייכט די שטופּע פון דעקאדאַנס, ירידה.

אויף דעם לעצטן, דריטן פּאַקטאַר, וויל איך זיך איצט אַביסל לענגער אַפּשטעלן. ערשטנס, וויל ער איז ביי אונז, ווי ווייט מיר איז באַקאַנט, זער וויי-ניק באַהאַנדלט געוואָרן; און צווייטנס, וויל ביי אונז ווערט אַפּט אַ טעכני-שער פּראָגרעס, אַ רייך פּראָפּעסיאָנעלע עוואָלוציע באַטראַכט ווי אַ נייע אי-דעאַלאָגישע אַריענטאַציע. צום ביישפּיל, ביי אייניקע פון אונזערע ליטעראַטור-קריטיקער און היסטאָריקער האָט זיך אויסגעאַרבעט אַ נייע קאַנווענציע, אַז אַ משכילישער שרייבער איז נאָר דער, וואָס קאָן נאָך נישט גוט שרייבן, און אַז אַ גרויסער דיכטער אַדער וואַרט-קינסטלער קען שוין דעריבער נישט באַ-צייכנט ווערן אַלס משכיל, וויל ער איז אַ גרויסער קינסטלער. השכלה אַסאָך-ציאירט זיך ביי זיי אַפּט מיט קינסטלערישער אומבאַהאַלפּנקייט און מיט טענדענץ הויפּטזאַכלעך.

ס'איז אפשר אמת, אַז סאַטירע איז די אויסדערווילטע ליטעראַטור-פּאַרם

פון דער השכלה ביי יידן און אין דער וועלט-ליטעראַטור בכלל. אָבער ווי קען מען מיינען (און אייניקע מיינען עס אפנים), אַז סאַטירע איז אַ נידעריקערע ליטעראַרישע פּאַרם ווי, צום ביישפּיל, עפיק, ליריק א.א.וו.; און אַז די גרויסע משכילים-סאַטיריקער זענען „קלענער“ אָדער פּרימיטיווער ווי די דיכטער פון גרויסע עפיקס. דאָס איז, גלויב איך, פאַלש. צווישן די גרעסטע שריפטשטעלער אין דער וועלט-ליטעראַטור זענען געווען סאַטיריקער און צווישן אירע גרעסטע אוצרות זענען דאָ סאַטירעס. סאַטירישן פאַמפלעטיזם געפינט מען ביי די נביאים. אריסטאפּאנעס איז געווען אַ סאַטיריקער.

סערוואנטעס, איינער פון די צוויי-דריי גרעסטע פיגורן אין דער וועלט-ליטעראַטור, איז אַ סאַטיריקער און זיין „דאָן קיכאַט“ איז נישט נאָר די גרעסטע סאַטירע אין דער וועלט ליטעראַטור, נאָר אויך פון די פאַר פּאַעטישע ווערק, מיט וועלכע די מענטשהייט וועט אייביק שטאַלצירן.

סוויפט איז געווען אַ „משכיל“ און זיין „גאליווערס טרעוולס“ איז אַ וועלט-קלאַסיק. און גאגאלס סאַטירישע מיסטער-ווערק „דער רעוויזאָר“ און „טויטע נפשות“, וועלכע האָבן, ווי „דאָן קיכאַט“, געהאַט אַ השפּעה אויף אונז זער גרויסן משכיל-סאַטיריקער, מענדעלע, זענען אויך קינסטלעריש אַ סך ווערטפולער ווי אַ סך נאַציאָנאַלע עפיקס.

אַנאַטאָל פּראַנס, פון די מאָדערנע שרייבער, איז אַ טיפישער „משכיל“-סאַטיריקער און צי ער איז ערשט-ראַנגיק צי נישט, נאָר אַ סך פון אַזוי גערור-פענע ריינע, פּאָזיטיווע אָדער נאַציאָנאַלע פּאַעטן קענען אפשר נישט בעסער שרייבן פון אים.

און בערנאַרד שאו איז אַ סאַטיריקער.

ס'איז איצט נישט מיין אויפגאַבע צו רעדן וועגן סאַטירע בכלל, און וועלכע ליטעראַטור-פאַרם איז העכער אָדער נידריקער. עס ווענדט זיך אין דער זשעניאַליטעט פונם שרייבער. אָבער מען קען דרך אגב באַמערקן, אַז די צוקונפט און קעגנווארט פונם מענטשלעכן מין וואַלט נאָך פיל האַפנונגסלאָזער געווען, ווען נישט די גרויסע „אַשפּעטער“, קריטיקער און אַפלאַכער — די משכילים און אויסקלערער פון אַלע צייטן און ליטעראַטורן.

וואָס פאַר אַ טוכלע, מוטנע, שמן-זית'דיקע קאליזשעס וואַלטן אַלע נאָ-ציאָנאַלע ליטעראַטורן געווען, ווען זיי באַשטייען נאָר פון די נאַציאָנאַלע זיך באַזינגענדיקע עפיקס? ווי סטאַטיש, סטאַגנירט און טויט-מוזעאומאַרטיק וואַלטן געוואָרן די נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן, ווען נישט דער אמרו-גייסט פון סאַטירע, פון קריטיק און זעלבסט-קריטיק, וועלכער פאַרשוועכט און צעשטערט, ביז עס ווערן אויפגעשטעלט נייע טעמפלען און די גרויסע צעשטערער און קריטיקער ווערן די נייע קלאַסיקער און „הייליקע“.

נעגירן השכלה-אויפקלערונג, בילדונג — איז פונקט ווי מען זאל זאגן, מיר דארפן נישט לערנען געשיכטע; געשיכטע טויג נישט, ווייל די געשיכטע, וואס מען האט אונז געלערנט איז געווען פאלש.

דער פראצעס פון „לא לשמה צו לשמה“, ד"ה אויך וויאזוי מיטלען ווערן ווערטן און צילן פאר זיך אליין, איז איינער פון די אינטערעסאנטסטע אין דעם מענטשלעכן שאפן — טעכניש, פסיכאלאגיש און אידעאיש.

יעדער פאכמאן, יעדער בעל-מלאכה, קריגט ליב זיינע געווערק-צייג, אויב ער איז, פארשטייט זיך, א גוטער בעל-מלאכה און נישט קיין פארטאטש; און וואס א בעסערער בעל-מלאכה ער איז, אלץ מער האט ער ליב און צאצקעט זיך מיט זיין געווערק-צייג: צי ס'איז א הובעל, א האמער, א צוואנג אדער אן אנדער כלי-מכשיר. אין דעם ווייזט זיך ארויס דער עלעמענטאר-נאטירלע-כער אינסטינקט און דראנג צו שאפן, וואס איז דא אינם מענטשן.

אט דער פסיכאלאגישער פראצעס אדער אינסטינקט איז אודאי נאך מער גילטיק און קענטיק בנוגע די מער ספעציאליזירטע, שעפערישע און קינסט-לערישע פאכן, וואס פאר א גוטער מאלער איז עס נישט פארליבט אין א גוטער פארב, אין א גוט שטיקל לייוונט; וואס פאר א סקולפטאר ווערט נישט אנטציקט, ווען ער דערזעט א פראכטפול שטיק ווייסן מארמאר? און וואס פאר א שרייבער, וואס האט דערווערט דעם נאמען, פארליבט זיך נישט אין דער שפראך, אין די ווערטער — זיין ליים, זיינע פארבן, זיינע טענער, זיין גאנצן קלאפער-געצייג — אין וועלכע ער האט לכתחילה גענומען שרייבן נאך דערפאר, ווייל ער האט געהאט עפעס צו זאגן, אריינזאגן, אדער דערציילן.

דאס איז דער ערשטער, עלעמענטארער, מאטיוו וויאזוי ס'איז געקומען פונם „לא-לשמה“ צום „לשמה“ אין אונזער שפראך און ליטעראטור (און דעם אייגענעם פראצעס, ווי געזאגט, האט דורכגעמאכט יעדע ליטעראטור און יעדער דער שעפערישער געביט); און שוין אט דער עלעמענטארער מאטיוו אליין האט פארוואנדלט די קללה אין א ברכה, און נישט דוקא די אפגעשוואכטע אדער געענדערטע טענדענץ פון דעם משכילישן שרייבער...

דער ערשטער דור יידישע משכילים, באזונדערס אין מזרח-אייראפע, האט אנגעהויבן שרייבן אויך און נאך אין דער יידישער שפראך, ווייל די יידישע מאסן, וואס זיי האבן געוואלט אויסבילדן און אויסמענטשלען, האבן קיין אנדער שפראך נישט פארשטאנען. אבער צווישן זיי זענען געווען אזוי צו זאגן, גוטע שעפערישע בעל-מלאכות, און זיי האבן ביסלעכווייז, אפטמאל אומבא-

מערקט פון זיך אליין און יעדער לויט זיין אינדיווידועלער גרעסערער אָדער קלענערער „פאָכמענישקייט“, אָדער רופט עס טאַלאַנט, זיך פאַרליבט אין דער „מיאוסער שפראַך“ און זיך גענומען פּוּצן און שייערן, דעם „זשאַרגאָן“ — די שפראַך, צו וועלכער זיי האָבן זיך לכתחילה אַראָפּגעלאָזט, ווייל זיי האָבן גע- וואַלט נוצלעך זיין. ביז ס'איז געקומען צו מענדעלען, דעם גרויסן מייסטער פון אונזער פאַלקסשפראַך, וועלכער האָט מער ווי זיינע פאַרגענגער משכילים און אפשר אויך מער ווי אַ סך פון זיינע ליטעראַרישע „זין און אייניקלעך“, געמייטערעוועט אויף דער יידישער פאַלקסשפראַך, כאַטש ער איז געווען און געבליבן דער גרעסטער משכיל — און אודאי דער גרעסטער סאַטיריקער — אין דער יידישער ליטעראַטור.

מענדעלען, דער גרויסער משכיל און אויפקלערער, איז אָבער געווען אַ נאָך אַ גרעסערער פאכמאַן און קינסטלער, און ער האָט דערפאַר אַוויפיל גע- אַרבעט אויף דער שפראַך, אויף די ווערטער, ביז ער האָט געשאַפן דעם באַ- רימטן מענדעלע-נוסח; ביז ער האָט פאַרוואַנדלט, מער ווי עמיץ אַנדערש אפשר, יידיש אין אַ ליטעראַרישער שפראַך — דאָס מיטל אין אַ גרויסער ווערט פאַר זיך.

אין דעם פרט איז פון אומגעהויערן אינטערעס די זער כאַראַקטעריסטי- שע קריטיק פון יעקב דינעזאן איבער מענדעלען, וואָס ער האָט געשריבן אין ספּעקטאָרס „הויז פריינד“ (אין יאָר 1888): יעקב דינעזאן, דער סענטימענ- טאַלער משכיל און מחבר פונם „שוואַרצן יונגמאַנטשיק“, איז געווען אָביסל יונגער פון מענדעלען און זיינער אַ גרויסער פאַרערער, ווי אַלע יידישע און העברעאישע שרייבער פון יענער צייט. און אַט וואָס דינעזאן שרייבט וועגן מענדעלען; אַט איז זיין קריטיק:

„ווען איך לעזע“, שרייבט דינעזאן אין ספּעקטאָרס „הויז פריינד“, זיינע (מענדעלען) לעצטע יודיש-דייטשע ווערקע, ווי למשל מסעות בנימין השלישי, באַקאָם איך איין געפיהל ווי דער מחבר שפיעלט זיך און מאַכט קונסט-גע- ברעכע, און שפאַט און לאַכט, און טאַנצט אויף אַ שטריק פיר זיינע חברים און מחברים זעלבסט, און בעקימערט זיך וועהניג אום דעם פאַלק, וואָס נוצען צו בריינגען... זעלבסט אין דער שפראַכע און אויסדריקע פון דעם יודיש- לשון, ווייס איך ניט ווי זיך צו ערקלערן די אַרט און ווייזע ווי ער געברויכט איהם. איך גלויב ניט ער זאָל אַזוי פעדאנטיש זיין און האַלטען דעם לשון אַלס איין געשטעלטע שפראַכע, וואָס יעדער וואָרט האָט איר שורש און מקור אין דער שפראַכע זעלבסט, און ער איז פיר די שרשים און מקורים אַזויפיעל איינ-“

גענומען, אז אלץ, וואָס ער געפינט ניט אין זיי, איז ניט הייליג און ניט גוט צו געברויכען, און שרייבט דאָריבער ריין יודיש, ווי מאַנכער העברעער אַ פעדאָנט שרייבט און וויל, אז אַנדערע זאָלען אויך שרייבען נור ריין ביבליש, אַדער ער איז לכתחילה דעם זשאַרגאָן אַ פּינד און ער וויל אים אונטערגראָבען בכדי אַרויסצושטעלען זיין פּראָסטקייט און פּאַרדאָרבענהייט, ער זאָל זיך שעמען פאַר לייטען.

מיר דאַכט זיך, אז די קריטיק דינעזאנס איבער מענדעלען איז איינע פון די אינטערעסאַנטסטע, זיך און צייט אַנטפלעקענדיקע, אין אונזער ליטעראַטור. אין דער זעלבער קריטיק שרייבט דינעזאן, אז ער איז אַ גרויסער פאַר-ערער פון מענדעלען; אז ער האַלט אים פאַר דעם גרעסטן טאַלאַנט, פאַר דעם לייב אין דער חברה. און דאָך פאַרשטייט ער נישט „די קונסט-געברעכע“, וואָס ער מאַכט איבער דעם „יודישען לשון, איבער דעם יודיש-דייטש“. און יעקב דינעזאן איז איינער פון די פּאַלקסטימלעכסטע משכילים אונזערע, וועל-כער איז דערנאָך געוואָרן אַ גרויסער פּריינט און פאַרערער פון פּרין און אַן אמת-פאַרליבטער אין יידיש. אָבער דינעזאן איז כאַראַקטעריסטיש אויפריכטיק אין זיין קריטיק איבער מענדעלען.

עפעס ווי אַ פשוטער, געווענלעכער בעל-מלאכה וואַלט געשטאַנען און געקוקט ווי אַ גאַר פּיינער בעל-מלאכה, אַ קינסטלער, שטייט און צאַצקעט זיך מיט זיין שטיקל אַרבעט, און דעם אַרימען בעל-מלאכה גייט עס אַזש איבער דער גאַל, עפעס קומט אים אויס ווי דער גרויסער פּאַכמאַן איז אַ לועג לרש, מאַכט חוזק פון זיין שטיקל אַרבעט און פון דעם אַרימען „קאסטימער“, וועמען דאָס שטיקל אַרבעט דאַרף דינען און נוצן.

יעקב דינעזאן, דער תּמימות-דיקער, סענטימענטאַלער משכיל, האָט קיין געדולד נישט מיט די „קונסט-געברעכע“, מיט מענדעלעס זוכן שרשים און מקורים אין יידיש, גלייך ווי ס'וואַלט געווען אַ מין העברעאיש, אַן „אינגע-שטעלטע שפּראַכע“. ווילסט ברענגען נוצן דעם פּאַלק, טאָ טאַנץ נישט אויף אַ שטריק פאַר דינע חברים מחברים.

אין דער טענה דינעזאנס זעט מען די באַציאונג פון דעם געווענלעכן בעל-מלאכה צו דעם גרויסן פּאַכמאַן, וועלכער מוז האָבן די פּיינסטע געצייג; וועל-כער פאַרליבט זיך אין זיין געצייג, אין זיינע כלים. (כאָטש מען מוז צוגעבן, אז אַביסל גערעכט אויך קינסטלעריש איז דינעזאן געווען, מענדעלע האָט זיך שוין צופיל אפשר געצאַצקעט און סטיליזירט, צו פּילגרינט די שפּראַך; דאָס

שרייבן איז ביי אים געווען אַ מלאכת משור) אָבער די גרעסערע יידישע שריי-
בער פון דינעזאן, די פיינערע קינסטלער פון מענדעלעס צייט און די, וואָס
זענען געקומען נאָך מענדעלען, האָבן באַוואַנדערט און באַוואַנדערן נאָך עדי-
היום מענדעלען פאַר זיינע „קונסט-געברעכע“.

אויך אַנדערע משכילישע שרייבער, ווי יוסף פערל און יצחק בער לעוויג-
זאן, האָבן ביז מענדעלען און איינציטיק מיט אים, ווי עכטע קינסטלער-פאַכ-
לייט, געאַרבעט אויף דער שפראַך, אויף זייער געווערק-צייג; און, ווי ניגער
ווייזט ריכטיק אָן, „צוגעגרייט דעם מענדעלע-נוסח“ און נישט ווילנדיק גע-
האַלפן, אַז פונם לאַ לשמה זאָל ווערן דער גרויסער לשמה. אָבער מענדעלע
איז, רעטראַספעקטיוו געזען, נאָך אַלץ דער גרעסטער פאַכמאַן אין אונזער
ליטעראַטור און ער ווערט נאָך אַלץ פאַררעכנט אַלס דער זיידע און שאַפער
פון דעם מאַדערנעם יידיש און דעם מאַדערנעם העברעאיש.

אַזוי זען מיר ווי ריין פאַכמעניש און נישט בלויז צוליב נאַציאָנאַלע און
אידעאָלאָגישע טעמים, וועלכע האָבן זיכער צוגעהאַלפן, איז יידיש געוואָרן אַ
ליטעראַרישע שפראַך; ווי די נייע משכילים פון מענדעלען, שלום-עליכם
און פרץ'ן ביז אש, וויינסבערג, בערגלאַסאן, שאַפיראַ, אפאטאשו און צענדליקער
אַנדערע האָבן שוין געקענט אַפערירן מיט פיינע, געשליפענע מיטלען, געווערק-
צייג; און מיט פיינערע כלים קען מען שוין פיינער קינסטלערישער, רעאַליסטי-
שער, ניואַנסירטער, דעטאַליזירטער צייכענען און באַשרייבן דאָס יידישע לעבן,
דעם יידישן טיפ.

מיט פיינערע פאַרבן, אויף אַ בעסערן לייוונט, מיט אַ פּיין פאַרשפיצטן
בליישטיפט צייכנט זיך און מאלט זיך בעסער — און דער זעלביקער מאַטיוו,
די זעלביקע טענדענץ, דער אייגענער געצייכנטער טיפ אָדער פאַרטרעט, ווערט
נישט נאָר ווירקזאַמער און טרעפלעכער צוליב זיין גרעסערער קינסטלעריש-
קייט, נאָר אויך אַ ווערט פאַר זיך; דער זעלביקער מאַטיוו מיט דער זעלבי-
קער טענדענץ — אין דעם פאַל דער משכילישער — קריגט אַן אינערלעכע
ליכט, אַזוי צו זאָגן, און אַ זעלבסטשטענדיקע עקזיסטענץ — דאָס, וואָס ווערט
אַנגערופן אַ קונסט-ווערק.

גוט געמאלטע אַרימקייט אָדער גראַבקיט און אומוויסנקייט ווערן קונסט-
ווערק, פּאַזיטיווע ווערטן און בייטראַגן, אַזוי אַז אויבערפלעכלעכע צוקוקער
קענען מיינען, אַז דער קינסטלער האָט געביטן זיינע אַנשוואַונגען אָדער, ווי
אונזער דינעזאן האָט עס אַזוי כאַראַקטעריסטיש אויסגעדריקט, אַז ער מאַכט
„קונסט-געברעכע“ און מאַכט חזק פון דעם מאַטיוו.

ס'איז שוין איצט אַן אַלטער כלל: אַ גוט געמאלטע מיאוסע פרוי איז
שענער ווי אַ שלעכט געמאלטע שיינע פרוי; און עס הערשט נאָך ביי מאַנכע

פון אונז די מיינונג, אז השכלה און אויפקלערונג-ליטעראטור — רעכטע און לינקע — קען נישט זיין קיין גרויסע און עכטע קונסט.

און נאך אַ וויכטיקער מאַטיוו אין דעם טעכנישן, ווי איך האָב עס אָנגע-
רופֿן, פֿראַצעס פֿון לאַ לשמה צו לשמה — ווי מיטל ווערט אַ ווערט: מיט
פֿיינערע פֿאַרבן און כּלים, מיט אַ פֿיינערער, אויסגעשליפענער שפּראַך, מיט
וועלכער עס איז לייכטער איבערצוגעבן די ניואַנסן און האַלבע טענער, און
מיט אַ פֿיינער, מער געשולטער אויג, קען מען שוין טיפּער און פּילזייטיקער
זען און מאלן דאָס לעבן; דער פֿיינערער און גרעסערער קינסטלער מיט דער
אַנטוויקלטער שפּראַך איז שוין מער נישט אַ שוואַרץ און ווייס קינסטלער,
ווייל אין נאַטור און לעבן איז נישטאָ בלוז שוואַרץ אָדער בלוז ווייס: די
ערשטע משכּילישע שרייבער אונזערע ביז מענדעלען, לאַמיר זאָגן, האָבן גע-
זען בלוז שוואַרץ און ווייס אין דער ייִדישער ווירקלעכקייט פֿון זייער צייט;
בלוז דעם שוואַרצן שאַטן פֿון אומוויסנהייט און נאַר די „געטלעכע ליכט“ פֿון
דער „הימלישער טאַכטער“ השכלה. אָבער בהדרגה און נאַרמאַל ריין טעכניש,
קען מען זאָגן, האָבן זיי אָנגעהויבן שליפֿן און קולטיווירן דעם „זשאַרגאָן“ —
און זייערע אויגן זענען קינסטלעריש שאַרפּער און זעענדיקער געוואָרן —
און זיי האָבן, נישט נאַר צוליב דעם, ווייל זייער השכלה איז געוואָרן נאַציאָ-
נאַלער, נאַר צוליב ריין טעכניש-קינסטלערישע טעמים, אָנגעהויבן אנערקענען,
אַ בלוז שאַטן און בלוז ליכט איז נישטאָ אין לעבן; אַז שאַטנס האָבן אויך
פֿאַרשידענע גראַדאציעס און טענער; און אַז אין שוואַרץ איז אויך דאָ ליכט
און טיפּקייט (יעדער אמתער מאלער וועט איך זאָגן, אַז שאַטן איז שווערער צו
מאלן ווי העלע ליכטיקע פּלעקן). און אַזוי אַרום איז אונזער ליטעראַטור, פֿון
נאָך מענדעלען אָן, געוואָרן צוליב ריין טעכנישע טעמים און געשולטקייט —
רעאַליסטישער און קינסטלערישער. (און אַ סך באַצייכענען דאָס אַלס נאַציאָ-
נאַלער).

די ערשטע משכּילים האָבן געזען בלוז שוואַרץ און ווייס, אַרים און רייך,
אין דעם ייִדישן לעבן; זיי זענען, ס'רוב, געווען שוואַרץ-ווייס שרייבער. דער
צווייטער און די ווייטערדיקע דורות משכּילים, פֿון אַלע לאַגערן און שאַטירונג-
גען, האָבן שוין דאָס ייִדישע לעבן אָנגעהויבן זען און שילדערן פּילזייטיקער
און פּילפֿאַרביקער. זיי האָבן שוין געקענט זען די פּאָזיטיווע און ליכטיקערע
מאַטיוון אין דעם ייִדישן לעבן אַרום זיי, וואָס איז נאָך ווייט נישט געוואָרן
נאַרמאַל און געזונט, ווי זיי וואַלטן געוואַלט עס זען. צוליב ריין קינסטלערישע

טעמים האָבן זיי אָנגעהויבן זען פּאַזיטיווער און גאַנצער, פולער דאָס לעבן פון די יידישע פּאַלקס־מאַסן, פון דעם יידישן מענטש. זיי האָבן גענומען אײַ בערשאַצן אַ סך דעם חסידים, פון וועלכן זייערע פּאַרגענגער, די ערשטע משכילים, האָבן אַזוי ביטער אָפּגעלאַכט, נישט אַזוי ווייל זיי זענען געוואָרן רעליגיעז־מיסטישער און טראַדיציאָנעלער — ווי מען וויל עס היינט אויס־טייטשן — נאָר ווייל זיי האָבן אָנגעהויבן פיינער, קינסטלערישער און רעא־ליסטישער עס צו זען...

שלום־עליכם'ס מנחם־מענדל און טביה דער מילכיכער זענען די אייגענע לופט־מענטשן, פון וועלכע די ערשטע משכילים האָבן אַזוי ביטער אָפּגעלאַכט. אָבער שלום־עליכם, געשולט אויך פון מענדעלען, האָט זיי פיינער געשילדערט און ער האָט דערזען זייער לעבנס־זאַפטיקייט און געוויזן זייער לעבנס־פע־איקייט און לוסטיקייט.

פּרץ דער משכיל (געדענקט זיין פּראַגראַם־אַרטיקל „בילדונג“, פון וועלכן ער האָט נישט אָפּגעטראָטן אפילו אין די שפּעטערע יאָרן) האָט מיט זיין שאַרף, אינטעלעקטואַל־קינסטלעריש אויג דער ערשטער, אפשר, דערזען דעם דעמאָ־קראַטיש־פּאַלקסטימלעכן מאַמענט אינם חסידים — זיין בעסטע דערציילונג איז, דאָכט זיך, נאָך אַלץ „אויב נישט נאָך העכער“.

אַזוי זען מיר ווי צוליב ריין טעכנישע טעמים זענען די קינסטלער־משכילים געקומען פון לאַ לשמה צו לשמה; פון אַ זשאַגאַן איז געוואָרן אַ פיינע, ניואנסירטע, ליטעראַרישע שפּראַך; פון יחידישע משכילישע שריפטן איז אַרויסגעוואַקסן אַ יונגע, מאַדערנע, איראָפּעאישע ליטעראַטור — אַ ליי־טעראַטור, וואָס איז פון אַ מיטל צו בילדן די מאַסן געוואָרן אַ גרויסע ווערט פאַר זיך און איינע פון די וויכטיקסטע סוראגאַטן פון אונזער מאַדערנעם וועלטלעכן פּאַלקיזם און נאַציאָנאַלער ווידערגעבורט בכלל.

נאַטירלעך האָבן אַט דעם טעכנישער, ריין קינסטלערישער עוואָלוציע צוגעהאָלפן אַדער אין דער זעלבער מאַס מיטגעוויקלט, ווי געזאָגט, די אַנדערע צוויי סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע פּאַקטאָרן; דאָס אויפקומען פון נאַציאָנאַלע באַוועגונגען אין איראָפּע אין דער צווייטער העלפט פונם 19טן יאָרהונדערט און דער קאַנטאַקט פון דער השכלה מיט די גרויסע יידישע מאַסן. און אַט דער גליקלעכער צוזאַמענווירקונג פון די דריי גרויסע פּאַקטאָרן — ווי דעם גייסט פון השכלה־בילדונג, אויפקלערונג און זעלבסט־קריטיק — האָבן מיר צו פאַרדאַנקען אַט דעם וואונדערלעכן אויפשטייג פון דער נייער יידישער ליי־טעראַטור, וואָס איז פאַרגלייכמעסיק שוין אַ סך איבערזעצט געוואָרן אין דעם רוב מאַדערנע שפּראַכן — אַ ליטעראַטור, וואָס שטייגט שוין איבער אין כמות און איכות אַ סך פון די מאַדערנע „קליין־פעלקישע ליטעראַטורן“.

ד ר י ט ע ל ע ק צ י ע

פון פראזע צו דיכטונג

פון דער גרויסער השכלה-באוועגונג, וועלכע איז אַריבערגעטרעגן גע-
וואָרן פון דייטשלאַנד קיין מזרח-אײראָפּע, זענען אויפגעקומען די נייע יידישע
און העברעאישע ליטעראַטורן; די השכלה איז געווען דער מעכטיקער סטי-
מול צו זייער ווידערגעבורט; די בויער און קלאַסיקער פון די ביידע נאַציאָ-
נאַלע ליטעראַטורן זענען געווען משכילים, וועלכע האָבן אַפילו נישט געוואָגט
צו חלומען, אָז פון זייערע אינדיווידועלע אויפקלערערישע שריפטן וועלן אויס-
וואַקסן נאַציאָנאַלע, פּאָלקס-ליטעראַטורן, וועלכע וועלן אויך ווערן די הויפט-
זיילן פון אונזער מאַדערנעם וועלטלעכן פּאָלקיזם.

מיר האָבן שוין פריער געפרוּאוּט אַנצייכענען די דריי הויפט-צווייגן פון
דער השכלה: ערשטנס, די גרויס-בורזשואַזע השכלה — הויפטזאַכלעך איז
דייטשלאַנד און מערב-אײראָפּע — וועלכע האָט געגעבן אַ שיינ-אויף אין אַ
יידישער „פרעמד-שפראַכיקער“ ליטעראַטור און זיך אויסגעלאָשן אין אַן אַנע-
מישער, האַלב-אַסימילאַטאַרישער אַפּאָלאָגעטיק, און אין נישט-טויט נישט-
לעבעדיק רעפּאַרם-יידנטום.

צווייטנס, דעם בירגערלעך נאַציאָנאַל-ראַמאַנטישן צווייג פון דער השכלה
— די נייע העברעאישע ליטעראַטור, וועלכע האָט פון אָנפאַנג אָן הויפטזאַכלעך
אַפּעלירט צו די באַלעבאַטישערע און פּראָפּעסיאָנעל-לומדישע יידישע שיכטן
אין מזרח-אײראָפּע; און דריטנס, דעם מער דעמאָקראַטישן און פּאָלקסטימ-
לעכן צווייג פון דער השכלה, וואָס האָט אין אַן אַרגאַנישן קאַנטאַקט מיט די
גרויסע יידישע מאַסן און זייער שפּראַך געשאַפּט די מאַדערנע יידישע ליטעראַ-
טור.

(איך מוז איצט נאָכאַמאַל באַטאָנען, אָז קיין קינסטלערישע פּאָלקס-לי-
טעראַטור קען נישט אויסהאַלטן אַ שטרענגע קלאַסן-צעטיילונג; אמתע גרויסע
קינסטלער און דיכטער שאַפן אַפּט קעגן זייערע אייגענע פּערזענלעכע בירגער-
לעכע אנשויאונגען און אינטערעסן — באַלזאַק און קאַנסטאַנטין מעניע זענען
נאָר אַ פּאַר פון אַ סך ביישפּילן; באַזונדערס אונזערע מאַדערנע יידישע און
העברעאישע ליטעראַטורן, וועלכע זענען אויפגעקומען אין דער צווייטער

העלפט פון ניינצנטן יאָרהונדערט, ווען צוזאַמען מיטן פּאַלקס-באַוואוסטזיין האָט זיך ערשט אָנגעהויבן אַרויסשילן אַ קלאַסן-דיפערענציאַציע אינם יידישן לעבן; און איצט האָבן זיי ביידע, אי די יידישע אי די העברעאישע ליטעראַ-טורן, אין זיך אַליין, ווי אַלע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן, בורזשאַזע און פּראַ-לעטאַרישע ריכטונגען און שרייבער, פּונקט ווי אונזער אַסימילאַציע האָט אויך איצט אירע לינקע און רעכטע עקספּאַנענטן.

אַבער ס'איז נאָך ווייניק, גלאַט צו זאָגן, אַז די יידישע ליטעראַטור איז פּאַלקטימלעכער געווען ווי די העברעאישע, ווייל איינע איז אין דער „שפּחה-שפּראַך“ און די אַנדערע אין דער „גביר'טע-שפּראַך“. וויאַזוי זשע האָט זיך ריין ליטעראַריש, און נישט נאָר אין אינהאַלט און שפּראַכלעך, אויסגעדריקט און אַרויסגעוויזן דער מער דעמאָקראַטישער און פּאַלקסטימלעכער כאַראַק-טער פון דער נייער יידישער ליטעראַטור, באַזונדערס אין פּאַרגלייך מיט איר שוועסטער ליטעראַטור, דער נייער העברעאישער, וועלכע שטאַמען ביידע, ווי מיר האָבן געזען, פון איין מקור — מזרח-אייראָפּעאישע השכלה און האָבן בשותפות'דיקע בויער און אַפילו איין „זיידן“ — מענדעלע מוכר ספרים ?

מיר דאַכט זיך, אַז וואָס אונטערשיידט די נייע יידישע ליטעראַטור פון דער נייער העברעאישער ליטעראַטור איז הויפּטזאַכלעך איר פּראָזאַאיטי. די יידישע ליטעראַטור איז ביז די לעצטע פּאַר צענדליק יאָר, אומגעפער, געווען הויפּטזאַכלעך אַ פּראָזאַ-ליטעראַטור; און די נייע העברעאישע ליטע-ראַטור (אויך ביז לעצטנס) אַ שירה-ליטעראַטור, אַ פּאַעטישע ליטעראַטור. די יידישע השכלה-ליטעראַטור הויבט זיך אָן מיט די רעאַליסטישע פּיעסעס אייכלס „רב העניך“ (אָן ערך 1793) און וואָלפּזאַנס „לייכטזיין און פּרעמעל“ (1796); די מאַדערנע העברעאישע השכלה-ליטעראַטור מיט דער פּסעוודאָ-קלאַסישער „מאזאידא“ (1785-1789).

ווען מען האָט גערעדט און מען רעדט נאָך עדי-היום פון יידיש און פון דער יידישער ליטעראַטור און אירע זיילן, רעדט מען פון אייזיק מאיר דיק, לינעצקי, מענדעלע, גאַלדפּאַך, שלום-עליכם, פּרץ, ספּעקטאר, אַש, בערגל-סאן, וויסנבערג א"א — אַלע פּראָזע-שרייבער און פּראָזע-קינסטלער. נישט קונדיק אויף די פּראַכטפולע יידישע פּאַלקס-לידער (העברעאיש האָט נאָך נישט קיין פּאַלקס-לידער — ביאַליק האָט איבערזעצט די יידישע אין זיינע „שירי עם“) און אויף די פּראַכטפולע מאַדערנע טרובאַדורן — די בראדער זינגער, אַ וועלוול זבארושער, אליקום צונער, גאַלדפּאַך א"א, איז די

יידישע ליטעראטור געווארן א ליטעראטור הויפטזאכלעך צוליב אירע גרויסע פראָזע-שרייבער. כמעט קיין איין יידישער דיכטער ווערט נישט דערמאָנט ווען מען רעדט פון די גדולים און בויער פון דער יידישער ליטעראטור; און די געוואוינהייט האַלט נאָך אַן עד-היום, כאַטש אינם לעצטן פירטל יאָרהונדערט זענען אויפגעקומען אזויפיל פראַכטפולע יידישע פּאָעטן און מער ווי פראָזע-שרייבער.

עס קאָן זיין, אַז אַ פּאַר פון אונזערע עלטערע צווייט און דריט-ראַנגיקע פראָזאָאיקער זענען געווען „קלענערע טאַלאַנטן“ און האָבן אַ קלענערע ווערט פאַר אונזער ליטעראַטור ווי אונזערע עלטערע דיכטער, ווי צום ביישפּיל פּרוג, מאָריס ראָזענפעלד, ליעסיק, יהואש (און פון די שפּעטערע גלענצנדע פּאָעטן איז דאָך אַפּגערעדט) און דאָך רעדט מען נאָר פון אונזערע פראָזאָאיקער ווען מען רעדט פון אונזער ליטעראַטור אין יידיש. און אפילו ריזענען, וועלכער איז דער עיקר אַ פּאָעט — און איינער פון אונזערע פיינסטע און עכטסטע — רעכנט מען צום צווייטן דור פון אונזערע קלאַסיקער, הויפטזאכלעך, דאַכט זיך, ווייל ער איז אויך אַ דערציילער, אַ פראָזאָאיקער.

און אין קעגנזאָץ, ווען מען רעדט פון דער נייער העברעאישער ליטעראַ-טור און פון איר אויבנאָן — פון אירע גדולים, רעדט מען הויפטזאכלעך פון פּאָעטן — י. ל. גאַרדאָן, ביאַליק, טשערניכאַווסקי, שניאור, י. כהן, שמענובויק, אפילו פון אחד-העם'ען רעדט מען, דאַכט זיך, הויפטזאכלעך צוליב זיין יום-טוב'דיקייט, כאַטש ער איז דער ערשטער אפשר, וואָס האָט אָנגעהויבן שרייבן אַ קלאַרן, נישט-מליצה'דיקן העברעאיש. און אפילו אַזעלכע עכטע און פיינע העברעאישע פראָזע-שרייבער און רעאַליסטן ווי ברענער, בערדיטשעווסקי, שופמאַן, גניעסין א"א (איך רעד אַלץ ביז לעצטנס) זענען באַהויכט מיט אַן אַטעם פון שירה, שוין צוליב זייער העברעאיש; אויך דוד פרישמאַן איז גע-ווען אַ קריטיקער און פּאָעט. נאָר בדרך כלל, ווען מען רעדט פון דער מאַ-דערנער העברעאישער ליטעראַטור, פאַרגעסט מען אין אירע פראָזאָאיקער פונקט ווי מען פאַרגעסט אין די יידישע דיכטער, ווען מען רעדט פון די בויער און פאַרשטייער פון דער יידישער ליטעראַטור.

ווי געזאָגט איז דאָס נישט דערפאַר, ווייל אין אונזערע ביידע ליטעראַטורן זענען נישטאָ קיין מייסטער אין אַלע ליטעראַרישע פאַרמען — אי גוטע פּאָעטן אי גוטע פראָזאָאיקער; אי פּאָעטן, וואָס זענען אין דער אמתן פראָזאָאיקער און פראָזאָאיקער, וואָס זענען אין דער אמתן פּאָעטן (פּאָעזיע און פראָזע זענען נישט געבונדן דוקא מיט געוויסע ליטעראַרישע פאַרמען).

יידיש, ווי שוין באַמערקט, האָט אויך צווישן אירע ערשטע שרייבער געהאַט פּאָעטן, כאַטש אויך זיי, ווי שמעון פּרוג, איינער פון די ערשטע און באַדייטנדסטע, האָבן געהאַט אַ גרויסע דאָזע פראָזע און פעליעטאן אין זייער

פּאַעזיע. די ערשטע משכילים האָבן איבערהויפט לייב געהאַט די פּאַעטישע פּאַרם, שרייבן אין גראַמען, מיינענדיק דערמיט פּאַפּולערער און צוציענדער צו מאַכן זייערע אידייען; און אַפילו מענדעלע האָט אָנגעשריבן אַ גאַנץ ווערק, אַ מין „יידישע געשיכטע“ אין גראַמען. און גאַלדפּאַדנס פּאַלקסטימלע-כע לידער, וואָס זענען פון די טעאַטער-ברעטער אויפגעכאַפט און געזונגען גע-וואָרן פּונם פּאַלק, זענען אַן אַרגאַנישער, לעבעדיקער טייל פון אונזער יידישער ליטעראַטור.

און אין דער ערשטער תקופה פון דער נייער העברעאישער ליטעראַטור זענען געווען אַזעלכע גרויסע פּראָזאַאיקער, וועלכע האָבן בשעתם געוועלטיקט אין העברעאיש, ווי מאפו און פּרץ סמאלענסקי. אָבער אויך זיי, באַזונדערס דער ערשטער, זענען געווען מער פּאַעטיש ווי פּראָזאַאיש; און אונזער מענ-דעלע איז אפשר דער איינציקער אמתער פּראָזאַאיקער געווען אין דער נייער העברעאישער ליטעראַטור פאַר אַ לאַנגער צייט (ער האָט זיך אַליין „איבער-געשאַפן“ אין העברעאיש). אגב, איז מאפּו'ס קלאַסיש ווערק „אהבת ציון“ אַ דורכאויס פּאַעטיש ווערק, כאַטש פון דעם ווערק, וואָס איז איצט אַזאַ פּאַרנע-ניגן צו ליינענען, קען מען זען, אַז אין די מאַדערנע צייטן וואַלט מאפו געקענט ווערן אַ מייסטער-שרייבער פון „טהרילערס“.

אָבער נישט קוקנדיק דערויף אין די העברעאישע ליטעראַטור, ביז לעצטנס, געווען הויפּטזאַכלעך אַ פּאַעטישע ליטעראַטור און די יידישע, נאָך מער, — אַ פּראָזאַאישע; און, ווי מיר וועלן זען ווייטער, אַ דערציילעריש-רעאַליסטישע ליטעראַטור.

און ס'איז נישט בלויז אַ קאַנווענציאָנעלע מיינונג; ס'איז נישט בלויז, ווייל מען האָט אַזאַ שם אויף יעדער פון זיי אויסגעטראַכט. און אודאי נישט צופעליק איז די יידישע ליטעראַטור געוואָרן אַ פּראָזע-ליטעראַטור הויפּט-זאַכלעך. אַפילו פּאַעטן און פּראָזע-שרייבער דערשיינען נישט אינגאַנצן צו-פעליק.

פּאַרוואָס זשע איז עס אַזוי געווען? פּאַרוואָס איז די הויפּט-כאַראַקטעריס-טיק פון דער יידישער ליטעראַטור, ביז לעצטנס, געווען איר פּראָזאַאישיקייט? אָבער איידער מיר פּאַרענטפּערן די וויכטיקע פּראָגע, מוז באַטאָנט ווערן, אַז ווען מיר זאָגן: „די יידישע ליטעראַטור איז געווען אַ מער פּראָזע-ליטעראַ-טור און די העברעאישע — אַ מער פּאַעטישע“, מיינען מיר דערמיט נישט צו זאָגן, אַז איינע איז שוין צוליב דער אייגנשאַפט אַליין העכער אַדער שפּעטער-שער ווי די צווייטע. די פּראָגע, צי די פּאַעטישע פּאַרם איז די העכסטע לי-

טערארישע פאָרם און דעריבער די קרוין פון יעדער נאַציאָנאַלער ליטעראַטור, איז נאָך אַלץ אַ פּראַבלעמאַטישע און נישט פאַרענטפערט. ערשטנס, ווייל נישט שטענדיק זאָגט אַ פּאָעטישע פּאָרם עדות אויף עכטער פּאָעזיע, און מאַנכע פּראָזע־שרייבער זענען געווען פון די גרעסטע פּאָעטן אין דער וועלט־ליטעראַטור. עס ווענדט זיך אין דער גרויס פון דעם אינדיווידועלן דיכטער און פּראָזע־שרייבער; די ספּעציעלע אייגנשאַפטן פון אַ פּאלק און די ספּעציעלע צייט־באַדינגונגען שפּילן אַ גרויסע ראָלע. מאַנכע פעלקער זענען אפשר מער גענויגט צו דער פּאָעטיש־מוזיקאַלישער ליטעראַטור־פּאָרם; און מאַנכע עפּאָכן זענען גינסטיקער פּאַר פּאָעזיע ווי פּאַר פּראָזע.

די ביבל, אַט דער אוצר פון גרויסער פּאָעזיע, איז אינם בוכשטעבלעכן זין און פּאַרמאָליסטישן זין פונם וואָרט הופּטזאַכלעך אַ פּראָזא־בוך — אַן אַנ־טאַלאַגיע פון גרויסע שאַפונגען אין פּראָזע.

האַמער קען זיין דער גרעסטער דיכטער פון דער קלאַסישער גריכישער ליטעראַטור; און סערוואַנטעס, דער פּראָזאַאיקער, איז דער גרעסטער שפּאַ־נישער דיכטער. שעקספּיר דער פּאָעט איז אויך געווען אַ דראַמאַטורג און די דראַמאַ־פּאַרם איז נאָענט צו פּראָזע, און מאליער איז, אינם פּאַרמעלן זין פונם וואָרט, נישט קיין פּאָעט ווי שעלי, ביראָן אָדער פּושקין זענען עס, צום ביי־שפּיל. און די ערשט־דערמאָנטע פּראָזע־שרייבער זענען דאָך פון די גרעסטע פּאָעטן אין דער וועלט־ליטעראַטור.

אויך די פּראָזע, וואָס איז געווען פּריער אָדער שפּעטער — פּאָעזיע אָדער פּראָזע? — איז נאָך, ווי ווייט איך ווייס, נישט קיין אויסגעפּאַרשטע. עס קאָן זיין, אַז ריטם, דער ריטמישער קלאַנג, איז געווען פּריער; איז פּרימיטיווער ווי דאָס פּראָזאַאישע וואָרט, וואָס ענטפערט אויף באַדערפעניש און פּראָוואַט אַנרופן זאָכן ביי אַ נאָמען. פון אַנפּאַנג איז אפשר געווען דער טאַנץ און דער ריטמישער קלאַנג; און ס'קאָן זיין, אַז די מאַדערנע פּאָעזיע איז אינצייטיק די פּרימיטיווסטע און ראַפּינירטסטע אויסדרוק־פּאַרם פונם מענטשן.

עס קאָן אויך זיין, אַז דער אַנפּאַנג פון אַ נאַציאָנאַלער ליטעראַטור איז אַ ריטמישער און אַ פּאָעטישער, ווייל דער אַנפּאַנג האָט צו טון, הויפּטזאַכלעך, מיט סאַגאַס, לעגענדעס, מיט די ווייטע, פּאַרהיסטאָרישע זכרונות און געדעכ־טענישן פון אַ פּאלק, וואָס הויבט אָן קומען צו אַ רעאַליסטישן באַוואוסטזיין פון זיין עקזיסטענץ און ווערן, און עס זינגט זיך און בענקט זיך וועגן די זכרונות, וואָס זענען איבערגעגאַנגען פון מויל צו מויל דורך די פּרימיטיווע טרובאַדורן און פּאַלקס־זינגער.

אגב, האָט אויך אַלט־יידיש זיך אַנגעהויבן אין דייטשלאַנד מיט יידישע שפּילמענער, טרובאַדורן, מיט די וואַנדערנדיקע זינגער, וועלכע האָבן געוואָגן

דערט פון ישוב צו ישוב מיט זייערע פרימיטיווע האַלב-דייטשע האַלב-
תנ"כ'ישע בעל-פה געזאָנגען.

זיכער איז אָבער, אַז אַלע מאָדערנע גרויסע און קליינע פראָזע-ליטעראַ-
טורן זענען פראָדוקטן פון די לעצטע מאָדערנע יאָרהונדערטער, ווען שרייבער
און דיכטער האָבן אָנגעהויבן שרייבן אין די לעבעדיקע און גערעדטע שפראַכן
פון זייערע פעלקער. פראָזע איז, קען מען אפשר זאָגן, אַ מאָדערנע דערפֿינדונג,
וועלכע האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען און צעוואַקסן פון זינט גוטנבערג האָט
דערפֿינדן די ערשטע דרוק-מאַשין.

נאָך די פאַר נויטיקע, דוכט מיר, באַמערקונגען, קענען מיר איבערגיין
צום ענטפער אויף דער פראָגע, פאַרוואָס די יידישע ליטעראַטור איז ביז
לעצטנס געווען הויפטזאַכלעך אַ פראָזאַאישע ליטעראַטור, אַ ליטעראַטור פון
סאַטיריקער, דערציילער און נאָוועליסטן, און די העברעאישע הויפטזאַכלעך
— אַ פּאָעטישע; און אַפילו אין איר פראָזע — ראַמאַנטיש און פּסעוודאָ-
קלאַסיש. מיר דאַכט זיך, אַז ס'איז געווען הויפטזאַכלעך דערפאַר, ווייל להיפוך
צום מאָדערנעם העברעאיש איז יידיש געווען אַ שפראַך, אויף וועלכער די
גרויסע יידישע מאַסע האָט גערעדט אין שטוב, אין גאַס, אין מאַרק, אין בית-
המדרש; און העברעאיש איז ווידער ביז לעצטנס געווען אַן אַלטע קלאַסישע
שפראַך, אַ פּר-שפּראַך, אַ לשון-קודש, אַ שפראַך, אין וועלכער דער פשוטער
ייד האָט געדאַוונט, אין וועלכער דער ייד דער למדן, דער משכיל, האָט אַריינ-
געקוקט אָדער געלערנט.

דאָס איז די הויפט-סבה פאַרוואָס יידיש איז געוואָרן אַ פראָזע-שפראַך.
דער יידישער שרייבער-משכיל האָט געהאַט וואָס צו זאָגן, האָט געוואָלט
אויפקלערן זיינע יידיש-רעדנדיקע לעזער, וואָס האָבן קיין אַנדער שפראַך
נישט געקענט; און ער האָט געקענט פיל גרינגער און נאַטירלעכער
קאָפירן און ווייזן דעם יידישן לעזער זיין לעבן אין דער שפראַך, אין וועלכער
ער האָט געלעבט. זענען טאַקע דערפאַר אין יידיש אויפגעקומען אַזעלכע גרוי-
סע און באַדייטנדע פראָזע-שרייבער ווי אייזיק מאיר דיק, לינעצקי, מענדעלע,
שלום-עליכם, פּרץ, ספּעקטאר, דינעזאן ביז צו די שפּעטערע פראָזע-שרייבער
אונזערע ווי אש, נאמבערג, רייזען, דוד פינסקי, ווייסנבערג, בערגלסאן, יונה
ראָזענפעלד, אפּאטאשוו, שאַפיראַ, ראבאי, זינגער, פּוסק א"א.

דערפאַר אויך זענען אונזערע ערשטע פּאָעטן ס'רוב געווען אַזעלכע פראַ-
זאַאישע, „זשאַרגאַנישע“. זיי האָבן געשריבן פראָזע אין גראַמען. הגם דאָס

פאלק אליין האט אין יענע צייטן, און אפשר שוין אביסל פריער, געשאפן די פראכטפולע פאלקס-לידער, וועלכע זענען שפעטער פון אונזער אינטעליגענץ אנטדעקט און געזאמלט געווארן און וועלכע האבן אזוי שטארק און פרוכטבאר-שעפעריש (און „רעאליסטיש“ ווייל אויך פאעזיע קען עס זיין) באאיינפלוסט די שפעטערע גלענצנדע פאעטן אונזערע, וועגן וועלכע מיר וועלן רעדן שפעטער. אין דער העברעאישער שפראך ווידער האט מען דאן געמוזט, אזוי צו זאגן, איבערזעצן דאס דאן געלעכטע יידישע לעבן, וואס די העברעאישע משכילים האבן געוואלט באשרייבן. דערפאר קלינגען נאך עד-היום די העברעאישע ברעאישע נאוועלן, ספורים און ראמאנען ווי איבערזעצונגען, ווען אפילו פראכטפולע, פון יידיש אדער רוסיש — אדער אפשר ביידע. (דאס קען מען נאטירלעך באמערקן אויך אין די ווערק פון אזעלכע שפעטערע העברעאישע פראזע-שרייבער ווי ברענער און שופמאן; און עגנון איז אפשר אויך באוואוסט-זיניק סטיליסטיש-יידיש — זיין העברעאיש איז, דאכט זיך, מער א חסידישער יידיש ווי א העברעאיש; פונקט ווי ביאליקס „קורצער פרייטאג“, צום ביי-שפיל, איז א שלום-עליכמדיקע דערציילונג).

אט דערפאר, גלויב איך, האט זיך דער העברעאישער שריפטשטעלער-משכיל גענומען אזוי גערן צו דער פארם פון דיכטונג.

דעם דיכטערס קונסט איז מער א „קאבינעט-קונסט“ ווי דעם פראזע-שרייבערס. ווען די גאס, די שטוב רעדט נישט דעם שרייבערס שפראך, קען ער אוועקגיין, אנטלויפן צום שרייב-טיש, זיין „קודש-קדשים“, און אויסחלומען דארט, זיינע נאציאנאלע חלומות און מענטשלעכע בענקשאפטן, געגועים, אין פערזן.

צוליב דעם זעלבן טעם איז יידיש געווארן זשורנאליסטישער, המונישער אדער „עמד-דיקער“ ווי העברעאיש. א פאפולערע יידישע פרעסע האט זיך פריער און שטארקער אנטוויקלט אין יידיש ווי אין העברעאיש. (א שטארקע און גרויסע העברעאישע פרעסע — און נאטירלעך א מער באדנדיק-רעאליסטישע ווי די איצטיקע יידישע, מוז מען צוגעבן — האט זיך ערשט אינם לעצטן צענדליק יאר אונגעפער אנטוויקלט אין ארץ-ישראל, וואו העברעאיש איז שוין א גערעדטע שפראך געווארן).

ווען מען זאל פארגלייכן — איך טו עס איצט על פי זכרון — די ערשטע העברעאישע „מאספים“ און „בכורי העתים“ מיט די שפעטערע ערשטע יידישע זאמל-ביכער פון ספעקטאר, שלום-עליכם און פרוץ, קען מען אויך, דאכט זיך, באמערקן דעם פראזאאיש-דערציילערישן כאראקטער פון די לעצטע און דעם פאעטיש-מליצהדיקן פון די ערשטע — אן אונטערשייד, וואס דערקלערט זיך נישט בלויז מיט דער צייט.

דער פראָזע-כאָראַקטער פון דער יידישער ליטעראַטור האָט זיך אַרויס-געוויזן אויך אין די אַנדערע, ווייניקער קינסטלערישע ליטעראַטור-פאַרמען. אין יידיש האָט זיך שטאַרקער און לעבעדיקער אַנטוויקלט דער זשורנאַליזם; אין העברעאיש — מליצהדיקע, אַבסטראַקטע „מאמרי־סטיק“.

מאמרי־סטיק האָט זיך אירע שטאַרקע חסרונות: זי איז מליצהדיק (און די בעסטע העברעאישע שרייבער האָבן געמוזט קעמפן קעגן דער מליצה); דער העברעאישער פובליציסט האָט בייצושטיין דעם נסיון פון שיינע תנ"כישע אָדער תלמודישע ווערטער און פסוקים, און אַפּטמאַל פאַרזינדיקט ער די קלאַר-קייט פון געדאַנק צוליב אַ זעלטן שייך וואָרט, צוליב אַ „לשון נופל על לשון“, אַ וואָרט-שפּיל; אָבער די יידישע פובליציסטן האָט זיך אירע חסרונות — די חסרונות פון פאַרוואַסערטער פּאָפּולאַריזאַציע, פון „צעקייעכץ“ און אַרייַנ-לייגן דעם לעזער אין מויל אַריין. ביי דעם שרייבער אין יידיש איז שוין אַזאַ קבלה, אַז אין יידיש מוז מען שרייבן פּאָפּולער, פּראַסט — די ערשטע משכילים האָבן דאָך דערפאַר אַנגעהויבן שרייבן אין „זשאַרגאָן“! אָבער פּאָפּולאַריזאַציע איז נישט שטענדיק אַ סימן פון קלאַרקייט און איינפאַכקייט און קען אַפט פאַרוואַנדלט ווערן אין ביליקן זשורנאַליזם. דערפאַר האָט זיך אין העברעאיש אויסגעאַרבעט דער באַגריף פונם „קורא נכבד“ און אין יידיש — דער צינישער באַגריף פון אַ „משה“, וואָס שלינגט אַלעס אַראָפּ. דער שאַטן פון רעאַליסטישער פּראָזע איז שונד און ביליקער זשורנאַליזם.

אויב אונזער יידישע ליטעראַטור צייכנט זיך אַזוי געזונט און גלענצנד אויס הויפטזאַכלעך מיט אירע גרויסע פּראָזע-קינסטלער, ווייל זי איז געווען אַ ליטעראַטור אין אַ לעבעדיקער, גערעדטער שפּראַך, האָט זי אָבער פאַר דער גרויסער מעלה געמוזט באַצאָלן מיט אַ חסרון — מיט ביליקן זשורנאַליזם און שונד (די שטראַף פון אַלע מאַדערנע, לעבעדיקע פּראָזע-ליטעראַטורן): הע-ברעאיש האָט נישט געהאַט קיין שמ"ר און קיין בלאשטיין, און נישט קיין בילי-קע פּרעסע.

ס'איז אָבער שווער צו זאָגן וואָס איז שעדלעכער, צי וואַכעדיקער זשור-נאַליזם צי „יום־טובדיקע, מליצהדיקע מאמרי־סטיק“? נישט קוקנדיק אויף דעם „זשורנאַלעסק“, אויף דעם זשורנאַליסטישן סטיל, וועלכער איז, דאַכט זיך דאָמינירנד אין יידיש, איז ביי אונז אויפגעקומען אויך אַ רייכע רעאַליסטישע פובליציסטיק און אַ גאַנצע רייע ערנסטע יידישע פובליציסטן ווי הלל צייטלין, מתתיהו אחר, בער באראכאוו, סירקין, דר. זשיטלאווסקי, ש. ראָזענפעלד, בן-אדיר, דר. גינזבורג, מעדעם א"א, וועלכע האָבן אפּשר זייער גלייכן נישט (מיט די גלענצנדע אויסנאַמען פון אַחד-העם, ליליענבלום) אין דער מאַדערנער העברעאישער פובליציסטיק.

איך בין, ווי ווייט איך ווייס עס, נישט קיין לייענער פון „שונד“ — און אפילו ניט פון דעם געזאלבטן, „שמן-המשחה“ און מליצהדיקן שונד, וועלכער איז א סך מאל נאך גיפטיקער ווי דער פראסטער, אבער עס ווערט מיר גאר-נישט פריילעך אויפן הארצן, ווען איך שטעל זיך פאר, אז אין גיכן וועט אפשר אויך אין יידיש נישט זיין קיין פלאץ פאר שונד, און אז אלע יידישע שרייבער וועלן אויב נישט ווערן דיכטער, אנהויבן צו שרייבן „ריין און כשר און שייך“.

דער יידישער פובליציסט און עסיאיסט האט געמוזט ווערן זשורנאליסט-טישער און פאפולערער, וועלנדיק צוקומען צום פארצווייגטן יידישן געזעל-שאפטלעכן און פארטיילעכן (ער האט אויך געהאט א מארק — א רייכע יידי-שע פרעסע); און אייניקע „געבוירענע“ זשורנאליסטן האבן אין דער הע-ברעאישער שפראך געקאפט דעם אנבליק פון עלנסטע פובליציסטן און שיער נישט פילאזאפן, ווייל עס באהאלט זיך גרינגער דאס אויבערפלעכלעכע און זשורנאליסטישע אין דער שפראך פון די נביאים ...

יידיש איז געווען די שפראך, די גערעדטע שפראך פון דער יידישער שטוב, פון גאס און מארק און פונם בית-המדרש — א קעגנזעטיקע פאלקס-שפראך; און העברעאיש איז געווען די שפראך פון ספר, די שפראך פונם למדן און יידישן אינטעלעקטואל — די שפראך פונם עבר און ... דעם עתיד-לבא.

איך האב ביז איצט אזוי אפט גענוצט די ווערטער „געווען“, „ביז לעצ-טנס“: די יידישע ליטעראטור איז געווען הויפטזאכלעך א פראזע-ליטעראטור און די העברעאישע — א פאעטישע; ביז לעצטנס זענען די גרויסע בויער און פארטרעטער פון דער יידישער ליטעראטור געווען אירע גרויסע פראזע-קינסטלער, דערציילער און נאָוועליסטן, וועלכע זענען איצט אונזערע קלא-סיקער.

אלץ געווען און ביז לעצטנס. און איצט? האט איצט אונזער יידישע לי-טעראטור געביטן איר הויפט-כאראקטער? איז שוין מער נישט אונזער לי-טעראטור א פראזע-ליטעראטור ווי זי איז געווען? ווערט איצט אונזער יידי-שע ליטעראטור א ליטעראטור פון דיכטער און אונזער אמאליקער גערעדטער און געלעבטער יידיש א דיכטער-שפראך? (און אגב, באמערקט זיך איצט נישט דער זעלבער פראצעס נאר פארקערט אויך אין דער העברעאישער שוועסטער-ליטעראטור?)

און אויב ס'איז אזוי — פארוואס איז דאס? וואס פאר א סאציאלע און נאציאנאלע פאקטארן איז עס גורם דעם איבערגאנג פון פראזע צו דיכטונג

אין אונזער יונגער יידישער ליטעראַטור ? גרויסע ענדערונגען אין אַ ליטעראַ-
טור קומען נישט פאַר, ווייל ס'ווערן פונקט אַדער צופעליק געבוירן מער
פּאָעטן ווי פּראָזע-קינסטלער, אַדער ווייל יונגע קינסטלער קומען זיך צוזאַמען
אין זייערע "קאטעריס" אַדער "קיבעצארניעס" און באַשליסן "פון היינט אָן
און ווייטער וועלן מיר בעסער שרייבן לידער און נישט קיין דערציילונגען"....
ווייל וואָס יעדער גרויסער און פרייער דיכטער זאָל נישט קלערן וועגן זיך און
זיין שאַפן (און זיי האָבן אַ רעכט עס צו טון), זענען זיי דאָך באַאיינפלוסט פון
די סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע ענדערונגען אַרום זיי, און גרויסע ענדערונגען
אין אַ ליטעראַטור, אפילו די אַזוי גערופענע "ריין קינסטלערישע", קומען דאָך
פאַר אונטער דעם איינפלוס פון די געענדערטע, גוטע אַדער שלעכטע, סאַ-
ציאַלע באַדינגונגען.

וואָס זשע פאַר אַן ענדערונגען זענען פאַרגעקומען אינם יידישן לעבן און
אין דער יידישער פּאָלקס-שפּראַך, צוליב וועלכע זי ווערט איצט אַליק מער און
מער אַ שפּראַך פון דיכטער און נישט פון פּראָזע-קינסטלער, ווי זי איז געווען
היפּטזאַכלעך ביז לעצטנס ?

אין די עטלעכע לעקציעס מיינע איז מיין הויפט-אויפגאַבע צו רעדן וועגן
די הויפט-ענדענצן און כאַראַקטעריסטיקעס פון אונזער יונגער מאַדערנער
ליטעראַטור, און ווען אַ ליטעראַטור ביט אַזוי איר כאַראַקטער און ווערט פון
אַ פּראָזע-ליטעראַטור אַ פּאָעטישע-ליטעראַטור, איז דאָס זיכער אַ גרויסע
ליטעראַרישע רעוואָלוציע, הגם אונזער ליטעראַטור-קריטיק האָט זיך ביז
איצט דערויף, אויף וויפל מיר איז באַקאַנט, נישט אַפּגעשטעלט. אָבער פריער
מוזן מיר, ווי מען דריקט זיך אויס, "פעסטשטעלן" צי דער איבערגאַנג פון
פּראָזע צו דיכטונג איז טאַקע פאַרגעקומען אַדער קומט טאַקע פאַר ?
און ווען אַ מאַדערנע ליטעראַטור ווערט רייכער — אין איכות און אין
כמות — אין פּאָעטן ווי פּראָזע-קינסטלער און שרייבער — איז עס דוקא אַ
סימן פון איר ירידה ?

אָבער פריער מוזן מיר ענטפערן אויף דער ערשטער פּראָגע:
איך גלויב, אַז ס'קאָן גאָר קיין ספק נישט זיין, אַז אונזער יידישע לי-
טעראַטור איז אינם משך פונם לעצטן פירטל יאָרהונדערט פיל רייכער גע-
וואָרן אין צאָל און קוואַליטעט, אין פּאָעטן ווי אין פּראָזע-קינסטלער; און
ווען מען נעמט אין באַטראַכט, אַז די יידישע ליטעראַטור, ווי מיר האָבן
פריער באַוויזן, איז הויפטזאַכלעך געווען אַ פּראָזע-ליטעראַטור, און אַז אירע
פיינסטע בויער און קלאַסיקער זענען געווען פּראָזע-קינסטלער איז אַט די
גרויסע גערעטעניש אין ערשט קלאַסיקע, פאַרגלייכמעסיק, פּאָעטן, אַ פענאַמען
אויף וועלכן יעדער פאַרשער און ליבהאַבער פון אונזער ליטעראַטור מוז זיך
אַפּשטעלן און פּרוואָוון באַשיידן.

פונקט ווי מיר האָבן געזען כמעט נאָר פראָזע־שרייבער, ווען מיר האָבן גערעדט און רעדן פון דער ערשטער תקופה און פון דעם קלאַסישן פעריאָד אין אונזער ליטעראַטור. אַזוי זען מיר כמעט הויפטזאָכלעך פּאָעטן, ווען מיר איבערבליקן אונזער ליטעראַטור אין די לעצטע פינף און צוואַנציק יאָר אונז־געפער — די קעגנוואָרט.

דער לעצטער דור, צי צוויי, יידישע שרייבער איז כולל מער דיכטער ווי פראָזע־קינסטלער; מער און אויך, מעגלעך, פעאיקערע. דער רעפּרעזענט־טיווער נייער יידישער שרייבער איז איצט, דאָכט זיך, דער פּאָעט און נישט דער דערציילער, דער נאָוועליסט, ווי ס'איז געווען אין דער „נאָענטער פּאָר־גאַנגענהייט“ ביז אַ פּאָר יאָר נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה, אינם קלאַ־סישן פעריאָד פון אונזער יידישער ליטעראַטור.

און נישט נאָר אין אַמעריקע זענען אויפגעקומען די גלענצנדע פּלעי־אדע פּאָעטן, וועלכע זענען באַקאַנט געווען אַלס די „יונגע“ (זיי זענען שוין היינט אַלע מיטליעריקע), נאָר אויך אין אונזערע אַלטע ליטעראַרישע צענטערן — פּוילן, רוסלאַנד, ליטע און גאַליציע — זענען אויפגעקומען נישט ווייניקער גלענצנדע גרופּעס, פּלעי־אדעס נייע און יונגע פּאָעטן ...

ס'איז אמת — און דאָס איז וויכטיק צו געדענקען — אַז אונזערע לעצטע און נייעסטע דערציילער און נאָוועליסטן, ווי וואַרשאַווסקי, זינגער, האַראַנ־טשיק (ליידער צו יונג געשטאַרבן און אומגעקומען), באַשעוויס, פּוקס א"א, זענען אויפגעקומען פון אונזערע הרובע אַלטע היימען (אפּאטאָשו, איגאַטאָוו, ראַבאי און גלאַזמאַן האָבן זיך פּאַרטגעזעצט און אַנטוויקלט, זענען אויסגע־וואַקסן אין אַמעריקע), אָבער אויך אין אונזערע אַלטע היימען האָט דאָס לעצ־טע פּירטל יאָרהונדערט אַרויסגעגעבן מער פּאָעטן ווי פראָזע־קינסטלער, און ווען מיר זאָלן אַצינד נאָר אויסרעכענען די נעמען פון אונזערע איצטיקע רעפּרעזענטאַטיווע יידישע שרייבער, וועלן מיר מוזן קריגן דעם איינדרוק, אַז די יידישע ליטעראַטור איז איצט אַ דיכטערישע און נישט קיין פראָזאַאי־שע ווי אַמאָל.

אין אַמעריקע — משה לייב האַלפּערן ע"ה, ליוויק, משה נאָדיר, גלאַט־שטיין, מאַני לייב, ראַלניק, מנחם, לעיעלעס, זישע לאַנדוי, ביאַלאַסטאַצקי, ניסענזאָן, סיגאַל, וויינפּער, גרינבערג און אַ צענדליק אַנדערע „יונגע“, און עלטערע „אַמעריקאַנער“ יידישע דיכטער ווי מאָריס ראָזענפּעלד, יהואש, לעסיין (אונזער אַברהם רייזען איז נאָך אַלץ נישט אין וועלכן ס'איז זיין אַן „אַמעריקאַ־

נער); און אפילו ווען מ'זאל קעגן זיי שטעלן די גאָר באַדייטנדע פּראָזע-קינסט-לער, וועלכע זענען שטאַרק געוואָרן אין אַמעריקע—לאַמעד שאַפּיראַ, אַפּאַטאַשו, ראַבאַי, גלאַזמאַן—וועלן מיר דאָך מוזן צוגעבן, אַז דער דיכטער־ישער עלעמענט איז דער דאָמינאַנדיקער אין דער איצטיקער יידישער ליטעראַטור אין אַמעריקע. מ'זעט עס אויך בולט אַרויס פון די לעצטע נייע, יידישע זאַמליכער און זשור-נאַלן אין אַמעריקע — זייערע רעדאַקטאָרן מוזן זיין פיל גרינגער נייע גוטע לידער ווי נייע קינסטלערישע פּראָזע, דערציילונגען און נאָוועלן, צו באַקומען. נישט קוקנדיק אויף דער רייכער פּרעסע, איז אַמעריקעס בייטראַג צו דער יידישער ליטעראַטור, ווי מיר וועלן זען ווייטער, הופּטזאַכלעך אַ פּאַעטישער ווי אַ פּראָזאַישער.

דעם אייגענעם פּראָצעס — פון פּראָזע צו דיכטונג — ווי געזאַגט, באַ-מערקן מיר אין די לעצטע פאַר צענדליק יאָר אויך אין די עלטערע און אַר-גאַנישערע יידישע פּאַלקס און ליטעראַטור-צענטערן:

אין רוסלאַנד — דער נסתר, פּרץ מאַרקיש, איציק פעפּער, קולבאַק, האַפּשטיין, קוויטאַ א"א; און אַ גלענצנדע רייע קריטיקער און ליטעראַטור-פאַרשער — און בערגלאַסאן איז כמעט איינציק.

און אפילו אין די ערשט חרובע יידישע היימען, און באַזונדערס אין פּוילן און גאַליציע, וואו די קינסטלערישע פּראָזע האָט זיך נאָך, אַזוי צו זאַגן, געריסן צום לעבן און זיך נישט געלאָזט אויסלעשן אין אַ „פּאַעטישער מיתת נשיקה“, זענען די גלענצנדע פּאַעטן איציק מאַנגער, שטערן, וואַגלער, סוצקע-ווער, גראַדע, אהרן צייטלין, ראַוויטש, לערער, האַראַוויץ, כמעלניצקי א"א גע-וואָרן די רעפּרעזענטאַנטן פונם יידישן וואָרט.

און איצט איז די יידישע ליטעראַטור רייכער געוואָרן מיט אַ נייער פּלעיַאדע יידישע פּאַעטן פון אונזער טראַגישער שאַרית השליטה, פּאַעטן פון אונזער חורבן און מאַרטיראַלאַגיע. (אגב, איז טרויעריק סימפּטאָמאַטיש, אַז פון די קאַנצענטראַציע-לאַגערן זענען אַרויסגעקומען אויך פיל מער פּאַעטן ווי פּראָזע-שרייבער).

איך מיין, אַז אויך פון דעם לויפיקן איבערבליק — און איך האָב אַ סך וויכטיקע נעמען נישט ווילנדיק אַרויסגעלאָזט — מוזן מיר קומען צו דער הנחה, אַז אונזער ליטעראַטור איז לעצטנס געוואָרן אַ פּאַעטישע ליטעראַטור, באַזונדערס ווען מיר געדענקען, אַז די הויפּט-כאַראַקטעריסטיק פון אונזער יידישער ליטעראַטור, להיפך צו דער העברעאישער, איז געווען איר פּראָזאַ-אישקייט.

ווען מיר זאַגן, אַז אין אונזער איצטיקער ליטעראַרישער קעגנוואָרט פאַרנעמט דער דיכטער דעם אויבנאָן און דער וויסנשאַפטלער (אויך וואָס

אזא באדייטנדע צאל יידישע אינטעלעקטואלן האט געפונען אַ מקלט אין ייו"א און פאַרשונג-אַרבעט אנשטאט זיך אַפצוגעבן מיט לעבעדיקער פובליציסטיק איז אין אייניקלאַנג מיטן פראַצעס „פון פראַזע צו דיכטונג“. קענען מיר נישט און טאַרן נישט פאַרגעסן, אַז צו אונזער גליק לעבן נאָך און זענען אין נייע תקופות פון זייער שאַפן אַזעלכע באַדייטנדע גרויסע יידישע פראַזע-קינסטלערער ווי אש, בערגלסאן, שניאור, פינסקי און אפאטאשו און דער ליידער צופרי פאַרשטאַרבנער לעצטער רעאַליסט י. זינגער, וועלכע זענען די לעצטע — און ווייט נישט די מינדסטע פיגורן פון אונזער שפּעטערן קלאַסישן פּעריאָד. און ווען מיר האָבן געזאָגט, אַז די „סטאַרס“ אין אונזער ליטעראַטור זענען איצט פּאַעטן, זענען די ערשט דערמאָנטע גרויסע פראַזע-קינסטלער אויסגע-שלאָסן פון דעם כלל: זיי, צוזאַמען מיט רייזען דעם דיכטער, געהערן מער צו דער צייט און טראַדיציע פון אונזערע קלאַסיקער ווי צו אונזער ליטעראַ-רישער קעגנוואַרט. און וועגן זיי, באַזונדערס וועגן אַש'ן, וועלן מיר רעדן אין די ווייטערדיקע רעפּעראַטן. לעת-עתה קענען מיר זאָגן, אַז אויך זייערע יורשים זענען אַצינד פּאַעטן און נישט קיין פראַזע-קינסטלער; און זיי אַליין זענען געוואָרן, ווי מיר וועלן זען ווייטער, פּאַעטיש און ראַמאַנטיש אין זייער פראַזע.

איצט אָבער קענען מיר זיך אומקערן צו דער צווייטער פראַגע: ווען אַ ליטעראַטור ווערט רייכער — אין איכות און אין כמות — אין פּאַעטן ווי אין פראַזע-שרייבער — איז עס אַ סימן פון איר ירידה? איז עס אַמאָל נישט פאַרקערט? — וועלן אייניקע אפשר נאַאיוו פּרעגן — אַ סימן פון עליה ווען אַ ליטעראַטור ווערט אַ מין „ממלכת משוררים“, אַ פּאַעטישע ליטעראַטור? איז נישט דער פּאַעט דער פיינערער קינסטלער ווי דער שרייבער פון קינסטלערישער פראַזע? איז נישט דעם פּאַעטס קונסט שוין טעכניש אַליין די פיי-נערע און שווערערע קונסט ווי דעם פראַזע-שרייבערס, ווי די קונסט פונם נאַוועליסט און דערציילער? פאַרוואָס זשע זאָלן מיר נישט דרינגען פאַר-קערט, אַז ווען די צאָל פון פּאַעטן ווערט אין אַ ליטעראַטור דאַמינירנד, איז עס אַ באַוווּיז, אַז די ליטעראַטור ווערט רייכער, ראַפּינירטער, שעפּערישער? איך האָב ערשט געזאָגט, אַז די פראַגע איז אַ „נאַאיווע“, ווייל אינדיוויד-דועל מעג טאַקע דער פּאַעט זיין דער פיינערער קינסטלער (נאַטירלעך אויב מען פאַרגלייכט אים נישט מיט די גרויסע ערשט-ראַנגיקע פראַזע-שרייבער, וועלכע זענען גרויסע פּאַעטן אין פראַזע), אָבער אַ פּאַלקס-ליטעראַטור פון בלוז פּאַעטן איז, וואולגאַר גערעדט, ווי אַ מאַלצייט פון בלוז קאַמפּאָזיטן; אַ

ליטעראַטור, וואָס ווערט אַקאַדעמיש-אַבסטראַקט, אַלץ מער און מער אָפּגע-
שיידט פּונם גרויסן וואַכעדיקן לעבן; אָדער אַן אַוטאָפּיע: אַ ליטעראַטור
פּון בלוז פּאָעטן וועט אפּשר מעגלעך זיין לעתיד לבוא, ווען די פּונקציעס פּון
אַ פּראָזאַאישער ליטעראַטור וועט איבערנעמען, לאַמיר זאָגן, די סינעמא, טע-
לעוויזיע און ענלעכע טעכנישע רעפּאַרטאַזש-דערפּינדונגען, און די וואַרט-
קינסטלער, וואָס וועלן זיין, וועלן קענען בלייבן ריינע פּאָעטן; און אַלע
ליטעראַטורן וועלן אפּשר דאָן ווערן פּאָעטישע ליטעראַטורן.

נאַטירלעך זענען אויך איצט דאָ פּאָעטן, וואָס אין זייער פּאָעזיע, אין
זייערע לידער, איז דאָ מער „רעאַליזם“ און ריטם פּונת מאַדערנעס לעבן און
פּון פּאַלקס-לעבן, ווי ביי אַ סך פּראָזע-שרייבער מיט קלענערן טאַלאַנט, ווי
צום ביישפּיל רייזען, מ. ל. האַלפּערן, איציק מאַנגער און די פּאָעטן אין רוס-
לאַנד, וועלכע זענען „טענדענציעז“ רעאַליסטיש.

אַבער מיר רעדן דאָך פּון מאַדערנע ליטעראַטורן אין דער מאַדערנער
קאַכעדיקער און ברוינדיקער געזעלשאַפּט, וועלכע איז נאָך ווייט נישט איינ-
געשטעלט און קריסטאַליזירט. און אין מאַדערנע צייטן, ווען אַ ליטעראַטור
ווערט צו פּאָעטיש, קען עס נאָר זיין אַ באַווייז, אַז די ליטעראַטור ווערט צו
אַקאַדעמיש, צופּיל אַפּגעשיידט פּון דער ווירקלעכקייט; אַז זי אַנטלויפט פּון
דער ווירקלעכקייט אָדער די ווירקלעכקייט ווערט צו גרויזאַם פּאַר אירע
פּראָפּעסיאָנעלע וואַרט-זאָגער. (דער יידישער „פּראָזע-קריזיס“ האָט דירעקט,
גלויב איך, נישט צו טון מיט דער פּראָזע וועגן דער צוקונפּט פּון דער נאָ-
וועלע, וועלכע ווערט איצט בכלל אין אַלע ליטעראַטורן דיסקוטירט).

דעריבער מוזן מיר קומען צו דער הנחה, ווי פּיינלעך דאָס זאָל פּאַר אונז
נישט זיין, (ווייל מיר האָבן ליב אונזערע פּאָעטן, וועלכע זענען, אַזוי צו זאָגן,
פּאַזיטיווע דערשיינונגען פּון אַ קריטישער עפּאָכע), אַז ווען אַ ליטעראַטור
ווערט צו פּאָעטיש, איז עס אָדער אַ סימן פּון ירידה אָדער פּון אַ שאַרפּן סאָ-
ציאַלן און נאַציאָנאַלן קריזיס.

און די אייגענע סיבה, וועלכע האָט אונזער יידישע ליטעראַטור, להיפך
צו דער העברעאישער, געמאַכט פּאַר אַ כאַראַקטעריסטיש-פּראָזאַאישער, פּאַר-
וואַנדלט איצט אונזער ליטעראַטור אין אַ ליטעראַטור פּון פּאָעטן.

ווען יידיש איז געווען אַ גערעדטע שפּראַך, די שפּראַך פּון דער יידישער
שטוב, אַ שפּראַך פּון גאַס און מאַרק און פּונם בית-המדרש (איצט רעדט מען
שוין אַפּילו קיין יידיש נישט אין די ענגלישע און אַמעריקאַנער שולן און סי-
נאַגאַגעס), האָבן אונזערע ערשטע דורות משכילישע שרייבער געמוזט
שרייבן פּראָזע און אינם מיאוסן זשאַרגאָן, אַפּילו ווען אייניקע פּון זיי האָט
זיך געוואַלט שרייבן לידער, שירים, און אין אַ „שענערער שפּראַך“.

און זיי האָבן געקענט שרייבן און באַשרייבן דאָס יידישע לעבן אין יידי-
שער פּראָזע, ווייל דאָס יידישע לעבן אַרום זיי האָט זיך געלעבט אין דער
איינציקער דאָן גערעדטע יידישער פּאָלקס-שפּראַך. יידיש איז דאָן געווען
אויך קינסטלעריש אַ דאָנקבאַר פעלד פאַר דעם יידישן שרייבער: דאָס יידי-
שע לעבן האָט זיך ממש געבעטן ביי אונזערע שרייבער, „באַשרייבט מיך ווי
איך שטיי און גיי; ווי איך לעב און ווי איך רעד“. און דערפון האָט זיך גע-
נומען די שפע פון פּראָזע-קינסטלער — מענדעלע, לינעצקי, פּרץ, שלום-
עליכם, ספּעקטאר, אַש, ווייסנבערג, בערגלסאָן און צענדליקער אַנדערע
פּראָזע-קינסטלער, דערציילער און דיכטער אין פּראָזע. אין דער צייט, ווען אין
דער דאָן נישט-געטרעטער העברעאישער שפּראַך האָבן אַפילו פּראָזאַיקער
זיך גענומען צו שירא, און אַפילו די פּראָזע האָט געמוזט ווערן פּאַעטיש און
מליצהדיק.

אין די לעצטע פאַר צענדליק יאָר איז פאַרגעקומען אַ געוואַלדיקע ענ-
דערונג אינם יידישן לעבן, באַזונדערס אינם לעבן פון דער יידישער פּאָלקס-
שפּראַך. מיטן אויפקומען פון אונזערע ביידע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן האָט
זיך אויסגעפורעמט דאָס גאַנצע מאַדערנע וועלטלעך-נאַציאָנאַלע און פּאָלקישע
יידנטום מיט אַלע זיינע רעכטע און לינקע, גרויסע און קליינע, פּאַרטייען. מיר
זענען געוואָרן כמעט אַ פּאָלק ווי אַלע פעלקער, אָבער אַן אַ פּאָלקישן באַדן,
אַן אַ מערהייט צענטער. און ס'האָט זיך אָנגעהויבן די שטאַרקע, נאַטירלעכע,
הגם נישט ווילנדיקע, שפּראַכלעכע אַסימילאַציע, באַזונדערס אין די לענדער,
וואו יידן זענען בירגערלעך-רעכטלעך עמאַנספירט געוואָרן. די שפּראַכלעכע
אַסימילאַציע, וועלכע איז אין דעם ניינצענטן יאָרהונדערט געווען יחידיש און
האָט זיך באַמערקט נאָר צווישן די העכערע בורזשואַזע יידישע שיכטן, האָט
אָנגעהויבן אַריינדריינגען און פאַרקומען צווישן די גרעסערע יידישע קיבוצים,
צווישן די יידישע מאַסן.

נישט נאָר די נייע דורות יידן אין אַמעריקע, רוסלאַנד, ענגלאַנד האָבן
שוין כמעט גאַרנישט געקענט קיין יידיש, נאָר אַפילו די האַלב-אויסגעגרינטע
דורות עמיגראַנטן אין ענגלאַנד און אַמעריקע האָבן אָנגעהויבן מישן און צע-
ברעכן, פון דאָס ניי „פּאַרזשאַרגאַנעווען“ די פּאָלקס-שפּראַך, וועלכע האָט זיך
אקארשט ערשט, דאָכט זיך, אויסגעפאַרמט אין אַ פיינער ליטעראַרישער
שפּראַך מיט אַן אייגענער פיינער מאַדערנער ליטעראַטור.
מיטן טרויעריקן סך-הכל, אַז ווען אַ מאַדערנער יונגער יידישער שריי-
בער וויל שרייבן אַ דערציילונג, אַ נאָוועלע פון דעם היינטיקן יידישן לעבן

אין אַמעריקע, ענגלאַנד (צי אַפילו אינם היינטיקן רוסלאַנד, שטעל איך זיך פאַר) מוז שוין זיין יידישע דערציילונג מער צי ווייניקער קלינגען ווי אַן אי-בערוועצונג פון דעם איצט געלעבטן יידישן לעבן (אַט ווי ס'האַט אַמאַל געפילט דער העברעאישער שרייבער, ווען ער האָט פונם זשאַרגאַנישן יידישן לעבן געשריבן אין העברעאיש).

וואָס איז אפשר נישט ווייניקער טרויעריק, הגם עס קען אויסזען פאַר-דאַקסאַל: ווען מיר לייענען איצט די גוטע פראָזע פון אונזערע אַמעריקאַנער יידישע שרייבער, ווען מיר לייענען איצט די נייע דערציילונגען פון ל. שאַ-פיראַ, אפאטאשו, און אודאי די לידער פון אונזערע פיינע אַמעריקאַנער דיכ-טער, זעט אונז שוין אויס זייער פראַכטפולער, רייכער און ניואַנסירטער יידיש אַביסל שוין צו „פוריסטיש“, „מוזעאום-אַרטיק“, און מען מוז צוגעבן, אַז אַט דער ריינער יידיש זייערער קלינגט נישט אַזוי „רעאַליסטיש“ ווי דער „פאַר-דאַרבענער, צעקאַליעטשעטער יידיש“ פון דער אַמעריקאַנער פרעסע, וועל-כער איז דאָן נענטער צום יידיש, וואָס ווערט נאָך גערעדט פון די עלטערע, האַלב-אויסגעריגנטע יידישע אימיגראַנטן אין אַמעריקע.

מיר דאָ אין ענגלאַנד פאַרשטייען און קענען דעם פראַצעס, ליידער, צו גוט. ווען איר רעדט דאָ צו אַ יידן אין ווייטשעפּל צי גאַלדערס-גריין, וואָס לעבט שוין דאָ עטלעכע צענדליק יאָר, אין אַ גוטן, ליטעראַרישן צי היימישן יידיש, קוקט ער אויף אייך ווי אויף אַ „גרינעם“, אויף אַ „פאַרענעם“, וואָס רעדט עפעס אַ האַלב-פרעמדע שפראַך, אַ מין דייטש, חלילה...

אַבער אין דער צייט, ווען ביי אונז אינם יידישן ענגלאַנד איז שוין קליין די צאָל פון די יידן, וואָס רעדן און שרייבן אַ גוטן ריינעם יידיש, לעבן נאָך אין אַמעריקע אַ סך פון אונזערע בעסטע היינטיקע שרייבער און דיכטער. אַבער דער יידיש פון אונזערע גוטע און בעסטע שרייבער און דיכטער אין אַמעריקע מאַכט שוין דעם איינדרוק ווי ער וואַלט געוואָרן צו „פוריסטיש“, צו אַקאַדע-מיש — אַ שרייב-טיש און בוך-יידיש. ער מוז עס ווערן, ווי רעאַליסטיש אונז-זערע היינטיקע בעסערע שרייבער זאָלן נישט וועלן זיין, ווייל די אַמעריקאַנער יידישע שטוב, און אַפילו די עלטערן אין דער שטוב קענען שוין נישט דעם יידיש, קלינגט שוין אַט דער יידיש פרעמדלעך.

מיר קענען זיך לייכט פאַרשטעלן ווי אַן אַמעריקאַנער צי לאַנדאַנער עלטערער ייד טוט אַן די ברילן און קוקט אַריין אויף „טשיקאַוועס“ אין אַ בענדל דערציילונגען פון שאַפיראַ, אפאטאשו, אַדער לידער פון גלאטשטיין, לייזויק — אויב אַזעלכע בענדלעך קומען אַמאַל אין זייערע הענט — און ער קנייטשט מיט די אַקסל, אפשר אויך מיט האַרץ-ווייטאַק: ס'איז אים אי נאַענט אי פרעמד; עפעס ווי ער וואַלט אַריינגעקוקט אין אַ לשון-קדושדיק

ביכל. און נישט דערפאר אליין ווייל ער פאַרשטייט נישט קיין גוטע ליטעראַ-
טור (רייזענס אָדער מאַנגערס אַ ליד פאַרשטייט, און פילט דאָכט זיך יע-
דער...) נאָר ווייל דער יידיש איז אים שוין פרעמדלעך, און דעם יידיש פון
זיין „פייפער“ פאַרשטייט ער נאָך.

מיט אַ דריי-פיר צענדליק יאָר צוריק, ווען אונזער יידיש איז נאָך געווען
אַ גערעדטע שפראַך, פלעגן אונזערע קלאַסיקער — מענדעלע, שלום-עליכם
און פּרץ'ן — לייענען יונגלעך. ווען מיר זענען געווען יונג, האָבן מיר גע-
לייענט אונזערע קלאַסיקער. היינט מוזן יונגערע שרייבער און דיכטער אַנ-
קומען צו די עלטערע לעזער, און דער דורכשניטלעכער עלטערער לעזער
קוקט אַריין אין אַ מאָדערן יידיש בוך פונקט ווי זיין טאַטע פלעגט אַמאָל
אַריינקוקן אין אַ לשון-קודש-ביכל.

מיר האָבן געזען אין די פריערדיקע לעקציעס ווי פון אונזער זשאַרגאָן
איז געוואָרן יידיש, ווען אונזער אינטעליגענץ איז געקומען אין שעפּערישן
קאַנטאַקט מיט די גרויסע יידישע מאַסן אין זייער גערעדטער שפראַך; קומען
מיר איצט צו אַ תקופה, ווען יידיש הויבט אָן ווערן אַ מיין נייער לשון-קודש,
אַן אַקאַדעמישע בוך-שפראַך, אין וועלכער ס'איז שוין אַמבעסטן און אַמבאַק-
וועמסטן — ריין קינסטלעריש — צו שרייבן לידער אנשטאט פראָזע. און ווען
מען שרייבט שוין יאָ פראָזע אַצינד, איז עס ס'רוב פאַעטישע דערציילונגען —
זכרונות פון די אַלטע היימען און אויף היסטאָרישע „קידוש-השם“-טעמעס.
אַבער נישט פון דער ווירקלעכקייט, פון דער קעגנווארט, פון אונזער אייגן
לעבן, ווייל אונזער איצטיק יידיש לעבן איז שוין שפראַכלעך אַסימילירט.
אָדער האַלב-אַסימילירט.

אַבער וועגן דעם פראָצעס פון שפראַכלעכער אַסימילאַציע און וועגן דער
נייער ראַמאַנטישער טעמאַטיק אין אונזער ליטעראַטור, וועלן מיר רעדן אין
דער קומענדיקער לעקציע.

פון רעכטס צו לינקס: ה. נאמבערג, ד"ר ת. זשיטלאווכקי, ז. ל. פריק, אברהם
ריוזין און שלום אַש (שמויט) אויף דער משערנאָוויטשער קאָנפּערענץ.

פערטע לעקציע

פון רעאליזם צו ראמאנטיק

די יידישע עמאנסיפאציע אין אמעריקע און רוסלאַנד זענען די אמתע, די ערשטע, עיקרדיקע און פאָזיטיווע, מוז מען צוגעבן, סיבות פון דעם איצ'טיקן קריזיס אין דער יידישער ליטעראַטור, וועלכער אויסערט זיך אינם פראַצעס פון פראָזע צו דיכטונג, ווי מיר האָבן שוין באַוויזן אין דער פריערדיקער לעקציע.

דער קריזיס האָט זיך אָנגעפאַנגען ווען די גרויסע יידישע מאַסן פון מזרח־אייראָפּע האָבן ביים סוף פונם פאַריקן יאָרהונדערט און אין די ערשטע צען יאָר פונם איצטיקן יאָרהונדערט אָנגעהויבן עמיגרירן קיין אמעריקע, וואו זיי זענען בירגערלעך עמאנסיפירט געוואָרן (ד.ה. ווען די אַסימילאַטאָרישע טענדענצן און פאטענצן פון דער השכלה, וועלכע האָט ביז דאָן זיך געאויסערט צווישן דער יידישער בורזשאַזיע אין דייטשלאַנד און מערב־אייראָפּע, האָבן אָנגענומען אַ מאַסן־כאַראַקטער). פון איין זייט אמעריקע, וואו ס'האָט אָנגעהויבן אויפקומען דער גרעסטער צענטער פון יידישער עמאנסיפאציע און גלייכבאַרעכטיקונג און פון דער אַנדערער זייט רוסלאַנד, דאָס נייע רוסלאַנד פון דער אַקטאַבער־רעוואָלוציע און ווייטער — ד.ה. אַז ס'איז די בירגערלעך־דעמאָקראַטישע גלייכבאַרעכטיקונג פון די יידישע מאַסן אין אמעריקע און די אַנדערע פרייע לענדער; און ס'איז די סאָציאַליסטישע אַדער, רופט עס, קאָמוניסטישע יידישע עמאנסיפאציע אין רוסלאַנד, זענען די הויפט־סיבות פונם קריזיס אין דער יידישער ליטעראַטור, ווי פון אונזער גאַנצן סעקולערן פאַלקיזם אין דער דיאספארא.

ס'איז פאַראַדאָקסאַל־טראַגיש: דוקא די לענדער און רעזשימען וואָס האָבן עמאנסיפירט די יידישע מאַסן, זענען געוואָרן די געפערלעכסטע פאַר די פאַלקישע און נאַציאָנאַלע שטרעבונגען און טענדענצן פון די זעלבע פון זיי עמאנסיפירטע יידישע מאַסן.

יידיש איז אין אמעריקע נישט פאַרפאַלגט געוואָרן, ווי אינם אַמאָליקן צאַריסטישן רוסלאַנד, וואו די נייע יידישע ליטעראַטור האָט אויפגעבליט, (נישט קוקנדיק אויף די פאַרפאַלגונגען און אַ דאַנק די משכילישע שטרעבונג

גען צו עמאָנסיפאָציע און אויטאָ-עמאָנסיפאָציע) און אַ רייכע יידישע פרעסע איז אויסגעוואַקסן אין אַמעריקע כל זמן די ערשטע דורות אימיגראַנטן זענען נאָך געווען פאַרבונדן מיט די „אַלטע היימען“. אָבער די נייע דורות אַמעריקאַנער יידן קענען שוין כמעט נישט קיין יידיש און וואָלטן נאָך ווייניקער איצט געוואוסט פון „יידישקייט“, ווען דער נאַצי־פאַשיזם פאַרשטאַרקט אויך דאָרט נישט דעם אַנטיסעמיטיזם און רופט נישט אַרויס אַזאַ אינטערעס צו דער יידן־פראַגע.

נאָך בולטער איז דער טראַגישער מאַמענט פאַר דער יידישער ליטעראַ-טור אינם איצטיקן רוסלאַנד, וואו די יידישע שפראַך איז אָפֿיציעל אנערקענט און געשטיצט, און וואו די יידישע ליטעראַטור איז גלייכבאַרעכטיקט מיט די אַנדערע סאָוועטישע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן.

מיר קענען זיך לייכט פאַרשטעלן ווי אַ מיטליעריקער יידישער סאָוועטישער בירגער שפאַצירט מיט זיין יינגל אויף אַ שלום־עליכם צי מענדעלע גאָס אין קיעוו אָדער אָדעס און דאָס יינגל פרעגט ביי זיין טאַטן:
 „קטא עטא שאלעם אלעיכעם“? (פונקט ווי דער סטודענט אין שלום־עליכעס דערציילונג פרעגט: „שטא עטא טאקאיע חנוכה“?)

דאָס איז די טראַגעדיע פון מינדערהייט־קולטורן און ליטעראַטורן; זי איז די טראַגעדיע פון אונזער יידישער ליטעראַטור. אַ נאַרמאַלע און „גליק־לעכע“, אויב מען קען אַזוי זאָגן, טראַגעדיע, ווייל מיר שטרעבן דאָך אַלע צו פולער גלייכבאַרעכטיקונג פונם יידישן יחיד און פון די יידישע מאַסן אי־בעראַל, און די מאַדערנע יידישע ליטעראַטור איז דאָך אויפגעקומען אַדאָנק אויך דעם עמאָנסיפאָציע־אידעאַל פון דער השכלה; און מיר גלויבן נישט, ווי אייניקע פון אונזערע היינטיקע דיכטער און אינטעלעקטואַלן ווילן גלויבן, אַז עס זענען מעגלעך לעבעדיקע, דינאַמישע ליטעראַטורן אין געטאָס.

אָבער וועגן דעם וועלן מיר נאָך רעדן שפעטער. איצט וועלן מיר זיך אומקערן צו אונזער טעמע — צו דעם פראַצעס וויאָזוי אונזער כאַראַקטעריסטישע פראַזע־ליטעראַטור ווערט אַלץ מער און מער אַ פּאָעטישע ליטעראַטור, און... צו דער איצטיקער נייער נאַציאָנאַל־ראַמאַנטישער טעמאַטיק אין אונזער ליטעראַטור, ווייל אַ פראַזע־ליטעראַטור מיינט אויך אַ רעאַליסטישע ליטעראַטור; און אַ פּאָעטישע ליטעראַטור ווערט אויך אין איר פראַזע טע־מאַטיש אַלץ מער ראַמאַנטיש און ווייניקער רעאַליסטיש.

אין אמעריקע — ווי אינם נאך-רעוואלוציאנערן רוסלאנד — האט די יידישע פראָזע צו קיין קינסטלערישע הויכן נישט דערגרייכט: אויפן אמערי-קאָנעם באַדן, הייסט עס, און פונם אמעריקאָנעם יידישן לעבן איז נישט גע-שאפן געוואָרן קיין קינסטלערישע פראָזע, וואָס זאָל זיך קענען פאַרגלייכן אפילו מיט דער פראָזע פון אונזערע אַלטע היימען. מיט די גרויסע כוואַליעס פון דער יידישער אימיגראַציע קיין אמעריקע האָבן — אַפּשטעלנדיק זיך אין ענגלאַנד — אייניקע באַדייטנדע משכיליש-סאָציאליסטישע יידישע שרייבער אַריבערגעוואַנדערט קיין אמעריקע. צווישן זיי אַזעלכע באַדייטנדע יידישע פראָזע-שרייבער ווי דוד פינסקי, גוידא (ב. גארין), קאברין, ליבין, אב. קאהאן, און אַזעלכע פּאָעטן ווי מאָריס ראָזענפעלד, מאָריס ווינטשעווסקי, ליעסין, יהואש א"א. אייניקע פון זיי, אָדער כמעט אַלע פון די ערשט-דערמאָנטע „אמעריקאָנער“ יידישע שרייבער, האָבן אָנגעפאַנגען זייער שריפטשטעלערישע טעטיקייט נאָך אין דער „אַלטער היים“ כמעט אין איין צייט מיט פּרין, שלום-עליכם און ספּעקטאר, און דעביוטירט אין די באַרימטע זאַמלביכער, וואָס די לעצטע דריי האָבן אַרויסגעגעבן.

ס'איז געווען די צייט, ווען ס'האָט אָנגעהויבן זיך פאַרמירן אין רוסלאַנד, פוילן און ליטע אַ משכיליש-סאָציאליסטישע ליטעראַטור (דאָכט זיך, אַז נאָך פאַר דער גרינדונג פונם „בונד“).

טיילווייז צוליב פּאָליטישע טעמים און טיילווייז מיטגעריסן מיט דער יידישער מאַסן-עמיגראַציע, האָט אויך אַ באַדייטנדער טייל פון דער משכיליש-סאָציאליסטישער אינטעליגענץ אונזערע אַריבערגעוואַנדערט קיין אמעריקע. אין אמעריקע האָבן אונזערע ערשטע פּלאַטאָנישע סאָציאליסטן אַלס אַזעלכע געפונען אַ דאַנקבאַרן באַדן: זיי האָבן דאָרט געפונען אַ יידישן אַרבעטער-קלאַס, אַ יידישן פּראָלעטאַריאַט — די היימישע אַרימע בעלי-מלאכות, לופט-מענטשן און סתם אַרימע-לייט האָבן געמוזט ווערן שניידער, פּראָלעטאַריער. קיין אַנדערע שפּראַך ווי יידיש האָבן די מאַסן נישט געקענט; סאָציאַ-ליסטיש געשטימט זענען זיי נאָטירלעך געווען אָדער געוואָרן — איז טאַקע אין ענגלאַנד און אמעריקע אויסגעוואַקסן אַ יידישע סאָציאליסטישע פרעסע און אַן אויפקלערערישע יידיש-סאָציאליסטישע פּראָפּאָגאַנדע ליטעראַטור. אָבער אַ קינסטלערישע פראָזע, וואָס זאָל אפילו דערמאָנען די קלאַסישע, יידישע פראָ-זע, וואָס איז מיט אַ פאַר צענדליק יאָר אינגאַנצן פרייער אויסגעוואַקסן אין די אַלטע היימען, באַווייזט זיך נישט אין אמעריקע, נישט אין יענער תקופה און נישט אפילו שפּעטער, ווען אַ יונגערער דור יידישע פראָזע-קינסטלער און דיכטער קומט קיין אמעריקע.

די כאַראַקטעריסטישע ליטעראַרישע פאַרשטייער פון דער ערשטער אי-מיגראַציע זענען די פּאָעטן — עדעלשטאדט, באוואוואער און מאַריס ראָזענ-פעלד (וועלכער איז עדהיום, גלויב איך, דער אַמעריקאַנער-יידישער דיכטער). מער ווי די פּראָפּאָגאַנדיסטישע פּראָזע-און-סקיצן-שרייבער פון יענער צייט אין אַמעריקע, אַפילו מער ווי פינסקי, וועלכער געהערט נאָך אַלץ צו דער ליטעראַטור-געשיכטע פון דער אַלטער היים, רעפרעזענטירן די פּאָעטן די ערשטע אימיגראַציע.

איך ווייס נישט צי די צווייטע אימיגראַציע (אָדער איז עס די קריסטאַ-ליזירטע, מער-ווייניקער איינגעשטעלטע ערשטע?) האָט אַזעלכע רעפרעזענט-טאַטיווע פּראָזע-שרייבער אין אַמעריקע ווי די פּאָעטן — נאַציאָנאַלערע שוין — ליעסיך, יהואש און אברהם רייזען; אויב מען קען רייזענען בכלל צורע-כענען צו די אַמעריקאַנער?

און די איצטיקע יידישע אַמעריקע אָדער יידישיסטישע אַמעריקע איז שוין, ווי געזאָגט, היפטזאָכלעך און כאַראַקטעריסטיש פּאָעטיש און דיכטעריש, כאַטש אַזעלכע באַדייטנדע און טאַלאַנטפולע פּראָזע-קינסטלער ווי פינסקי, שאַפּיראָ, אַפּאַטאַשו, איגנאַטאָו און די פּריציטיק-געשטאַרבּענע ראַבאָי, יונה ראָזענפעלד און גלאָזמאַן, האָבן העראַאיש, קען מען זאָגן, געקעמפט פּאַרטוצו-זעצן די נייע יידישע פּראָזע-קונסט אין דער איצטיקער אַמעריקע.

ס'האַט איינגוטלעך געדאַרפט זיין פּאַרקערט, גרויסע יידישע אַרבעטער-מאַסן אין אַמעריקע, פּאַלקסטימלעכע מאַסן — דאַכט זיך, אַ גינסטיקער באַדן פאַר אַ פּראָזאַאיש-רעאַליסטישער ליטעראַטור — און דאָך וואַקסט אויס אַ גרויסע פּאַפּולערע פרעסע, ווייל די ערשטע דורות אימיגראַנטן זענען נאָך נאַסטאַליגש געבונדן מיט די אַלטע היימען, לעבן נאָך מער מיט די נייעס און גרוסן — ס'רוב אומעטיקע און טרויעריקע — פון זייערע אַלטע היימען, ווי מיט דער נייער היים, וועלכע גיט זיי בירגער-רעכט, אָבער וואו זיי זענען עקאַנאָמיש נאָך געדריקט, אַרבעטן אין די „שוויץ-פאַבריקן“.

ס'וואַקסט אויס, איינציטיק מיט דער פּאַפּולערער פרעסע, אַ מין אילוס-טראַטיווע, נישט-קינסטלערישע, סאַציאַליסטיש-פּראָפּאָגאַנדיסטישע סקיצן-ליטעראַטור; אַ סענטימענטאַל-סאַציאַליסטישע און משכיליש-פּראָפּאָגאַנדיסטי-שע ליטעראַטור, וועלכע אַפּערירט ס'רוב אויף צוויי מאַטיוון — די שווערע פּראַצע און נויט פונם אימיגראַנט אין דער „גאַלדענער מדינה“ (אָדער אין דער „פּרייער מדינה“) און — צווייטנס — זיין נאַסטאַליגישע בענקשאַפט צו די אַל-טע היימען, מיט דעם אַלטן יידישן שטייגער און די אַלטע יידישע טיפּן — די אַלטע טאַטעס, מאַמעס, וואָס זענען געבליבן אין די אַלטע יידישע שטעט און שטעטלעך, וועלכע האָבן אָנגעהויבן פון דער ווייטנס אויסזען אַלץ ראַמאַנטי-שער און ליבער.

אט די אילוסטראטיווע סקיצן-ליטעראטור פון די ליבינס, קאברנס, זע-ווינס און אנדערע זענען ס'רוב געשריבן געווארן פאר דער פרעסע; און די פעאיקערע, טאלאנטירטערע שרייבער האבן אדער געשריבן "געדיכטע" אדער זיך גענומען צום טעאטער, געשריבן פיעסן, וועלכע האבן אויך ס'רוב גע-שפילט אויף די צוויי דערמאנטע סטרונעס: די צרות פונם אימיגראנט אין דער פרייער גאלדענער מדינה און זיין נאסטאלגישע בענקשאפט נאך די אלטע היימען און היימישע מאטיוון.

עדעלשטאדט, באוואווער און מאריס ראזענפעלד (און טיילווייז אויך מאריס ווינטשעווסקי) זענען די רעפרעזענטאטיווע יידישע דיכטער פון דער ערשטער אימיגראציע; דוד פינסקי, יהואש, ליעסיך, ראלניק א"א זענען שוין די פיל קינסטלערשערע און נאציאנאלערע (אויך ווייל די מאסן אימיגראנטן האבן זיך שוין אנגעהויבן נאטוראליזירן און אריבערגיין צו די מיטלערע, בא-לעבאטישערע קלאסן) רעפרעזענטאנטן פון דער אימיגראציע פונם סוף יאר-הונדערט.

ביז ס'איז אנגעקומען קיין אמעריקע די פלעיידע יונגע דיכטער, וועלכע זענען טאקע בארימט געווארן אלס די "יונגע", וואס האבן שוין געהאט א פארגלייכמעסיק רייכע יידישע ליטערארישע טראדיציע הינטער זיך, זענען אויסגעוואקסן, אזוי צו זאגן, אויף אונזערע קלאסיקער און אויף זייער פאר-פינערטער קינסטלערשיידשער שפראך. און נישט נאר מיט א יידישער קינסטלערשיער קולטור, נאר מיט אן אלגעמיינער רייכערער קינסטלערשיער קולטור זענען זיי אריבערגעקומען קיין אמעריקע און זיי זענען געווארן פאעטן. זיי זענען זיי פון אן אנדער וועלט אריבערגעקומען קיין אמעריקע, פון א וועלט, וואו ס'איז דא א ניי יידיש פאלק מיט א נייער יונגער יידישער ליטערא-טור, מיט א מענדעלע, שלום-עליכם און א פרץ, וועלכן זיי האבן געוואגט אפילו צו קריטיקירן, זיי זענען פול מיט א געזונטן גלויבן אין דער ליטערא-טור און אין די אייגענע שעפערשישע כחות (איצט, אויף דער עלטער, קומען זיי צוריק צום "פרציזם", ווי מיר וועלן זען ווייטער).

פאר אט דער לעצטער ליטערארישער אימיגראציע, פאר די "יונגע", איז דאס יידישע ווארט, די יידישע שפראך, שוין געווען א קינסטלערשישע ווערט און דערגרייכונג פאר זיך אליין; אן אינסטרומענט, פון וועלכן זיי האבן גע-קענט די פיינסטע קלאנגען און ניואנסן ארויסברענגען — אמתע פאעזיע, מא-דערנע פאעטישע פארמען שאפן. און ווען זיי האבן דערזען די יידישע אמע-ריקע פון יענע יארן מיט דער פארדארבענער שפראך אין דער פרעסע, מיט דעם סענטימענטאלן סאציאליזם און נאציאנאליזם, האבן זיי זיך, האלב-קינסטלערשיש-באוואוסטזיניק און האלב-אינסטינקטיוו, אפגעשיידט פון דער דעמאלטיקער יידישער אמעריקע — איר פראזע און ווירקלעכקייט.

ווען מיר רעדן איצט פון דער איצטיקער יידיש-ליטערארישער אמעריקע, רעדן מיר פון מ. ל. האלפערין, פון לייזויק, משה נאדיר, גלאטשטיין, מנחם. ראָלניק, זישע לאנדוי, מאני לייב, לאפין, ניסענוואן, י. סיגאל און א סך אנדערע נישט-ווייניקער פעאיקע און טאלאנטירטע, וואָס ווערן איצט צופעליק נישט דערמאָנט.

מיר רעדן פון די "יונגע", פון די יידישע "פאַרמיסטן" און "אינויכיסטן". מיר זען בלויז פּאָעטן, ווען מיר רעדן פון דער יידישער ליטעראַטור אין אמע-ריקע, ווייל שוין אין זייער צאָל אליין שטייגן זיי איבער די "יונגע" יידישע פּראָזע-קינסטלער ווי שאַפּיראַ, אפּאטאשו, ראבאי, איגנאטאוו, גלאזמאן, וואָס זענען איינציטיק מיט זיי אַריבערגעקומען קיין אמעריקע; וועלכע ווערן אויך ס'רוב טעמאַטיש-ראַמאַנטיש, ד.ה. אויך פּאָעטיש.

פאַרוואָס זשע איז די "גאַלדענע מדינה" — די יונגע רעאַליסטישע אמע-ריקע — געוואָרן דאָס לאַנד פון יידישע פּאָעטן הויפטזאַכלעך? פאַרוואָס האָבן די צענדליקער נייע יונגע טאלאַנטן, וועלכע האָבן צוזאַמען מיט די גרויסע יידישע מאַסן אַריבערגעוואַנדערט קיין אמעריקע, אויך דאָרט נישט פאַרטגע-זעצט די קינסטלערישע פּראָזע, מיט וועלכער עס האָט זיך, ווי מיר האָבן גע-זען, ביז די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר, אַזוי אויסגעצייכנט די יידישע ליטעראַטור? פאַרוואָס האָט פּאָעזיע גובר געווען די פּראָזע אין אמעריקע? און ווען מען זאָל זאָגן: "סטייטש, די אַלע פּאָעטן, וואָס איר האָט אויסגע-רעכנט, זענען פונקט געבוירענע פּאָעטן! טאָ ווי קענט איר פון זיי דערוואַרטן פּראָ-זע?" קען מען דאָך פרעגן: "טאָ ווי קומט עס, וואָס די אין צאָל קלענערע פּראָזע קינסטלער, וואָס מיר האָבן שוין יאָ אין אמעריקע, האָבן נישט געשאַפן די גרויסע נאָוועלן און דערציילונגען פונם אמעריקאַנעם יידישן לעבן; וואָס זאָלן אַרויפלייגן זייער חתימה אויף דער איצטיקער ליטעראַרישער תקופה אין אמעריקע און בכלל?" אפילו מיר זאָלן אָננעמען, אַז אַלע פּאָעטן זענען "גע-בוירענע פּאָעטן", וואָס קענען קיין פּראָזע נישט שרייבן — כאַטש איך בין חושד, אַז אויך פּאָעטן פּאָלן נישט אַראָפּ פון הימל און ווערן מער דיקטירט פון ווירקלעכקייט, אַ סימן: דער רוב פון די זעלבע פּאָעטן זענען לעצטנס געוואָרן גוטע זשורנאַליסטישע מיטאַרבעטער אין דער אמעריקאַנער פרעסע, — טאָ בלייבט די פּראָגע: איז נישטאָ קיין יידיש לעבן, קיין יידישע פּראָזע אין אמעריקע? פאַרוואָס איז אין אמעריקע און פונם אמעריקאַנעם יידישן לעבן נישט געשאַפן געוואָרן קיין נאָוועלע, (מיטן אויסנאַם אפשר פון ראַבאָאָ)

וואָס זאָל זיך פאַרגלייכן אַפילו נאמיר זאָגן מיט די „פּוילישע וועלדער“, וואָס אפּאטאשו האָט אָנגעשריבן אין אַמעריקע ?

דער ענטפער אויף דער פּראָגע איז די שפּראַכלעכע און קולטורעלע אַסי-מילאַציע, וואָס מוז פאַרקומען אין די לענדער און אונטער די רעזשימען — בורזשואַ-דעמאָקראַטישע אָדער סאָציאַליסטישע — וואָס עמאַנספירן רעכט-לעך, בירגערלעך זייערע נאַציאָנאַלע און פּאָלקישע מינדערהייטן. ביז די מאָדערנע צייטן, ווען יידן האָבן געוואַנדערט פון איין געטאָ צו דער צווייטער, פון ערגערע רדיפות און גזירות צו אַ מער אָדער ווייניקער לייכטערער אָפּגעזונדערטקייט, האָט זיך דאָס יידישע לעבן שטאַרק נישט גע-ביטן ; אודאי נישט שפּראַכלעך.

אין אַמעריקע אָבער, ווי אין רוסלאַנד (אין נאָך אַ גרעסערער מאָס אפּשר), ווי אין אַלע מאָדערנע מלוכות, וואו יידן זענען עמאַנספירט געוואָרן — און דאָס אייגענע וואָלט פאַרגעקומען אין די מזרח-אייראָפּעאישע לענדער און אין פּוילן, ווען נישט די פּאַטאַלע פּאַשיסטישע רעאַקציעס — האָט זיך מיט דער שפּראַכלעכער און רעכטלעכער עמאַנספּאַציע אָנגעהויבן בייטן דער יידישער לעבנס-שטייגער, און וואָס איז נאָך וויכטיקער : דער לעבנס-שטייגער האָט גענומען בייטן די שפּראַך ; און אַן אַ לעבנס-שטייגער אין דער פּאָלקס-שפּראַך קען, ווייזט אויס, קיין געזונטע, קינסטלערישע פּראָזע נישט אַנטוויק-לען זיך.

אין רוסלאַנד, פּוילן, ליטע, גאַליציע איז געווען אַ יידישער „שטייגער“, אַ יידיש גערעדט יידיש לעבן — ס'איז געווען אַן אָפּגעשטאַנען, אין אַ געוויסן זין, פרימיטיוו יידיש לעבן. די משכילים יידישע שרייבער האָבן עס קריטיקירט, ביטער אָפּגעלאַכט, ווייל זיי האָבן עס קולטורעל און פּאָלקיש געוואָלט פאַר-וועלטלעכן. אָבער ס'איז דאָך געווען אַ גאַנצקייט, אַ בילדלעכע גאַנצקייט אין דעם לעבנס-שטייגער און מען האָט עס געקענט באַשרייבן און באַזונדערס אין דער פּאָלקס-שפּראַך, אין וועלכער דער יידישער לעבנס-שטייגער האָט זיך אויפגעלעבט. דערפאַר איז אין יידיש אויפגעקומען אַ רייכע פּראָזע-ליטעראַ-טור און נישט אין דער העברעאישער שפּראַך, וועלכע איז נאָך נישט געווען קיין גערעדטע שטייגער-שפּראַך.

און ווען די משכילישע שרייבער אונזערע, רעכטע און לינקע, עלטערע און יונגערע, זענען מיט די עמיגראַציע-שטראָמען געקומען קיין אַמעריקע, האָבן זיי שוין דאָרט נישט געפונען דעם אַמאָליקן יידישן לעבנס-שטייגער און

נאך נישט דעם נייעם שטייגער (אפשר יידישן?) וועלכער הויבט זיך אפשר אָן פאַרמירן דאָרט, ווי ביי אונז אין ענגלאַנד, אין דער ענגלישער שפראַך. זיי האָבן פאַרלאָזט זייערע אַלטע היימען און געבראַכט מיט זיך זייער טייערסטע ירושה — דעם פראַכטפול אויסגעשליפענעם יידיש פון מענדעלע, שלום-עליכם, פּרץ און פון די יונגערע דאָן, שלום אש, רייזען, נאמבערג, וויסנבערג. זיי זענען געקומען קיין אמעריקע מיט אַ פראַכטפולער ליטעראַישער יידישער שפראַך און מיט פאטענצן זי — די שפראַך — נאָך מער צו באַרייכערן און פאַרפיינערן, און האָבן אין אמעריקע געפונען נאָך אַ פיל „מיאוסערן“ זשאַר-גאַן ווי דער, וואָס די ערשטע משכילים האָבן געפונען אין מזרח-אייראָפּע פאַר מענדעלען, איידער ס'איז יידישע ליטעראַטור אויסגעוואַקסן.

די יונגע און נייע יידישע טאַלאַנטן, וואָס זענען געקומען קיין אמעריקע ביים אָנפאַנג פון דעם איצטיקן יאָרהונדערט מיט די קלאַנגען פון פּרץ'ס און שלום-עליכםס יידיש נאָך אין די אויערן און אין האַרצן, האָבן נאָך אפשר גע-פונען יידיש-רעדנדיקע שטיבער אויף דער איסט-סייד. אָבער וואָס פאַר אַ יידיש איז דאָרט גערעדט געוואָרן, וואָס פאַר אַ נייער אַנגליזירטער „זשאַר-גאַן“? און די קינדער פון די עמיגראַנטן האָבן שוין אויך דעם זשאַרגאָן נישט פאַרשטאַנען... און ווי שוין פריער באַמערקט, איז שוין ריין טעכניש און קינסטלעריש שווער געוואָרן צו שרייבן פונם יידישן לעבן אין אמעריקע אין יידיש. דער אַלטער שטייגער לעבן איז צעבראַכן, צעשטיקלט, אָן אַלטע און אָן נייע נאָך וואַרצלען; און דאָס יידישע לעבן אין אמעריקע איז שוין אַזאַ, אַז דער יידישער שרייבער מוז עס, אַזוי צו זאָגן, איבערנעצן אין דער יידישער שפראַך. איך מיין, אַז יעדער יידישער שרייבער אין אמעריקע, און אין ענגלאַנד און אין רוסלאַנד, מוזן מודה זיין, אַז ס'איז שוין גרינגער און נאַטירלע-כער אין די לענדער צו שרייבן דערציילונגען פונם יידישן לעבן אין ענגליש אָדער רוסיש, ווי אין דער יידישער שפראַך, אין וועלכער דאָס יידישע לעבן רעדט שוין נישט.

דאָס הייסט נישט, נאַטירלעך, אַז מען קען נישט, צום ביישפּיל, אין ענג-ליש צי אין פראַנצויזיש, שרייבן פונם לעבן פון כינעזער אָדער נעגערס. געוויס קען מען, און גוטע זאַכן זענען געשריבן געוואָרן, פון פרעמדע שטייגערס און טיפן אין פרעמדע שפראַכן; פונקט ווי אין העברעאיש זענען געשריבן גע-וואָרן ווערטפולע דערציילונגען און ראַמאַנען פונם יידיש-גרעדטן יידישן לעבן, זענען אַ סך אויך גוטע און מער-ווייניקער געטרייע דערציילונגען גע-שריבן געוואָרן אין יידיש פונם איצטיקן שפראַכלעך אַסימילירטן, צי האַלב-

אסימילירטן, יידישן לעבן אין אמעריקע. אבער דער עלעמענט פון „איבערזע-
צונג“ איז דאך שוין דא אין דער קינסטלערישער יידישער פראזע אין אמעריקע.
און ווען מיר לייענען אפילו אזעלכע רייפע און, ביי אונז, ערשט-ראנגיקע דער-
ציילער ווי שאפירא און אפאטאשו, מוזן מיר גלייך דערפילן, אז זייער גוטער,
פּוּרִיסטישער און קינסטלערישער יידיש איז דער יידיש, וואָס זיי האָבן גע-
בראַכט פון דער היים און אייגנאַרטיק, אינדיווידועל אַנטוויקלט; און נישט
דער יידיש פון דעם יידישן לעבן אין אמעריקע, וואָס זיי שילדערן. דערפאַר
איז דאָ אַ דיסאנאנס אין זייערע רעאַליסטישע דערציילונגען; דערפאַר זען
זיי אַס דאָס, וואָס ווערט אַנגערופן צו „ליטעראַריש“, און דערפאַר שרייבן
זיי שוין אַממיינסטן פונם אַלט־היימישן לעבן אַדער אויף „טעמעס“.

אָבער מיר רעדן דאָך נישט אַצינד פון איינצלנע שרייבער און איינצלנע
שאַפונגען, נאָר פון אַ יידישער שטייגער־ליטעראַטור, פון אַ יידישער פראָזע־
ליטעראַטור — און אזעלכע קענען, ווייזט אויס, נאָר זיך אַנטוויקלען אין אַ
לעבעדיקער און גערעדטער — אין מאַרק, אין שטוב, אין גאַס און „פון קינד
און קייט“ — פאַלקס־שפראַך.

איך ווייס נישט צי אַ סך פון אונזערע אמעריקאַנער יידישיסטן וועלן זיין
אָזוי איינגעשפאַרט און זאָגן, אז מייקל גאַלד, צום ביישפּיל, און אַנדערע ענג-
ליש־שרייבנדיקע אמעריקאַנער יידן זענען ווייניקער געטריי דעם איצטיקן
יידישן לעבן ווי די יידישע דערציילער אין אמעריקע. דאָס אייגענע קען גע-
זאָגט ווערן וועגן באבעל און אַנדערע, וואָס שרייבן פונם יידישן לעבן אין
דער רוסישער שפראַך אינם נייעם רוסלאַנד. און וועגן די לואי גאַלדינגס און
וילי גאַלדמאַנס ביי אונז אין ענגלאַנד. און די פאַר יידישע שרייבער, וואָס
מיר האָבן דאָ, שרייבן נישט פונם ענגליש־יידישן לעבן. מייסטנס „דיכטן“ זיי.
(די כאַראַקטעריסטישע לאַנדאַנער שרייבער זענען מייסטנס, דיכטער,
ווי צום ביישפּיל דער פאַלקסטימלעכער אייגנאַרטיקער משה עובד, שטענצל,
מלכה לאַקער, טויבעש, יוסף הלוי, אויב מ'קען זיי באַצייכנען אַלס לאַנדאַנער,
און בן־א. סאַכאַטשעווסקי, פאַלמע; און פון די פראָזע שרייבער ליסקי און
אסתר קרייטמאַן).

ס'איז שוין אַוועק די צייט, ווען מיר האָבן געקענט זיך קריטיש באַציען
און אַפילו לאַכן פון די דערציילער פונם יידישן לעבן אין פרעמדע שפראַכן;
באַזונדערס, ווען מיר פלעגן זיי פאַרגלייכן מיט אונזערע געזונטע און שעפע-
רישע דערציילער אין יידיש. אגב, איז פאַר אונז ס'מפּטאַמאַטיש די מערונג
פון יידישע דערציילער אין ענגליש און רוסיש; ווי אויך אין העברעאיש אין
א"י, וואו עס הויבט זיך דאָך אָן אַ יידיש לעבן אין העברעאיש.

איך מייך, אַז מיר האָבן גענוג קלאַר און בולט אַנאַליזירט דעם פּראָצעס פון פּראָזע און דיכטונג, וואָס אונזער ליטעראַטור האָט לעצטנס דורכגעמאַכט, מיר היבן אָן זען פּאַרשטיין די אינערלעכע טראַגעדיע — און ס'איז אַ טראַגעדיע, כאַטש מיר און זיי זענען ס'רוב נישט באַוואוסט דערויף — ווען יונגע טאַלאַנטירטע יידישע שרייבער, וואָס זענען אויסגעוואַקסן אויף אונזערע קלאַסיקער אין פּראָזע, ווערן, אַזוי צו זאָגן, געצוואונגען — ווען אַפילו דורך רוה-הקודש — צו ווערן דיכטער.

איך וועל נישט וואַגן צו זאָגן, אַז אונזערע איצטיקע פּאַעטן זענען נישט קיין פּאַעטן, (הגם אמתע פּאַעטן זענען בכלל ווינציק דאָ) אָבער אונזערע גרויסע פּראָזאַאיקער זענען אודאי נישט געווען קיין קלענערע פּאַעטן, און דאָך האָבן זיי געקענט אויפבויען אונזער פּראָזע-ליטעראַטור, ווייל דאָס יידישע לעבן האָט געהאַט אַ כאַראַקטעריסטישע שטייגער איינגאַרטיקייט און זיי האָבן געהאַט אַ לעבעדיקע און גערעדטע און געלעבטע יידישע פּאַלקס-שפּראַך. זיי האָבן נישט געקענט, ווען זיי וואַלטן אַפילו געוואַלט, זיך פאַרשליסן אין ריין פּאַעטישע פּאַרמען. די דעמאָליטיקע יידישע ווירקלעכקייט האָט זיי נישט גע-לאָזט. און וויפל פון אונזערע היינטיקע גוטע פּאַעטן וואַלטן אפשר געוואָרן נאָך בעסערע און שעפּערישע דערציילער, ווען די איצטיקע יידישע ווירקלעכ-קייט לאָזט פון זיך דערציילן אין דער יידישער שפּראַך; און ווען יונגע יידי-שע דורות-לעזער וואַלטן געוואָרט און געפאָדערט מען זאָל זיי דערציילן אין יידיש פון זייער לעבן און פון זייערע קעגנווערטיקע פּראָבלעמען.

אין די אַלטע, איצט חרובע היימען און באַזונדער אין פּוילן, איז נאָך געווען אַ לעבנס-שטייגער, וואָס האָט זיך געבעטן: „שילדער מיך, באַשרייב מיך, כדי מיר זאָלן בעסער ווערן!“ און עס זענען דאָרט אויפגעקומען אונ-זערע לעצטע נייע דערציילער, וואָס זענען געקומען נאָך ווייטנבערג און בער-געלסאן — די דערציילער עוזר ווארשאַווסקי, האראנטשיק, באשעוויס, פוקס און דער שטאַרקסטער און באַוואוסטזיניקסטער, אַזוי צו זאָגן, פון אונזערע לעצטע רעאַליסטן — י. זינגער, וועלכער איז, ליידער, צו יונג פון אונז אַוועק. אָבער, ווי שוין באַמערקט, האָט אויך אין אונזערע אַלטע היימען און ליטעראַטור-צענטערן אָנגעהויבן גובר זיין דער פּאַעטישער עלעמענט, דער באַדן-שטייגער איז אויך דאָרט פאַר דעם לעצטן צענדליק יאָר פאַר דער מלחמה געוואָרן נישט שטאַרק זיכער צוליב אַלגעמיינע סאָציאַלע און פּאַלי-טישע סבות, און הויפטזאַכלעך, ווייל אונזערע אַלטע צענטערן האָבן אָנגע-הויבן זען זייער צוקונפט — פּאַליטיש און אידעאָלאָגיש — אין רוסלאַנד אַמעריקע אָדער אין ארץ-ישראל, פון וועלכע זיי זענען אַלץ מער אָפהענגיק געוואָרן.

מיר האבן געזען, אז די הויפט-כאראקטעריסטיק פון אונזער יונגער לי-טעראטור ביז דעם לעצטן פירטל יארהונדערט, אומגעפער, איז געווען איר פראצע; די יידישע ליטעראטור איז געווען א פראזאאישע און די העברעאישע ש — א פאעטישע.

און ווען מען זאגט, אז א ליטעראטור איז א פראזאאישע, הויפטזאכלעך, מיינט עס שוין אויך, אז די ליטעראטור איז דער עיקר א רעאליסטיש; דאס הייסט, אז אונזער ליטעראטור איז אין איר גלענצנדיגער פראזע-תקופה, אין איר קלאסישער תקופה, ווי זי ווערט איצט באצייכנט, געווען הויפטזאכלעך אויך א רעאליסטישע ליטעראטור. (ווי שוין פריער באמערקט הויבט זיך די מאדערנע העברעאישע ליטעראטור אן מיט וויזעלס פסעוודא-קלאסישער „מאזאידע“ און די מאדערנע יידישע — מיט די רעאליסטישע פיעסן אייכלס „ר' הענעך“ און וואלפאנס „לייכטזין און פרעמעליי“).

מיטן אויסנאם פון פראנץ, פון אונזערע עלטערע קלאסיקער, און פון אש'ן פון אונזערע יונגערע קלאסיקער — זענען זיי אלע געווען פראזע-שרייבער און רעאליסטן. אייניק מאיר דיק, לינעצקי, מענדעלע, שלום-עליכם, ספעק-טאר, דיעזאן, פינסקי, פון די עלטערע, זענען אלע געווען רעאליסטן. רייזען דער דערציילער, נאמבערג, ווייטנבערג, בערגלאן, שניאור, שא-פרא, יונה ראזענפעלד און טיילווייז אפאטאשו זענען אלע רעאליסטן.

פארשטייט זיך, אז איד נויך נישט אצינד דעם טערמין רעאליזם אין אן ענגן ליטעראטור-אקאדעמישן זין. ווען איך זאג, אז די אלע אויסגערעכנטע שרייבער אונזערע זענען רעאליסטן, מיין איך נישט, אז זיי האבן אלע בא-לאנגט צו איין רעאליסטישער שולע אדער ריכטונג אט ווי עס ווערט פאר-שטאנען ווען מען רעדט פון דער „זאלא און גאנקור“ רעאליסטישער שולע אין דער פראנצויזישער ליטעראטור; ווייל דער רעאליזם, פון וועלכן איך רעד אצינד נעמט אריין צענדליקער, קען מען זאגן, שאטירונגען, קינסטלערי-שע פארמען און אפילו ריכטונגען.

זאלא איז א רעאליסט און פלאבער איז א רעאליסט; דיקענס איז א רעאליסט און טהעקערי און הארדי און דזשעין אסטין און וועלס און שאו זענען רעאליסטן. טאלסטאי און דאסטאיעווסקי און טורגעניעו, טשעכאוו, גארקי און שטשעדרין זענען רעאליסטן אינם ברייטן זין פונם ווארט. און, ווי מאדנע עס זאל נישט קלינגען, זענען די מאדערנע גרויסע שרייבער, ווי דער פראנצויזישער פרוסט און דער אירלענדיש-ענגלישער דזשעימס דזשאַיס, אין תוך גענוג-מען, רעאליסטן, כאטש זיי זענען קינסטלעריש, פארמישט און טעמפלערא-מענטאל אזוי ווייט פונם רעאליזם פון א זאלא אדער א טשעכאוו און מאפאסאן. עס זענען דא סאטירישע רעאליסטן, הומאריסטישע און לירישע רעא-

ליסטן; רעאליסטן-נאטוראליסטן, ביא און סאציאלע רעאליסטן, פסיכאָ-אָנאָ-ליטישע און אפילו ראַמאַנטישע רעאליסטן, און רעאליסטן-אימפרעסיאָניסטן, נישט רעדנדיק שוין פון פאַרשידענע קלאַסן און אידעאָלאָגישע טענדענצן. ווי עס איז צו זען, זענען פאַראַן רעאליסטן פון פאַרשידענע קינסטלערישע מדרגות, טעכנישע, קינסטלערישע און צייט-אידעאָלאָגישע דערגרייכונגען טענדענצן און שולן אפילו. און עס זענען פאַראַן אַ סך גרויסע קינסטלער און שריפטשטעלער, וועלכע זענען רעאליסטן, כאָטש זיי אליין וואַלטן זיך אָפּגע-שאַקלט פון דעם ריין אַקאַדעמישן, טענדענציען און פאַטאַגראַפישן רעאליזם. אָבער וואָס עס פאַראייניקט דאָך אַלס רעאליסטן אַט די אַלע דערמאָנטע גרויסע אינדיווידועלע שריפטשטעלער אין, וואָס אַלע האָבן זיי אין זייערע ווערק געשילדערט די ווירקלעכקייט, ווי זיי האָבן זי געזען. זיי האָבן געשיל-דערט די מענטשן און אומשטענדן פֿון זייער צייט, וואָס זיי האָבן אליין גע-קענט, אָבסערווירט און שטודירט. און אפילו ווען אַ פאַר פון זיי — ווי טאַל-סטאַי אין זיין „קריג און פרידן“ און פלאבער, אין זיין „סאלאַמבאַ“ — האָבן געשריבן אויף היסטאָרישע טעמעס, האָבן זיי די טעמעס באַהאַנדלט רעאַליס-טיש. זיי האָבן נישט געשריבן פון דער פאַרגאַנגענהייט ווי ראַמאַנטיקער, כדי צו אַנטלויפן פון דער ווירקלעכקייט און קעגנוואַרט, נאָר מיט די אויגן פֿון דער קעגנוואַרט.

אַט די אַלע שריפטשטעלער זענען רעאליסטן אין דעם זין, הויפטזאַכלעך, ווייל זיי האָבן געשילדערט די ווירקלעכקייט, דאָס לעבן אַרום זיי, כאָטש נאָ-טירלעך מיט פאַרשידענע טענדענצן, קינסטלערישע פּאַטענצן, דערגרייכונגען, קונסט-ריכטונגען און לויט זייערע אינדיווידועלע טעמפּעראַמענטן. סטענדאַל, באלזאַק, פלאבער, זאַלאַ און פּרוסט און צענדליקער אַנדערע אין פּראַנקרייך; טאַלסטאַי, דאַסטאַיעווסקי, טורגעניעו, טשעכאָוו, גאַרקי, אין רוסלאַנד; פּילדינג, דיקענס, טהעקערי, דזשעין אסטין, האַרדי א"א אין ענגלאַנד — זיי האָבן אַלע געשילדערט די געזעלשאַפט, די מענטשן פון זייער צייט, כאָטש זיי זענען נישט געגאַנגען אין איין ליטעראַרישן חדר; כאָטש זיי האָבן נישט באַלאַנגט צו איין „רעאַליסטישער שולע“.

פון אַט דעם מין רעאַליזם, פון רעאַליזם אין דעם זין פון ווירקלעכקייט און קעגנוואַרט, רעד איך, ווען איך זאָג, אַז דער קלאַסישער פּעריאָד אין אונ-זער ליטעראַטור, אַז כמעט אַלע אונזערע קלאַסיקער זענען געווען רעאַליסטן. ביז די לעצטע פאַר צענדליק יאָר אין אונזער ליטעראַטור, הויפטזאַכלעך, גע-ווען אַ פּראָזע-ליטעראַטור, און פּראָזע-ליטעראַטור מיינט שוין אויך, ווי מיר האָבן ערשט געזען, אַ רעאַליסטישע ליטעראַטור.

פארשטייט זיך, אז אויך אונזער רעאליזם איז געווען פון פארשידענע וויכטיקע קינסטלערישע, טעמפעראמענטאלע שאטירונגען און טענדענצן, ניוואנסן און דערגרייכונגען. לינעצקיס „פּויליש יונגל“ איז גראַטעסקער רעאַ-ליזם; מענדעלעס רעאַליזם איז סטיליזירט און סינטעזירט; מענדעלע איז געווען אן אינטעלעקטואַלער סאַטיריקער-רעאַליסט; און שלום-עליכם — אונ-זער גרויסער „מענטשלעכער“ הומאַריסט; ספעקטארט רעאַליזם — אַ פּיסנער און פּאָטאַגראַפּישער; דינעזאנס — אַ סענטימענטאַליסטישער; אַש, אין די ערשטע יאָרן, איז געווען ראַמאַנטיש-רעאַליסטיש און וויסנבערג — געזונט און פּלאַסטיש; נאמבערג, בערגלסאן און שאַפּיראַ — אינטעלעקטואַלע רעאַ-ליסטן אא”וו. יעדער פון זיי, און פון די צופעליק גישט דערמאָנטע נעמען, האָט זיך זיין אייגן קינסטלעריש פנים און אייגענע כאַראַקטעריסטיקעס, וואָס דער ליטעראַטור-קריטיקער קען דערזען, ווען ער באַהאַנדלט זיי אינדיווידועל. אָבער דאָס געמיינזאַמע צווישן זיי אַלע (און מיר רעדן דאָך אין דער סעריע לעקציעס בכלל וועגן די הויפט-ליניעס און כאַראַקטעריסטיקעס פון אונזער ליטעראַטור) איז, אז זיי זענען אַלע געווען רעאַליסטן. זיי האָבן אַלע געשיל-דערט דאָס יידישע לעבן, די יידישע ווירקלעכקייט, אין וועלכער זיי האָבן גע-לעבט. זיי האָבן אַלע אָבסערווירט און געשילדערט די יידישע מענטשן, די יידישע טיפן, וואָס זיי האָבן געקענט, געזען און שטודירט. מיט איין וואָרט, דעם יידישן יחיד, דעם יידישן שטייגער, די יידישע געזעלשאַפט האָבן זיי גע-שילדערט ווי זיי האָבן געזען לויט זייערע אַנשוואַונגען — משכיליש-סאַציאַ-ליסטישע, משכיליש-נאַציאָנאַלע און פּאָליקסיטישע — און לויט זייערע אינדי-ווידועלע טעכנישע און קינסטלערישע גרעסערע אָדער קלענערע פעאיקייטן און טאַלאַנטן. אונזער ליטעראַטור איז געווען אַ פּראָזע און רעאַליסטישע לי-טעראַטור ביז פּריןץ.

פאַרוואָס עפעס ביז פּריןץ? — קען מען פרעגן. ווער שמועסט ווען מיר ווייסן, אז אויך אין דער צייט, ווען פּריןץ האָט אָנגעהויבן ווערן באַוואוסטויניק-ראַמאַנטיש, אַזוי צו זאָגן, האָבן אונזערע גרויסע אַלטע רעאַליסטן געלעבט און געשאַפן; און די יונגערע רעאַליסטן האָבן זיך אַפילו אין זיין סביבה ערשט אָנגעהויבן אַנטוויקלען און רייפן. איך מיינ אָבער אז ס'איז אין אַלגעמיין ריכ-טיק צו באַצייכענען, אז מיט פּריןץ'ס גדולה און אומפאַרגלייכלעכן איינפלוס, וואָס ער האָט אָנגעהויבן אויסאיבן אויף די יונגערע יידישע שריפטשטעלער און קינסטלער אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן, האָט זיך אָנגעהויבן די ראַ-מאַנטישע און פּאָעטישע תקופה — אָדער וואָס איז נאָך סימפּטאָמאַטישער, די טעמאַטישע תקופה — אין אונזער ליטעראַטור, אין וועלכער מיר געפינען זיך נאָך אַצינד, און וועלכע האָט איר הויך און איינצייטיק איר ירדה פּערזאָנלי-

צירט אין אש'ן — אין שלום-אש'ן דעם ראמאנטישסטן שרייבער אין דער יידישער ליטעראטור (אבער וועגן אש'ן וועלן מיר רעדן באריכות אביסל מער ווייטער).

פארוואס זשע קענען מיר פארט זוכן דעם אנפאנג פון דער איצטיקער ראמאנטישער, נישט רעאליסטישער תקופה — דעקאדאנס-תקופה, לויט מיין מיינונג — אין אונזער ליטעראטור מיט פּר'ין? איך מיין, הויפטזאכלעך, דערפאר, ווייל פּר' דער אינטעלעקטואלער, קאָפּ-קינסטלער, האָט דער ערשטער דערפילט די נישט זיכערקייט פון דער יידישער ליטעראטור און שפראך אין אַ רעאליסטישער דיאספארא, און פּר' האָט געוואלט אויפהאַלטן און פאַר-זיכערן די עקזיסטענץ פון יידיש אין גלות. נאָטירלעך איז ער טעמפּעראַמענט טאַל אַלס אינטעלעקטואַלער, אידעאישער שריפטשטעלער געווען מסוגל דער ערשטער דאָס צו דערפילן און זוכן די ווערטן, די פּאָזיטיווע ווערטן — אַלטע און נייע — וואָס זאָלן אויפהאַלטן דאָס פּאַלק, זיין שפראַך און ליטעראַטור.

די אַנדערע גרויסע משכילישע שרייבער פון פּר'ס צייט און פריער האָבן געוואוסט און געפילט, הגם נישט אַלע האָבן עס אַרויסגעזאָגט, אַז זיי זענען „די לעצטע“. (וואו זענען די קינדער פון די קלאַסיקער פון די מאָדערנע הע-ברעאישע און יידישע ליטעראַטור?) אַפילו שלום-עליכם, דער זאַפטיקסטער און פּאַלקסטימלעכסטער פון אונזערע קלאַסיקער האָט אויסגעדריקט די האַפ-נונג, אַז „זיינע ביינער וועלן אַריבערגעפירט ווערן קיין ארץ-ישראל“ (ד.ה. אַז ער וועט לעבן אין דער העברעאישער שפראַך). ער האָט נישט געחלומט, אַז אין אַ נייעם רוסלאַנד וועט ער פאַר אַ צייט אויפלעבן מיט אַ ניי לעבן, שיער נישט ווי אַ קולט!

פּר' האָט אָבער נישט געוואַלט זיין דער לעצטער, ער האָט געוואַלט

ווערן דער ערשטער.

פּר' דער עכטער משכיל (ער איז געווען מער און עכטערער משכיל ווי שלום-עליכם), וועלכער האָט אָנגעהויבן זיין שריפטשטעלערישע טעטיקייט מיט אַ פּאַפּולער-היגינישער בראַשור „אַז מען וויל נישט, שטאַרבט מען נישט פון חלי-רע“ און מיט אַזעלכע קרעפטיקע רעאליסטישע פּובליציסטישע אַר-טיקלען ווי „בילדונג“ און „וואָס איז אַזוינס געשיכטע?“ — האָט זיך אַרומגע-זען, אַז מיט „רעאַליזם“ אַליין, באַזונדער קריטישער רעאַליזם (און רעאַליזם מוז זיין קריטיש, ווייל ס'איז בכלל נאָך נישטאַ אַזאַ מענטשלעך לעבן, וואָס קען אידעאליזירט ווערן) — קען דאָס יידישע פּאַלק און די יידישע ליטעראַטור נישט לעבן אין דער דיאספארא. און וואָס מיר מוזן געדענקען, ווייל ס'איז זער כאַראַקטעריסטיש, פּר' איז נישט געווען קיין ציוניסט, ער איז אפשר גע-ווען מער אַנטי-ציוניסט ווי מענדעלע, הגם נישט פּרינציפיעל; און שלום-

עליכם איה, ווי באקאנט, יא געווען א ציוניסט. (אלס יינגל איז מיר אויסגעקור-
מען צו הערן פון פריץ'ן זיין כאראקטעריסטישע מיינונג וועגן ציוניזם: "ווען
מען זאל ביי דער פמליה של מעלה פרעגן, צי יידן דארפן האבן א לאנד אין
דער צייט, ווען אלע פעלקער האבן אייגענע לענדער, וועט מען זיכער ענט-
פערן: 'יא'. אבער ווען מען זאל זיי פרעגן, צי עס קען פארווירקלעכט ווערן,
וועלן זיי ענטפערן: 'ניין!'"). פריץ איז אידעאלאגיש געשטאנען אומגעפער
צווישן דעם "בונד" און "דובנאוויזם", אבער אלס אינדיווידועלער קינסטלער,
אלס דיכטער, באאיינפלוסט פון די ראמאנטישע אַנטי־רעאַליסטישע טענדענצן
אינם אָפּפאַנג פּונם איצטיקן יאָרהונדערט אין דער איראָפּעאישער ליטעראַטור
בכלל, האָט ער זיך נישט געקענט באַנוגענען מיט די סאַציאַליסטישע האַפּנוּ-
גען פּונם "בונד", און מיט נאַציאָנאַלער מינדערהייט־אויטאָנאָמיע אין דער
דיאַספּאָראַ. און ער האָט אַנגעהויבן זוכן די גייסטיקע ווערטן און סימבאָלן
אינם יידישן לעבן און פאַרן יידישן לעבן. אי אַלס ייד אי אַלס שריפטשטעלער,
וועלכער איז געווען באַאיינפלוסט פונם סימבאָליזם און ראַמאַנטיציזם, וואָס
האַבן דאָן אַנגעהויבן הערשן אין דער איראָפּעאישער ליטעראַטור.
פריץ, אונזער נאַציאָנאַלער ראַמאַנטיקער און סימבאָליסט, איז אויך גע-
ווען דער איראָפּעאישסטער און מאַדערניסטישסטער צווישן די יידישע
שריפטשטעלער פון יענער צייט. פריץ, דער נאַציאָנאַלער משכיל (פון וועלכן
ער האָט זיך קיינמאַל נישט באַפרייט) און אינטעלעקטואַל, האָט דער ערשטער
דערפילט, אַז מיט יידיש, ווי אַ צווייט־ראַנגיקע שפּראַך און מיט אַ רעאַליסטי-
שער, וואַכעדיקער אַפילו שלום־עליכם־דיקער ליטעראַטור, וועלן מיר נאָך
נישט קענען ווי יידן אויסלעבן זיך אין גלות. איז ער אָבער אַלס קינסטלער
און אונטערן איינפלוס פון די דאָן מאַדישע טענדענצן און שטימונגען אין דער
איראָפּעאישער און סלאַווישע ליטעראַטורן געקומען צו דעם נישט־רעאַליס-
טישן און טראַדיציאָנעלן אויספיר, אַז מיר דאַרפן זוכן און געפינען די יידישע
גייסטיקע ווערטן, וואָס זאָלן אונז געבן די כחות און דעם זין צו לעבן ווי אַ
פּאָלק, נישט ווי אַלע פעלקער. (פּראַכטפולע דערציילונגען פון חסידישן לעבן
האַט אויך יהודה שטיינבערג געשריבן פאַר אים אפשר, אָבער פריץ האָט זיי
געשריבן "לשמה" אַזוי צו זאָגן) און ער האָט אַנגעהויבן זוכן די "שבת־יום־טוב־
דיקע יידן" און ער האָט אַריינגעוואָרפן אין דער יידישער ליטעראַטור ווי אַ
ברענענדיקן פּאָקעל דעם לאַזונג "שבת זאָל זיין!" גלייך ווי עס קאָן זיין אַ שבת
אָן אַ שווערן, האַרעפאַשנעם, גרויען אינדערוואַכן, גלייך ווי אַ פּאָלק אָן אַן
אינדערוואַכן קען האָבן אַ שבת. פריץ האָט געוואַלט אַריבערשפּרינגען דעם
אינדערוואַכן און מקרב זיין דעם קץ...

ס'איז ביז גאר אינטערעסאנט און כאראקטעריסטיש ווי פּרױס איינפלוס האָט זיך אָנגעהויבן אויסאױבן אויף דער פּאַלקסטימלעכער יידישער אינטעליגענץ און אויף די יונגערע יידישע שרייבער און קינסטלער פון זיין צייט און סביבה.

פּרױס נאַציאָנאַלער ראַמאַנטיציזם און סימבאָליזם האָבן זיך „אַריינגע-גנבט“ קען מען אפשר אַזוי פּראָסט זיך אויסדריקן, אין אונזער ליטעראַטור אויף אַ ביז גאַר רעאַליסטישן שטייגער: דערצױגן אויף די עלטערע משכיליש-רעאַליסטישע שרייבער, און אויף די גרויסע רוסישע רעאַליסטן, האָבן די יונגע שריפטשטעלער אונטער פּרױס השפּעה, אָנגעהויבן רעאַליסטיש שילדערן נישט די צעבראַכענע גלות-אוןתּחום-יידן, נאָר די געזונטע וואוילע-יונגען, די שטאַרקע יידן פון די פּאַרפונדעוועטע יידישע שטעטלעך.

די עלטערע יידישע רעאַליסטן האָבן אונז געוויזן די קראַנקע, שאַטנדיקע לופט-מענטשן — די גלופסקער און קבאצאנסקער קרעמער, לופט-הענדלער, קאליקעס און מלמדים, און זייערע בעלי-טובות די פּאַרשידענע בעלי-טאקסע און פּראַצענטניקעס, די האַצמאַכס און די פישקעס ביז שלום-עליכמס לעבנס-זאַפטיקע און פּאַלקסטימלעך-ליבלעכע טביהס און מנחם-מענדלס מיט זייערע ווייבער און קינדער. פּרױס האָט זיך מיט די נעגאַטיווע טיפּן נישט באַזונגט און ער האָט אָנגעהויבן זוכן די פּאָזיטיווע יידישע טיפּן און מאַטיוון; און אונטער דער השפּעה פון זיינע קינסטלעריש-ראַמאַנטישע זוכונגען, האָבן די יונגערע קינסטלער און שריפטשטעלער אָנגעהויבן שילדערן די געזונטע טיפּן, די בעלי-כוח אין דעם יידישן לעבן.

שלום אַש איז פּריילעך דערשינען מיט זיין אידייליש שטעטל, מיט זיין „קוילער געסל“, מיט זיין חברה דריי פּייען — פישערס, פליישערס, פּור-מאַנעס.

באַלד איז ווייטנבערג געקומען מיט זיין „טאַטע מיט די בנים“ און מיט זיין נאָך געזונטערן און רעאַליסטישערן „שטעטל“, און ס'איז אַוועק אַ סדרה וואוילע-יונגען, בריונים אין אונזער ליטעראַטור. כוחות, כוח — איז געוואָרן דער יום-טובדיקער מאַטיוו אין דער יידישער ליטעראַטור. אפילו ביאָליק האָט אָנגעשריבן זיין „אריה בעל-גוף“. קצבים, אַקסן-הענדלער, פּערד-גנבים און סתם געזונטע יונגען, שלעגערס, וואָס ווייסן וואו צו קנייפן און וואו צו זענען קען... ס'איז אויך געווען די צייט, ווען דער גאַנצער יידישער תּהום אינם צאַריסטישן רוסלאַנד איז באַלעבט און אויפגעלעבט געוואָרן פון דער „סאַמא אבאַראַנע“-זעלבסט-שוין, איר געדענקט יענע צייטן?

מיר קענען ערשט איצט זען ווי פּאַטעטיש יידישע אינטעליגענטן, עקס-טעריניקעס, לערנערס, סטודענטן, האָבן זיך עס דאָן געקוויקט מיט דער גאַ-

לעריע געזונטע יידישע טיפן און כאראקטערן, וואס די יונגע יידישע ליטעראַ-
טור האָט דאָן אַזוי רעאליסטיש פאַר אונז געשילדערט, געוויזן ... אַ מיר
האַבן אויך כחות, געזונטע יידן, מיר זענען שטאַרק. רעאליסטיש, זאָג איך.
אפשר די בעסטע קורצע רעאליסטישע דערציילונגען זענען דאָן געשאפן
געוואָרן אין אונזער ליטעראַטור; רעאליסטיש אָבער אין דעם רעאליזם איז
שוין געווען, ווי געזאָגט, פּרין'ס השפּעה, ווען אפילו אַן אומדירעקטע און
פאַראַדאָקסאַלע השפּעה. עפעס ווי פּרין'ס ראַמאָנטיציזם וואָלט באַקעמפט דעם
וואַכעדיקן רעאליזם אין אונזער ליטעראַטור דורך און מיט דער הילף פון אַט
די געזונטע רעאליסטישע דערציילונגען און שילדערונגען פון געזונטע יונגען.
אַט די געזונטע טיפן, וואָס די יונגע יידישע קינטטלעך האָבן, דאַכט זיך,
אַזוי רעאליסטיש געשילדערט, האָבן שוין צופיל אָנגעהויבן שמעקן מיט ראַ-
מאָנטיציזם. אונזערע שרייבער האָבן זיך שוין צופיל געצאָצקעט און האַלבעט
מיט זיי, עפעס שוין כמעט ווי ווייבלעך. אַך, אַזעלכע וואוילע-יונגען מיט אַזעל-
כע שטאַרקע מוסקולן, און אונזער אינטעליגענץ, אפילו אונזער ליטעראַטור-
קריטיק, האָט מיט אַזאַ פאַטעטישער, אינטעליגענטער התפעלות פון זיי אַנ-
געקוואָלן.

ס'איז כאַראַקטעריסטיש, דאָס דוקא אש, וועלכער איז שפעטער געוואָרן
דער ראַמאָנטישסטער פון אונזערע שרייבער, איז געווען דער ערשטער אפשר
וואָס האָט אַריינגעפירט די חברה דריי פּייען אין אונזער ליטעראַטור; און
ער האָט זיי שוין דאָן אַזוי ראַמאָנטיש און אַזוי יום-טובדיק געשילדערט (וויסנ-
בערג האָט אינסטינקטיוו געקעמפט מיטן שטייגנדיקן ראַמאָנטיציזם און איז
געבליבן אַ רעאליסט).

אַן אומדירעקטע השפּעה האָט פּרין'ס נאַציאָנאַלע ראַמאָנטיק געהאַט אויך
אויף נאָמבערג און בערגלאַסאנען, וועלכע האָבן די ערשטע אָנגעהויבן שיל-
דערן די יידישע אינטעליגענטן און האַלבע אינטעליגענטן אין אונזער יידישער
ליטעראַטור. פּרין, מיט זיין סימבאָליזם און מאַדערניזם, האָט אפשר מער ווי
סאַי ווער פון אונזערע קלאַסיקער געמאַכט יידישע לעזער צווישן אונזערע
אינטעליגענטן פון יענער צייט, וועלכע זענען געווען באַאיינפלוסט פון דער
דאָן מאַדערניסטישער איראָפּעאישער ליטעראַטור, און פאַר וועלכע שלום-
עליכם און די אַנדערע יידישע שרייבער זענען געווען צו איינפאַך — „גוט
פאַר די מאַסן“. פאַר זיי איז פּרין געווען דער ערשטער איראָפּעאיש-יידישער
שריפטשטעלער; זיינע פּראָבלעמאַטישע טעמעס, זיין עכט-ליטעראַרישער
סטיל, זיין אינטעלעקטואַלע שפּראַך און זיינע טעמעס.

די יידישע ליטעראַטור האָט אויך אַ פּרין — האָט די אינטעליגענץ זיך
געפּריידט!

פאלק און ליטעראטור

ס'איז איבערהויפט געווען די צייט, ווען מיר האָבן יעדע מער-ווייניקער נייע ליטערארישע דערשיינונג באַגעגנט מיט אַ פרייד, ווי עפעס אַ נאַציאָנאַלן זיג, ווי נאָך אַ באַווייז, אַז מיר ווערן אַ מאַדערן פּאָלק.

געזונטע טיפן האָבן מיר שוין געהאַט אין אונזער ליטעראַטור. עס האָבן געפעלט נאָר די אינטעליגענטע טיפן, ווייל אינטעליגענטע לעזער זענען שוין צוגעקומען אַדאַנק פּריןץ, הויפטזאַכלעך, און נאמבערג און בערגלסאן האָבן די ערשטע גענומען שילדערן די אינטעליגענטע פליגלמאַנס.

אינטעליגענטן האָבן ליב אינטערעסאַנטע טעמעס, און פּריןץ איז דער ער-שטער פון אונזערע גרויסע שרייבער, וועלכער האָט אַנגעהויבן זוכן און אַר-בעטן אויף טעמעס; נישט אַזוי שרייבן פון דער ווירקלעכקייט אַרום, נישט אַזוי די מענטשן, וואָס זיי האָבן אַמבעסטן געקענט, נאָר אויף גרויסע, סינטע-טישע טעמעס.

פּריןץ האָט אַריינגעפירט, נישט נאָר אַ נייע, נעאַ-חסידישע, צי נאַציאָנאַל-ראַמאַנטישע, טעמע אין אונזער ליטעראַטור, נאָר טעמאַטיק איבערהויפט.

טעמאטישקייט און ווירקלעכקייט

פּרץ האָט אַרײַנגעפירט טעמאַטיק, די טעמע, דעם מאַטיוו, אין דער ייִדיִשער ליטעראַטור. ביז אים האָט מען געשריבן אויף טעמעס פון לעבן; פּרץ האָט אָנגעהויבן צופאַסן דאָס לעבן צו דער טעמע, זײַן טעמע.

ביז אים, קען מען זאָגן, האָט געהערשט די טענדענץ אין דער ייִדישער ליטעראַטור; די טענדענץ פון השכלה, וועלכע האָט זיך בהדרגה און נאָטיר־לעך אַנטוויקלט און צעצווײַגט פון אַ נעגירנדיקער צו אַ פּאָזיטיווער, פון אַ יחידיש־עמאַנציפּאַציפּיסטישער צו אַ פּאָלקיסטיש אױטאָ־עמאַנציפּאַציפּיסטיִשער, פון אַ פּלאַכער ביז אַ דימענסיווער, פון אַ פּראָפּאַגאַנדיסטישער — נאָ־צײַגנאַלער און סאָציאַליסטישער — ביז דער קינסטלערישער, וועלכע האָט אָנגעהויבן שילדערן און שטודירן דעם טיפּ, דעם כאַראַקטער. אָבער די אַלגע־מיינע טענדענץ איז געווען השכלה־אױפקלערונג, בילדונג.

די ייִדישע שרײַבער האָבן געוואוסט, אַז זײער אױפגאַבע איז צו באַ־שרײַבן און שילדערן דאָס ייִדישע לעבן אַרום זײ, די ייִדישע קעגנױרט; ווײַזן דעם פּאָלק ווי עס לעבט און ווי עס דאַרף לעבן, און יעדער פון די ייִדישע שרײַבער האָט עס געטון לױט זײנע השכלה־אנשוואונגען, וועלכע האָבן זיך אַלץ מער און מער אָנגעהויבן קריסטאליזירן און דעפּינירן, און לױט זײערע אינדיױדועלע קינסטלערישע טעמפּעראַמענטן און פעאַיקייטן, וועלכע האָבן זיך אַלץ מער און מער, רײן טעכניש, אַנטוויקלט און פאַרפּײַנערט צוזאַמען מיט דער שפּראַך.

אָזוי איז געווען ביז פּרצן, פּרץ האָט אײַנגעפירט די טעמע און דעם אײִ־דעאישן אַבסטראַקט אין דער ייִדישער ליטעראַטור. נאָטירלעך הייסט עס ניט, אַז אויך פאַר פּרצן און אײַנצײטיק מיט פּרצן האָבן אײַניקע שרײַבער, ווי אַ שטייגער בערדיטשעװסקי, דוד פּרישמאַן, (וועלכער האָט אָסך געמײנשאַפטלע־כעס געהאַט מיט אים ניט קוקנדיק אויף זײערע צאַנקערײַען) נישט געשריבן אויף טעמעס, פונקט ווי מ'האַט אויך נאָך פּרצן און אײַנצײטיק מיט פּרצן נישט אױפּגעהערט שרײַבן, אָזוי צו זאָגן, משכיליש־רעאַליסטיש. קײן שאַרף מאַרק־טע גרענעצן זײנען בכלל ניטאָ צווישן ליטעראַרישע ריכטונגען און שולן, און

ווען מיר זאָגן, אַז פּרץ האָט איינגעפירט טעמאַטיק, הייסט עס, אַז ער האָט באַוואוסטזיניק דאָס געטון. קינסטלער און דיכטער זענען סרוב נישט קיין פאַ- ליטישע פירער אָדער טעאַרעטיקער וואָס קומען אַרויס מיט פּראָגראַמען. אָבער איך מיין, אַז ס'איז אין אַלגעמיין ריכטיק צו זאָגן, אַז פּרץ האָט אַריינגעפירט אָדער סאַנקציאָנירט טעמאַטישקייט אין דער ליטעראַטור; די טעמאַטישקייט, וועלכע האָט אומבאַמערקטערהייט און דאָך לאַגיש, און ווי אומפאַרמיידלעך, געביטן ביסלעכווייז דעם פּראָזאָאיש-רעאַליסטישן כאַראַקט- טער פון דער יידישער ליטעראַטור און זי אַלץ מער און מער פאַרוואַנדלט אין אַ ראַמאַנטיש-פּאָעטישער ליטעראַטור.

ווי מיר האָבן שוין געזאָגט און ווי ס'איז גוט באַקאַנט, האָט פּרץ אַליין אָנגעהויבן שרייבן ווי אַן עכטער משכיל — פּובליציסטיש און בעלעטריסטיש; און ער האָט אויך כאַראַקטעריסטישע זשאַנר-בילדער און דערציילונגען און בילדער פון דער יידישער פּראָווינץ געשריבן. פּרץ האָט אויך באַשריבן די יידישע אַרימקייט, דעם דלות, די קעלער-שטוב, די נייטארינס. אָבער פּרץ דער אינטעלעקטואַלער קינסטלער און אייראָפּעער האָט, ווי מיר האָבן אין דער פּריערדיקער לעקציע געזאָגט, דערפילט, אַז מיט דער רעאַליסטישער השכלה- ליטעראַטור קען מען זיך נישט אויסלעבן ווי אַ מאַדערנע וועלטלעכער ייד אין דער דיאספּארא. און ער האָט אָנגעהויבן זוכן די גייסטיקע ווערטן און מאַ- טיוון — פּאָלקסטימלעכע און חסידישע (וואָס האָט אַזויפיל בייגעטראָגן צו דעם אַזוי גערופּענעם „נעאַ-חסידיזם“); דעם שבת אין דעם יידישן לעבן, די „גאַל- דענע קייט“. מיט איין וואָרט, דער אומרואיקער, זוכנדיקער און בלאַנדזשענדי- קער פּרץ האָט געוואַלט מקרב זיין דעם קץ; אַריבערשפּרינגען, איגנאָרירן דעם גרויען, טרויעריקן אינדערוואַכן. איך האָב אַמאָל געהערט פּרצן זאָגן: „שלום-עליכם איז ווי אַ קוואַקע: ער קוואַקעט, קוואַקעט און לייגט אַמאָל אַן אײ“. פּרץ האָט געוואַלט אַן קוואַקענישן לייגן אייער; און גאַלדענע, ראַמאַנ- טישע אייער דערצו...

פּרצס איינפלוס אויף די יונגע שרייבער פון זיין צייט, און באַזונדער אויף די אין זיין סביבה אין וואַרשע, איז אומפאַרגלייכבאַר אין דער יידישער ליטעראַטור. סטיליסטיש און ריין שריפטשטעלעריש האָט, צום ביישפּיל, מען- דעלע מוכר ספרים געהאַט אַ פיל גרעסערן איינפלוס אויף יידישע שרייבער און אויף דער ליטעראַטור בכלל. פאַר מענדעלעס תלמידים און „אייניקלעך“ האָבן זיך געהאַלטן אַזעלכע גרויסע שריפטשטעלער און דיכטער ווי שלום-

עליכם און ביאליק און צענדליקער אנדערע באדייטנדע יידישע און העברע-אישע שרייבער. פון מענדעלען האָט מען זיך פיל מער געלערענט שרייבן ווי פון פרצן. אָבער פּרץ איז געווען דאָס, וואָס דער בייזער און אָפט ביטערער מענדעלע האָט נישט געקענט זיין — אַ רבי אינם חסידישן און באַהעמישן זין. פּרץ איז געווען כמעט דער איינציקער „רבי“ אין דער יידישער ליטעראַטור (אין דער העברעאישער ליטעראַטור איז אַזד-העם געווען אין אַ מער אידעאָלאָגישן זין דער „רבי“, דער לערער).

פון פרצן האָבן די יונגערע יידישע שרייבער, באַזונדערס אין זיין סביבה, געלערנט התלהבות, זוכן, בלאַנדזשען; פון פרצן האָבן זיי געלערנט „חטידות“ אויף אַ חסידישן שטייגער. ער איז פאַר זיי געווען דער מאָדערנ-סטער און דער ליטעראַרישסטער שרייבער פון יענער צייט. און פאַרשטייט זיך, אַז די דאָן אויפגעקומענע רעאַקציע אין דער אייראָפעאישער ליטעראַטור קעגן דעם אַזוי גערופענעם „רעאַליזם“ האָט אַ סך צוגעהאַלפן, אַז פּרץ זאָל ווערן דער גייסטיקער, חסידישער רבי פון די יונגע יידישע שרייבער און דיכטער און פון דער יידישער אינטעליגענץ, וועלכע זענען שוין געווען גענויגט צו באַטראַכטן די יידישע ליטעראַטור ווי אַ מין נייעם מאָדערנעם יידישן קונסט-טעמפל, אַ קודש-קדשים, און נישט סתם אַ מיטל אויפצוקלערן די מאַסן. און אין דעם היכל פון דער יידישער ליטעראַטור איז פּרץ געווען דער כהן-גדול און זיי, די יונגע כהנים; און זיי האָבן אָנגעהויבן צו דוכנען — נישט פּראָסט שרייבן און באַשרייבן — ווי זייער מייסטער און רבי פּרץ. זיי האָבן אָנגעהויבן ווי דער רבי, זוכן ווערטן און געזאַלבעטע מאַטיוון און טעמעס און זיי יום-טובדיק באַאַרבעטן. און ווי מיר האָבן אָנגעוויזן האָט זיך אונטער פּרצס איינ-פלוס אַפילו אין די רעאַליסטישע טעמעס און סיוזשעטן ביי די יונגערע יידישע שרייבער אַריינגעגנבעט אַ ראַמאַנטיזם: די דאשיקעס און קאַמאַשן ביי די וואוילע-יונגען האָבן עפעס מיט אַ באַזונדער יום-טובדיקן לאַק אָנגעהויבן גלאַנצן.

פּרץ האָט אַריינגעפירט די טעמע, אָפטמאָל די געזאַלבעטע טעמע, אין דער יידישער ליטעראַטור; און פּרץ אַליין וואָלט זיך אפשר אָפּגעשאַקלט ווען ער זעט ווי זיינע נאַכפּאָלגער האָבן פאַרפוטשעוועט, פאַרשמין-זי'ט זיינע שיינע פּאַלקסטימלעכע און חסידישע מאַטיוון; ווייל פּרץ איז געווען אַן אינ-טעלעקטואַלער, פיינער קינסטלער מיט אַ געפיל פאַר טאַקט, מאַס און פאַרם. זיין לאַקאַנישן סטיל, זיין קורצקייט און זיין זאַפטיקן רמז-זאָץ, האָבן זיינע חסידים נישט געירשנט, ווייל ער איז צו אינדיווידועל. אָבער טעמאַטיש האָט פּרץ אַממייסטן, דאַכט זיך, באַאיינפלוסט דעם דור שרייבער נאָך אים. מען האָט ביי אונז פיל מער ווי פריער אָנגעהויבן שרייבן אויף טעמעס.

איך וויל דערמיט נישט זאגן, אז א שרייבער, א קינסטלער, טאָר איבער-
 הויפט נישט שרייבן אויף טעמעס, צי אויף אַ טעמע, און אז גרויסע שרייבער
 און קינסטלער האָבן בכלל אויך נישט געשריבן אויף טעמעס; און אָפּט גרוי-
 סע באַדייטנדע ווערק אָנגעשריבן. אָבער מיר מוזן אונטערשיידן פון טעמעס
 ביז טעמעס. אַ טעמע קען זיין אַ לייט-מאַטיוו אַרום וועלכן דער שרייבער קאַנ-
 צענטרירט דאָס לעבן, וואָס ער קען, די טיפּן און מענטשן, מיט וועלכע ער
 האָט געלעבט און וואָס ער האָט שטודירט, און דורך זיי זיינע פּילאָזאָפּישע
 אנשויאונגען; און טעמעס מאַדישע, וועלכע זענען דעם באַטרעפּנדן שרייבער
 אין דער אמתן פרעמד. אָבער ער שרייבט אויף זיי, ווייל זיי זענען גרויסע
 טעמעס. שיינע און אידעאלע טעמעס און, דער עיקר, ווייל זיי זענען אין דער
 מאַדע.

איך וויל נישט און מען קען, דאָכט זיך, נישט מאַכן קיין אייזערנע פעסט-
 באַשטימטע כללים וואָס אַ קינסטלער קען און מעג, וואָס איז פאַר אים בעסער
 אָדער ערגער. איך האַלט, אז יעדער אַקאַדעמיוס — קלאַסישער אָדער מאַדער-
 ניסטישער, רעכטער אָדער לינקער — איז שעדלעך און נישט גוטיק, (כאַטש
 אונפאַרמיידלעך) ווייל גרויסע קינסטלער און שריפטשטעלער קענען אַפּילו די
 אַבסטראַקטע און היסטאָריש-ווייטסטע טעמעס באַלעבן מיט די לעבעדיקע
 מענטשן, כאַראַקטערן און פּסיכאָלאָגישע דערפאַרונגען און איבערלעבונגען
 פון זייער אייגענער צייט, פון זייער קעגנווארט. מיטלמעסיקייטן פּאַלגן סאַ ווי
 נאָך, אַפּילו ווען זיי ווייסן עס נישט, די גרויסע און דערפאַלגרייכע קינסטלער
 פון זייער צייט ...

אָבער איך גלויב, אז מען קען מיט פולער זיכערקייט זאָגן, אז די בעסטע
 נאָוועלן אין דער וועלט-ליטעראַטור בכלל זענען נישט די טעמאַטיש-היסטאָ-
 רישע צי אַנדערע געזאַלכטע טעמעס, נאָר די, וואָס זענען געשריבן געוואָרן
 פון דעם לעבן, פון דער קעגנווארט. וואָס דער שרייבער האָט אַליין געקענט
 און שטודירט. מען קען אַפּילו זאָגן, אז די אויטאָביאָגראַפּישע: אין טאַל-
 סטאָיס היסטאָרישן ראַמאַן „קריג און פּרידן“ — איינער פון די פאַר בעסטע
 און אפשר דער בעסטער פון די היסטאָרישע ראַמאַנען אין דער וועלט-ליטעראַ-
 טור — זענען דאָ אַ סך פון טאַלסטאָיס פּאַמיליע-פּאַרטרעטן. דיקענס האָט אַ
 סך מאַדעלן געפונען אין זיין ווייבס פּאַמיליע, שלום-עליכמס ביאָגראַפּן האָבן
 דערקענט די מאַדעלן פאַר זיינע טיפּן צווישן זיינע בני-עיר. דושיימס דזשאַיס'
 „ויליסוס“, ווי אַלע זיינע שריפטן, זענען אויטאָביאָגראַפּיש. אודאי און אודאי
 מאַרסעל פּרוסטס באַרימטע סעריע נאָוועלן „זוכנדיק די פּאַרלוירענע צייט“.
 די זענען נאָר אַ פאַר ביישפּילן ווי אויטאָביאָגראַפּיש און קעגנווארטיק
 עס זענען דער רוב באַרימטע נאָוועלן, אַלטע און מאַדערנע, וועלכע ווערן

אפילו נישט באצייכנט אלס רעאליסטישע און וועלכע געהערן נישט צו אן אקאדעמיש-באגריפענעמער רעאליסטישער שולע.

יעדער שריפטשטעלער, אויב ער איז נישט סתם א פאבריקאנטל פון „בעסט-סעלערס“, „טהיילערס“, נאָר טאַקע אַ קינסטלער, וועט אייך זאָגן וואָס פאַר אַ שווערער נסיון „גרויסע טעמעס“ זענען פאַר קינסטלער און באַזונדערס פאַר יונגע קינסטלער.

יונגע קינסטלער און שוואַכע טאַלאַנטן ווערן אָפט געשטרויכלט אויף „גרויסע טעמעס, וועלט-אַרומגענדיקע טעמעס“, און ווען זיי שילדערן דאָס ביסעלע לעבן, וואָס זיי קענען און מיט דעם ביסל פעאיקייט, וואָס זיי פאַרמאָגן, וואָלטן זיי פיל ווערטפולער און נוצלעכער געווען פאַר זייער ליטעראַטור. אָבער ס'רוב יונגע שרייבער און שוואַכע קינסטלער וועלן זיך יאָגן נאָך גרוי-סע טעמעס און מאַדישע טעמעס און שרייבן אויף די טעמעס, וואָס זענען אין דער מאַדע אָדער אויף וועלכע ס'איז דאָ אַ צייטווייליקער מאַרק — מאַלן עפל און פראַנצויזישע לאַנדשאַפטן, ווייל סעזאן האָט זיי אַזוי דערפאַלגרייך גע-מאַלט; שרייבן וָעגן צדיקים אָדער קידוש-השם-מאַטיוון, ווייל דער גרויסער פּרץ האָט שיינע מעשהלעך וועגן זיי געשריבן; און זיי פאַרנאַלעסיקן די פראַכטפולע מאַלערישע מאַטיוון, די שטיקער לעבן און אינטערעסאַנטע טיפן, וואָס זיי קענען אַמבעסטן פון זייער אייגענער סביבה, פון זייער אייגן לעבן, ביז זיי „געפינען זיך“, אויב זיי פאַרלירן נישט אין גאַנצן די פעאיקייט צו זען לע-בעדיקע פאַרמען, ווירקלעכקייט.

די משכילישע יידישע שרייבער, ביזן פרצן, האָבן באַשריבן לויט זייערע פעאיקייטן, מער אָדער ווייניקער טענדענציען, בעסער אָדער ערגער טענדענ-ציען, דאָס יידישע לעבן פון זייער צייט; און פונם לא-לשמה איז אויסגע-וואַקסן אַ לשמה — אַ יונגע, פיינע, רעאליסטישע פראַזע-ליטעראַטור. און פון פרצן אָן — נישט אינם ענגן כראַנאָלאָגישן זין — איז אונזער ליטעראַטור געוואָרן אַלץ טעמאַטישער און פאַעטישער; פּרץ האָט נישט ווילנדיק „פאַר-ליטעראַרישט“ און „פאַרפּאַעטיזירט“ די יידישע ליטעראַטור.

פאַרשטייט זיך, אַז ס'וואָלט געווען אויבערפלעכלעך צו „באַשולדיקן“ אין דעם נאָר פרצן, און ס'וועט אודאי זיין פאַלש דאָס אַלץ אויסצומייטשן, ווי איי-ניקע וועלן מסתמא פראוואון — ווייל זיי האָבן שוין אַזאַ געוואוינהייט — אַז איך מיין מיט דעם געזאָגטן, „אַרונטערצורייסן“ פראַזן, ס'איז נישט פראַסס חסרון, נאָר זיין גרויסקייט, וואָס ער האָט דער ערשטער אפשר דערפילט, אַז

די נאציאנאל-וועלטלעכע דיאספארא האָט קיין רעאליסטישע, אזוי צו זאָגן, צוקונפט נישט; אַז דאָס יידישע לעבן וועט אָנהויבן אָוועקגיין פון דער יידישער שפראַך — און ער האָט אָנגעהויבן זוכן די גייסטיקע ווערטן, וואָס זאָלן אונז אויפהאַלטן אַלס אַ פּאַלק. אַ פּאַלק פון שבת-יידן אין אַ פּאַרמלאָזן גלות. דאָס איז געווען שיין, פּראַכטפול, פּרציאָניש!

אַבער פּרץ אַליין, ווי גרויס ער איז נישט געווען, וואָלט נישט געקענט פּאַרוואַנדלען די יונגע יידישע ליטעראַטור פון אַ פּראָזאָאיִש-רעאליסטישער אין אַ פּאָעטיש-ראַמאַנטישער, ווען נישט די ווירקלעכקייט, די נייע יידישע ווירקלעכקייט אין אַמעריקע, רוסלאַנד און איבעראַל, וואו די יידישע מאַסן האָבן זיך אָנגעהויבן עמאַנספירן אַדער אָנגעהויבן קעמפן און האָפן אויף עמאַנספּאַציע.

נישט פּרץ האָט געמאַכט די „רעוואָלוציע“, נאָר די נייע דינאַמישע און שפּראַכלעך-אַסימילאַטאָרישע יידישע ווירקלעכקייט, וועלכע האָט שוין נישט געלעבט מיט דעם אַלטן יידישן שטייגער און האָט שוין אָנגעהויבן לעבן מיט בענקשאַפטן, מיט זכרונות. און זכרונות פּאַרוואַנדלען אַפילו גרויע און ביטער-רע איבערלעבונגען אין פּאָעזיע; און די קעגנוואַרט, וואָס די משכילים האָבן צו נעגאַטיוו באַשריבן איז געוואָרן צו שיין אין די אויגן פון די בעלי-זכרונות. די ערשטע דורות יידישע עמיגראַנטן האָבן אַלץ מער און מער אָנגעהויבן פּאַדערן זכרונות פון די יידישע שרייבער, און די דינאַמישע יוגנט, וואָס זאָל פּאַדערן ווירקלעכקייט און לעבעדיקע פּאַרמען, האָט שוין אויף דער שפּראַך פון זייערע עלטערן אויפגעהערט צו רעדן און לעבן. זענען די יונגערע יידישע טאַלאַנטפולע שריפטשטעלער, אין אַ געוויסן זין, נישט ווילנדיק געוואָרן פּרעס נאָכפּאָלגער; אָנגעהויבן שרייבן אַלץ מער און מער אויף היסטאָרישע און געזאַלטע טעמעס, אויף טעמעס בכלל אַדער אין גאַנצן זיך גענומען צו פּאָעזיע, וועלכע שטייט ווייטער פון לעבן, פון דער פּראָזע (נישט די גרויסע פּאָעטן). פון איין זייט איז אויסגעוואַקסן דער פּאַרדאָרבענער אַמעריקאַנישער יידיש — כמעט אַ נייער זשאַרגאָן — און פון דער אַנדערער זייט — אין קליינע קרייזן, דער נייער פּריסטישער יידיש, וועלכער הויבט אָן צו שמעקן מיט לשון-קודש.

פּרץ האָט דער ערשטער אין דער מאַדערנער יידישער ליטעראַטור, וועלכע איז הויפטזאַכלעך געווען אַ פּראָזאָאיִש-ראַציאָנאַלע און רעאליסטישע, אָנגעהויבן זוכן אַ נייע שבתדיקע מיסיע... איצט, ווען די יידישע ווירקלעכקייט איז פיל טראַגישער געוואָרן און די שפּראַכלעכע אַסימילאַציע פיל געפּערלעכער, האָבן מיר אַלץ אַפּטער און אַפּטער, נאַטירלעך, אָנגעהויבן הערן די געשרייען: די יידישע ליטעראַטור דאַרף האָבן אַ מיסיע, אַ שליחות!

אויב די געפאר פון רעאליזם אלס א ריכטונג איז לאנגווייליקע פאטא-
גראפיע און רעפארטאזש, איז אבער די געפאר פון ראמאנטיציזם א פיל גרע-
סערע און שעדלעכערע: פאלשער עמאציאנאליזם, מיסטישע, סקארבאווע
פראזעאָלאָגיע, מליצה און היפאקריטישקייט. דערפאר, צום ביישפיל, קען מען
גיכער קוקן אויף א שלעכטן פילם ווי אויף א שלעכטער, פרעטענזיעזער טעא-
טער-פארשטעלונג: אין דעם פילם איז דאך דא פאטאגראפיעס פון לעבעדי-
קע גאסן, באַוועגונג אא"וו. און אין א שלעכטער, פאלשער פיעסע אָדער נאָווע-
לע איז אַלץ פאַלש — דאָס שרייבן, די טעמע, דאָס שפּילן, די דעקאָראַציעס;
און איר האָט דאָרט אַפילו נישט קיין סימן פון אַ לעבעדיקער גאָס און פון
מענטשן אין באַוועגונג.

איך מיין, אז מיר קענען כאַראַקטעריסטיש און "צייטיק" אילוסטרירן
דעם חילוק צווישן אַרימען רעאליזם און צו רייכן, טעמאטישן ראַמאנטיזם,
ווען מיר פאַרגלייכן אשם "תהלים-ייד" מיט ספעקטארס "ידישער מוזשיק".
איך גלויב, אז ספעקטארס ראַמאָן "דער יידישער מוזשיק", וועלכער איז גע-
שריבן געוואָרן מיט איבער פופציק יאָר צוריק, וועט מיט דער צייט, רעטראַ-
ספעקטיוו אפשר באַטראַכט ווערן ווי אַ געזונטערע דערשיינונג אין אונזער
ליטעראַטור ווי שלום-אשם באַרימטער און אַזוי געלויבטער פון אונזער קריי-
טיק "תהלים-ייד", וואָס איז געשריבן געוואָרן מיט אַ צענדליק יאָר צוריק.
די באַהויפטונג מיינע מעג אויסזען צו געוואָגט און פאַראַדאָקסאַל, שלום
אש איז זיכער דער גרעסערער פּאָעט און קינסטלער ווי ספעקטאר, וועלכער
איז, אַזוי צו זאָגן, פון אונדזערע "קלענערע קלאַסיקער". און דאָך זאָג איך, אז
שפעטער-צו, ווען אונזערע פּאָלקס-כחות וועלן צו זיך קומען פון די לעצטע
שוידערלעך-קאָטאַסטראַפּאלע יאָרן, און אונזער אינטעליגענץ וועט זיך אַביסל
אויסניכטערן, וועלן מיר ערשט קענען דערזען און אַפּשאַצן ווי געזונט און הי-
געניש-קינסטלערישער (אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן) עס איז דער נאָ-
איור-רעאַליסטישער און טעכניש-פּרימטיוו-אומבאַהאַלפּענער "יידישער מו-
זשיק" פון ספעקטארן, און ווי פאַרפוטשעוועט שמן-זית/דיק און פאַלש עס איז
"דער תהלים-ייד" פון דעם פיל טאַלאַנטפולערן שלום אש.

ווען איר לייענט ספעקטארן (און איך האָב לעצטנס נישט אַן פאַרגעניגן
דעם "יידישן מוזשיק" נאָכאַמאָל איבערגעלייענט), האָט איר דעם טעם ווי איר
וואָלט געגעסן אַ געזונט שטיק ברויט. אמת דאָס ברויט איז טאַקע פּיסנע,
נישט קיין זיסלעכע חלה אַפילו און פון פּראַסטער, גראַבער מעל מיט שטיק-
לעך שטרוי אַריינגעמישט, אָבער קיין שלעכטן טעם לאַזט עס נישט איבער אין

מױל. און ווי גוט און געשמאק האָט דער ראַמאַן געמוזט זײַן פֿאַר דעם פֿאַלקס־ לעזער, וואָס האָט געהונגערט נאָך דער משכיליש־פּיסנער, רעאַליסטיש־צוגע־ שניטענער באַשרייבונג פֿון אונזערע ערשטע קאַלאַניסטן אינם אַמאַליקן רו־ לאַנד, פֿון די פֿאַגראַמען אין די אַכציקער יאָרן און דער ערשטער עמיגראַציע קײן פֿאַלעסטינע, קענען מיר זיך קוים פֿאַרשטעלן.

און ווען איר לײענט אשם ״תהלים־ייד״, האָט איר דעם טעם ווי איר וואָלט געגעסן עפעס, וואָס איז צו זיס און צו איבערגעפרעגלט; און גע־ פרעגלט אין אַזאַ איבערגעשטאַנענעם בױמל — און נאָך וואָס פֿאַר אַ בױמל? שמן־זית, הײליקער בױמאײל! און איר לײענט דאָס בוך און איר ווערט פֿאַרגאַסן מיטן בױמל, עס רינט אײך איבער דער באַרד... געווענלעך זענען אױך אין אשם ״תהלים־ייד״ דאָ שטיקער, זײטלעך, וואָס אַ ספּעקטאַר וואָלט קײן נאָם אַל נישט געקענט אָנשרײבן. שלום אש איז אױך אַן אײניקל פֿון מענדעלע מוכר ספרים. אָבער אש איז פֿון די מאלער, פֿון די דיכטער, וואָס גלױבן אפנים, אַז ״עסן חזיר, טאָ זאָל שױן רײנען איבער דער באַרד״. — אױב מאלן פֿאַרביק, זאָלן די פֿאַרבן שױן פֿלײצן ווי דער ״חדקל״; אַז שרײבן אױף אַ געזאַלכטער טעמע, זאָל שױן זײַן געזאַלכט און זאָלן זיך טײכן בױמאײל גיסן. דער אײנטעלעקטואַלער פּרץ האָט געהאַט אַ געפּיל פֿאַר מאָס, אָבער אונ־ זער עמאַציאָנעלער סענטימענטאַל־ראַמאַנטישער שלום אש האָט קײן געפּיל פֿון מאָס און טאַקט; און אַ מאַטיוו, פֿון וועלכן פּרץ וואָלט געמאַכט אַ פּײנע, קורצע, לאקאנישע דערצײלונג מיט שפורן פֿונם אַמאַליקן ראַציאָנאַלן משכיל, ווערט שױן בײַ זײַן איבער־ראַמאַנטישן תלמיד פֿאַרוואַנדלט אין אַ ״תהלים־ ייד״ — אַ וואַקאַנאַליע פֿון קדושה.

שלום אשם ״תהלים־ייד״ דערמאַנט אין אַ געוויסן זין אין אַנסקיס ״דבוק״. אָבער אין דער צײַט, ווען אַנסקיס ״דבוק״ איז אַ געלונגענע, ספּעציעל פֿאַר דער בינע, קאַמפּאָזיציע פֿון פֿאַלקלאָריסטישע מאַטיוון און אין דערפֿאַר אױך ווערטפּול, איז אשם ״תהלים־ייד״ אַ גאַנצע פֿאַעטישע מקווה פֿון חסידישע מאַטיוון און לעגענדעס. ער האָט אין דעם ווערק אַרײַנגעגאַסן אַלץ, וואָס ער האָט פֿאַרמאַגט.

אַ פֿאַרטעט פֿון אײן צדיק איז אַן אומגעהויער שווערע אױפגאַבע אַפּילו פֿאַר גרויסע קינסטלער (טאַלסטאָי, דאַסטאַיעווסקי, פּלאבער, אַנאַטאַל פּראַנס, א״א האָבן געפרוואווט מאלן ״הײליקע״, וועלכע זענען פֿאַראַן אין אַלע קירכעס און רעליגיעס, און זענען נישט פֿון די בעסטע פֿאַרטערען זײערע אפּשר; און בײַ אונז האָבן אױך, אױסער פּרצן און אשן, געפרוואווט שילדערן, פֿאַרטערערן

הייליקע און צדיקים אפאטאשו, זינגער — אין „יאשע קאלב“ — לייזיק א"א). אבער אש האט אין זיין „תהלים-ייד“ געוואלט מאכן א קאמפאזיט-פארטרעט פון אלע פוילישע יידישע צדיקים און גוטע יידן — א מין סינטעטיש-פאעטישן „דבוק“ פון צדיקים, מיטן סך-הכל, אז דאס גאנצע ווערק איז צו רייך, צו שמן-יית'דיק און באראקיש-פאלש.

ספעקטאָרס „יידישן מוזשיק“ און שלום אשם „תהלים-ייד“ כאַראַקטעריי-זיין אגב אויך אויסגעצייכנט די טעמאטישע עוואָלוציע אָדער, ריכטיקער, דער פראָצעס פון משכילישער טענדענץ צו ראַמאַנטישער טעמאטישקייט, וואָס איז אזוי בולט געוואָרן לעצטנס אין אונזער ליטעראַטור.

דאָס ערשטע ווערק איז געשאַפן אָדער געשריבן געוואָרן אין דער תקופה פון אונזער פּאָלקס דערוואַכן, ווען אונזער פּאָלקס-אינטעליגענץ האָט אָנגע-הויבן גלויבן אין די כחות פונם פּאָלק און נישט מורא געהאַט צו שילדערן דאָס לעבן ווי זיי האָבן עס געזען, וועלנדיק עס אויסבעסערן. און דאָס שפּע-טערע ווערק איז געשריבן געוואָרן אין דער צייט פון אונזער ייִדיה, ווען אונ-זער אינטעליגענץ האָט אָנגעהויבן זוכן אַ גלויבן אָדער צוריקקערן זיך און באַנייען דעם אַלטן גלויבן, ווייל זיי זענען שוין נישט זיכער געוואָרן מיט דער ייִדישער ווירקלעכקייט, מיט דעם באַדן, וואָס זיי האָבן געזוכט און שיער נישט געפונען. „דער ייִדישער מוזשיק“ איז געשריבן געוואָרן אויף אַ טעמע פונם דינאַמישן ייִדישן לעבן; אינם „תהלים-ייד“ האָט דער פּיל גרעסערער קינסט-לער און דיכטער דאָס לעבן צוגעשניטן צו אַ טעמע.

ס'איז אפשר נישט אין גאַנצן צופעליק, וואָס דוקא אש און ספעקטאר זאָלן זיין די מחברים פון די טעמאטיש און עפאָכיש עקסטרעמע ווערק — דער „ייִדישער מוזשיק“ און דער „תהלים-ייד“: אש און ספעקטאר זענען טעמפע-ראַמענטאַל, און אַלס שריפטשטעלער איינער פונם צווייטן ווייט כרחוק מזרח-מערב.

אש איז דער ראַמאַנטישסטער פון אונזערע שריפטשטעלער, אַ דיכטער; און דער עלטערער ספעקטאר — אַ „פיסנער“ כמעט זשורנאַליסטישער רעאַ-ליסט, אַן פּאַנטאַזיע, אַן דיכטונג; פרימיטיוו אין פאַרגלייך מיט אשן. און דאָך איז דאָ איין וויכטיקע כאַראַקטעריסטיק, וואָס פאַראייניקט זיי ביידן: זיי זע-נען פון די אַרגאַנישטע ייִדישע שרייבער. מיטן אויסנאַם פון וויסנבערגן — און נאָך אפשר אַ פאַר יונגערע — האָבן זיי עפּעס אַנדערש ווי ייִדישע שריי-בער, דאָכט זיך, נישט געקענט ווערן. זיי זענען אויסגעוואַקסן פון דער ייִדישער ליטעראַטור; זיי זענען פון די סטיכישע ייִדישע שריפטשטעלער, אזוי צו זאָגן. אפילו שלום-עליכם האָט, דאָכט זיך, געקענט ווערן אַ העברעאישער אָדער רו-סישער שריפטשטעלער, כאַטש זיין גרויסער טאַלאַנט וואַלט אזויפיל פאַרלוירן דערפון, אָבער נישט ספעקטאר און נישט אש און נישט וויסנבערג.

שלום אש איז אין דעם פרט דער יידישסטער, אָדער יידישיסטישסטער יידישער שרייבער, כאָטש ער איז דער אָממייסטן איבערזעצטער יידישער שרייבער; דער איינציקער יידישער שרייבער מיט אַ ״וועלט־נאָמען״. און פון דעם שטאַנדפונקט אַרויסגייענדיק, וועלן ספּעקטארס ״יידישער מוזשיק״ און אשס ״תהלים־ייד״ בלייבן ״לענדמאַרקס״ אין אונזער ליטעראַטור; אַרגאַנישע און טעמאַטישע עדות פון צוויי באַזונדערע עפאַכן: פּראָזאַאיש־וואַכעדיקן אויפשטייג און ראַמאַנטיש־גלענצנדער ירידה.

פּרץ און אש זענען טאַקע די גרעסטע ראַמאַנטיקער אין דער יידישער ליטעראַטור. אָבער איד גלויב נישט, ווי אייניקע ווילן ברייען, אַז דאָס איז הויפטזאַכלעך דערפאַר, ווייל זיי זענען די גרעסטע און כאַראַקטעריסטישסטע פּויליש־יידישע שריפטשטעלער. עס קאָן זיין, אַז דער פּוילישער ייד איז טאַקע ראַמאַנטישער ווי דער רוסישער, ליטווישער, וואלינער אָדער בעסאַראַבער ייד. עס וואַלט נישט געווען נאַטירלעך ווען די פּויליש־יידישע שריפטשטעלער און דיכטער וואַלטן נישט געווען באַאיינפלוסט פון דעם פּוילישן ראַמאַניזם און אפילו פונם ״מעסיאַניזם״ פון מיצקעוויטשן און וויספּיאנסקי (דאָס פּוילישע פּאַלק איז דאָך אויך געווען אַ ״גלות־פּאַלק״ — אַ פּאַקט, וואָס האָט זיי דאָך נישט פּריינטלעכער געמאַכט צום עלטערן און קלאַסישן, קען מען זאָגן, ״גלות־פּאַלק״); און די יידיש־רוסישע שריפטשטעלער און דיכטער זאָלן זיין באַ־איינפלוסט פון די גרויסע רוסישע רעאַליסטן — פון גאַגאַל, טאַלסטאָי, דאַס־טאיעווסקי און טשעכאוו.

פון די צוויי סלאַווישע ליטעראַטורן איז די רוסישע זיכער די מער רעאַ־ליסטישע, די הויפטזאַכלעך־רעאַליסטישע, כאָטש ״ראַמאַנטישער פּאַן־סלאַוויזם״ און מיסטיש־ראַמאַנטישע ״גאַט־זוכעניש״ איז אַ פּראָמינענטער עלעמענט אין דער רוסישער ליטעראַטור (די פּוילישע און אפשר אויך די יידישע ראַמאַנטי־שע מיסטיקער ״זוכן״ נישט גאַט, נאָר ״עבודת־הבורא״ ...). און ס'איז נאַטיר־לעך, אַז סאָי אונזערע רוסיש־יידישע שרייבער און סאָי אונזערע פּויליש־יידישע שרייבער זאָלן זיין באַאיינפלוסט פון די נאַציאָנאַלע קולטורן און ליטעראַטורן, צווישן וועלכע זיי האָבן יידיש געשאַפן.

די אַמאָל באַרימטע יידישע ליטעראַטור־צענטערן אָדער שיער נישט ״שולעס״ — אָדעס און וואַרשע — האָבן, דאַכט זיך, נישט צו טון מיט דער פּראַגע פון רעאַליזם און ראַמאַנטיציזם, וואָס ווערט איצט באַטראַכט. אָדעס, די ״אָדעסער ״שולע״ האָט נישט רעפּרעזענטירט די רעאַליסטישע ריכטונג אין

דער יידישער ליטעראטור, כאָטש דער הערשנדער גייסט איז דאָרט געווען מענדעלעס און אַחד-העמס (און דער לעצטער איז געווען מער רעאַליסט אין זיין צוגאַנג און גלענצנדן סטיל פון שרייבן ווי אין זיינע אנשואונגען); און וואָרשע איז נישט געווען ראָמאַנטישער, כאָטש דער ״רבי״ איז דאָרט געווען פּרץ.

אַדעס איז אויך געווען רעאַליסטישער צוליב דער דויערנדער השפּעה פון די גאַליציאַנער משכילים, ווי די בראַדער און טארנאפאלער משכילים, וועלכע האָבן עמיגרירט קיין אַדעס. און אַדעס איז געווען די ערשטע שטאָט וואו די משכילים האָבן געהאַט די פירערשאַפט אין דער קהילה.

אַדעס איז געווען ״פּאַרקנעפּלט באַלעבאַטיש״ און מתנגדישער, קילער און ריינער אין סטיל און טעמפּעראַמענט (וואָס איז אפשר איינס און דאָס זעלבע); און וואָרשע איז געווען באַהעמיש-קינסטלערישער, וואַרימער און ״חסידישער״ אַדעס האָט געהאַט דעם בייסיקן ״זידן״ און דעם קאַלטן ״רבי״ — אַחד-העם. אין וואָרשע איז דער אומרואַיקער און זוכנדיקער פּרץ געווען דער רבי אינם חסידישן זין, ווי שוין פריער געזאָגט.

עס קאָן זיין, אַז אייניקע פון די בעסטע און באַדייטנדסטע יידישע שריפּט-שטעלער (צווישן זיי שלום-עליכם) האָבן זיך מער אַרענטירט אויף אַדעס, כאָטש זיי זענען נישט געווען קיין ״אַדעסער״ און אייניקע ״אַדעסער״ האָט גע-צויגן צו וואָרשע. אָבער, ווי געזאָגט, זענען נישט די רוסישע שרייבער געווען רעאַליסטישער, ווייל זיי זענען געווען באַאיינפלוסט פון דער רוסישער ליטע-ראַטור, און די פּויליש-יידישע שרייבער ראָמאַנטישער, ווייל זיי זענען געווען פּוילישע יידן.

נאמבערג, וויסנבערג — איינער פון די רעאַליסטישסטע קינסטלער אין אונזער ליטעראַטור, — דער יונגער אפּאטאשו, זינגער, ווארשאווסקי, זענען געווען רעאַליסטן, כאָטש זיי זענען געווען פּוילישע יידן, אין וואָרשע האָט זיך פריער אַנטוויקלט אַ פּאַפולערע דעמאָקראַטישע פּרעסע ווי אין אַדעס.

נאָך מער ווי טעמפּעראַמענטאַל האָבן זיך אידעאַלאָגיש דיפּערענצירט אַדעס און וואָרשע: וואָרשע איז געווען ״יידישיסטישער״ און דיאספּארא-רעאַליסטישער און אַדעס — העברעאיסטישער און נאַציאָנאַל-רעאַליסטישער; וואָרשע איז געווען מער פּאַליקטיש און בונדיסטיש און אַדעס — די וויג פון חובבי-ציוניזם — נאַציאָנאַלער און ציוניסטישער; דער ״אַדעסער״ דובנאָוו האָט מער באַאיינפלוסט וואָרשע. (דאָס איז אַלץ גערעדט געוואָרן ביי דער רוסישער רעוואָלוציע).

אָבער די דאָזיקע זענען מייסטנס ניואנסן-פאַרשידנהייטן, וועלכע זענען זיכער אינטערעסאַנטע טעמעס פאַר באַזונדערע ליטעראַרישע און היסטאָרישע

עסייען, און ס'וואָלט באַזונדערס אינטערעסאַנט געווען אַן אַרבעט וועגן די איינפלוסן פון פאַרשידענע ליטעראַטורן און פון איינצלנע גרויסע אייראָפּעאישע שריפטשטעלער אויף דער יידישער ליטעראַטור, אַנפאַנגענדיק, לאַמיר זאָגן, פון לעסינג, שילער און רוסא אויף די ערשטע משכילים; פון היינען אויף די ערשטע דורות יידישע דיכטער ביז צו דעם איינפלוס פון די גרויסע רוסישע רעאַליסטן און פּוילישע ראַמאַנטיקער; און אַזעלכע אינדיווידועלע איינפלוסן אויף דער קורצער דערציילונג פון טשעכאווי, מאפּאסאן און קנוט האמסון. אָבער מיר רעדן דאָך אין די עטלעכע לעקציעס וועגן די הויפט-ליניעס און כאַראַקטעריסטיקעס פון אונזער יידישער ליטעראַטור. און אַפילו ווען מיר שטעלן זיך אָפּ לענגער אויף איינצלנע יידישע שרייבער און ווערק, איז עס נאָר ווייל זיי כאַראַקטעריזירן און סימפּטאָמאַטיזירן אַט די הויפט-טענדענצן און ריכטונגען אין איר גאַנצקייט. אין אַלע אַלטע און נייע יידישע צענטערן.

שלום אש איז דער רעפּרעזענטאַטיווסטער יידישער שריפטשטעלער פון דער נאָך-פּרין-תּקופּה אין אונזער ליטעראַטור — פון די דרייסיקער יאָרן ביזן סוף פון דער צווייטער וועלט-מלחמה. שלום אש איז דער גרויסער דיכטער פון אונזער ירידה-תּקופּה, נישט ווייל ער איז דער מקונן, דער ירמיהו פון אונזער ירידה, נאָר דערפאַר — און דאָס איז וויכטיקער און סימפּטאָמאַטישער — ווייל די אַנטוויקלונג פון זיינע גרויסע, אייגנאַרטיקע פעאיקייטן און זיינע שאַפּונגען זענען דערמעגלעכט געוואָרן אין דער צייט פון דער ירידה פון אונזער וועלטלעכן פּאַלקיזם, ווען דער גלויבן אין אונזערע פּאַלקס-כחות איז שוואַכער געוואָרן און די יידישע אינטעליגענץ איז אַלץ מער און מער ראַמאַנטיש און מיסטיש געשטימט געוואָרן.

שלום אש רעפּרעזענטירט אַמכאַראַקטעריסטישסטן אַט די ירידה-תּקופּה — אונזער תּקופּה, אפשר „בשותפות“ מיט לייזיק, אָבער זיכער מער פון בערגלאַסאן — אויף ווי ווייט מיר אַליין קענען זען אַביעקטיוו די תּקופּה, די צייט, אין וועלכער מיר אַליין לעבן.

בערגלאַסאן איז איצט אונזער לעצטער גרויסער רעאַליסט. מיטן טויט פון זינגערן איז ער איצט כמעט דער איינציקער רעאַליסט אין אונזער ליטעראַטור וואָס מאַלט גרויסע לייזונטן. איך האָב דעם איינדרוק, אַז ריין קינסטלעריש און טאַקע צוליב זיין רעאַליזם און צוליב זיינע שטודיעס פון לעבעדיקע מענטשן און לעבעדיקער סאָציאַלער ווירקלעכקייט, האָט ער פיל איבערגעשטיגן אש, וועמעס קוואַלן פון עמאַציאָנאַליזם און סענטימענטאַליזם האָבן זיך אין די לעצטע יאָרן אַזוי רייך און ווייט צעפלאַסן.

אבער אויך אין בערגלאסאנ'ס רעאליזם איז דא אן עלעמענט פון ראמאנטיציזם — דער ראמאנטיציזם פון דער גרויסער רעוואלוציע. ס'איז א רעאליזם לשם רעאליזם, נישט אין דעם ליטעראטור-אקאדעמישן זין, נאר אידעאלאגישן. אין רוסלאנד מוזן אפילו פאעטן זיין רעאליסטן... איך באטאן דאס, ווייל, ווי מיר האבן שוין פריער געזאגט, איז אויך דארט די צוקונפט פון יידיש און דער יידישער ליטעראטור שטארק צווייפלהאפט, און צוליב גארמאלע, אזוי צו זאגן, טעמים; און הויפטזאכלעך, ווייל די יידישע מאסן זענען דארט פאלקאם עמאנסיפירט; און כאטש די יידישע שפראך, ליטעראטור און טעאטער ווערן דארט אפיציעל געשטיצט און אנערקענט.

און שוין דערפאר, ווייל אויך אין רוסלאנד האבן מיר איצט מער פאעטן ווי פראנצ-שרייבער און בערגלאסאן איז אויך אין רוסלאנד אפשר דער לעצטער יידישער רעאליסט, באווייזט ווי רעפרעזענטאטיוו אונזער אולטרא-ראמאנטישער שלום אש איז פאר דער תקופה פון וועלטלעך-נאציאנאלער און פאלקליכער ירידה, אין וועלכער מיר געפינען זיך אצינד.

שלום אשס אייגנארטיקער טאלאנט און טעמפערמענט זענען ווי „אנ-געמאסטן“ פאר אונזער צייט. אפילו אין זיין ערשטן רעאליסטישן פעריאד, אפילו אין זיינע ערשטע רעאליסטישע דערציילונגען און מאטיוון איז ער געווען א שפאר ביסל ראמאנטיש און יום-טובדיק. פריץ איז אינטעלעקטועל-בא-וואוסטזיניק קינסטלעריש און טעמאטיש געווארן נאציאנאל, פאלקסטימלעך, ראמאנטיש. שלום אש איז א געבוירענער, עמאציאנעלער ראמאנטיקער. זיין „שטעטל“, זיין „קיילער געסל“, זיינע „מוידן“ אין יענקל שאפשאוויטשעס הייל, זיינע „מאטקעס“ — אלע זענען זיי אזעלכע נאאיווע, ראמאנטישע, נישט ער-דישע באשעפענישן (אפשר איז דאס רייפסטע און באוואוסטזיניקסטע ווערק זיינס פון יענער תקופה נאך אלץ „ר' שלמה נגיד“?).

אין יענע יארן איז אש געווען א געזונטע און דערפרייענדיקע דערשיינונג אין אונזער ליטעראטור, ווייל ער האט אנגעהויבן שילדערן דאס גאנצע און דאס אידלישע אין גלות; שלום אש האט אראפגעבראכט ארץ ישראל אין גלות אריין... ער איז געווען פארליבט אין דער פוילישער ערד און אין דעם פוילישן ייד; ער האט זיי ביבליש בא'חנט.

אבער אונזער לעבן אין אייראפע און אמעריקע איז קראנק געווארן און אויפגעהערט גלויבן אין אונזער וועלטלעכן פאלקיום. די יונגערע דורות יידישע לעזער זענען אלץ שיטערער געווארן און די געבליבענע עלטערע האבן

אַלץ מער און מער געפאָדערט נאסטאָלגישע, פאָעטישע זכרונות און מאַטיוון פון די אַלטע היימען, פונם אַוועקגייענדיקן יידישן שטייגער, און בכלל פון די אַלטע צייטן.

אפאטאשו, דער קרעפטיקער יונגער דערציילער, שרייבט זיין היסטאָר-רישן ראַמאַן „די פוילישע וועלדער“ און נעמט אַזוי אויס ביי דער יידישער אינטעליגענץ, וועלכע ווערט אַלץ ראַמאַנטישער. לייזיק גייט אַריבער פון די „ווינטער-לידער“ צו זיין „גולם“ און אַנדערע מיסטישע קידוש-השם-פאָעמעס. אַפילו שניאור, דער מאַסיסערהאַפּטער, געבוירענער פראַזע-שרייבער, כאַטש ער איז באַרימט געוואָרן אַלס העברעאישער פאָעט, קערט זיך אום צו דעם אַמאָליקן „שקלאוו“ און דערנאָך, נאָך ווייטער, צום „קייזער און דעם רבי“.

די עטלעכע יונגע רעאַליסטן ראַנגלען זיך נאָך מיט דער אַנקומענדיקער ראַמאַנטישער פאַרפלייצונג; מער אינסטינקטיוו ווי באַוואוסטזיניק ראַנגלט זיך דער רעאַליסטישער גבור וויסנבערג מיט דער פאַלשער טעמאַטישקייט, מיט דער פּסעוודאָ-קונסט און מיט דער „אינטעליגענשטישאַ“ — די „ליט-וואַקעס“ — וועלכע פאַרנעמט דעם אויבנאָן אין דער יידישער ליטעראַטור. אויך דערפאַר מוז מען עס צוגעבן, ווייל אַסך פון זיי הויבן אָן אַרויסגעשטופט ווערן דורך דעם וואַקסנדיקן אַנטיסעמיטיזם צווישן דער פראַפעסיאָנעלער אינטעליגענץ אין איראָפּע, פון די פּרעמדע שפראַכן און ליטעראַטורן, צו וועל-כע זיי האָבן זיך געריסן און אין וועלכע זיי האָבן אַנגעהויבן צו שרייבן.

קעגן דעם ראַמאַנטישן שטעלט זיך אויך דער געזונטער רעאַליסט זינגער מיט זיין „יאַשע קאַלב“, וועלכער נעמט נישט אויס צוליב דער געזונטער טענ-דענץ ביי דער קריטיק.

שלום אש אָבער איז דאָן אין זיין פולער גדולה-ירידה. עס קומט זיין סע-ריע „קדוש-השם“-ראַמאַנען און נאָוועלן, כאַטש איינצייטיק אויך שרייבט ער אייניקע גרעסערע נאָוועלן פונם אַמעריקאַנעם יידישן לעבן און נאסטאָלגיש-פאָעטישע דערציילונגען פון דער אַלטער היים; און אש ווערט דער גרויסער יידישער שרייבער, דער גרעסטער יידישער שרייבער-דרך אגב, דער „סטאַר-שרייבער“ פונם „פאַרווערטס“ און זיין רעדאַקטאָר, וועלכער וואַקלט זיך אַלץ מער און מער צווישן דעם אַלטן סאַציאַליסטישן רוסישן און זאָלאָ-רעאַליזם און דער נאסטאָלגישער זכרונות-יידישקייט, וואָס די מאַסן אַלטע לעזער און „גענאַסן“ פאָדערן... שלום אש ווערט אַלץ מער און מער דער ליבלינג פון דעם קליגסטן און פּעאַיקסטן צייטונגס-רעדאַקטאָר אין אַמעריקע. — פון אב. קאהאן — וואָס האָט דאָך פאַרשטאַנען די איבערגייענדיקע שטימונגען פון די מאַסן האַלב-אויסגעגרינטע און „אויספראַלעטאַריזירטע“, באַלעבאַטיש געוואַרענע אַמעריקאַנער יידישע לעזער; און וואָס אַפילו זיינע

זשורנאליסטישע קריטיקער אין אַמעריקע האָבן אים און זיינע זשורנאליסטישע מעטאָדן און אַפילו זיין „שונד“ נאָכגעמאַכט.

שלום אש איז קיינמאָל ניט געווען קיין פאַרטרעטיסט, קיין צייכנער און מאלער פון כאַראַקטערן און טיפן, קיין סטודענט פון פאַרמען. ער איז שטענדיק געווען אַ דעקאָראַטיווער מאלער, אַ מאלער פון פאַנאָראַמעס, אַ קאלאָריסט פון סאַציאַלע פאַנאָראַמעס און אידייליעס. די בעסטע פון זיינע פאַנאָראַמעס — ווי אַ שטייגער, זיינע „דריי שטעט“ און דער „תהלים-ייד“ — דערמאָנען אין די צו רייכע און צו פאַרביקע בילדער פון געוויסע צווייטער-אַנגליקע אימפרעסיע-סיאַניסטישע מאלער.

אַ פאַר יאָר פאַר דער מלחמה האָט זיך שלום אש געהאַט אויסגעדריקט, אַז ער איז אויסן מיט זיין שאַפן „צו פאַרשפּרייטן ליבשאַפט צו יידן צווישן די אומות העולם“ — די „פּראָגראַם“ צי טענדענץ איז נישט נאָר כאַראַקטעריסטיש פאַר אשן אַליין, (וועלכער איז שוין אגב דאָן שטאַרק איבערזעצט געוואָרן און ער האָט שוין, נאָטירלעך, ווען אַפילו נישט ווילנדיק, געהאַט אַן אויג אויף זיינע נישט יידישע פאַרלעגער און לעזער), נאָר פאַר דער גאַנצער איצטיקער ריידה-תּקופה אין דער יידישער ליטעראַטור.

נישט אַלע היינטיקע יידישע שרייבער האָבן דערגרייכט די פּאָפּולאַריטעט אויף די נישט-יידישע ביכער-מאַרקן, ווי אש (אַפילו נישט שניאור און זינגער, וועלכע זענען אויך אַ סך איבערזעצט געוואָרן). קען שוין במילא ביי זיי נישט זיין דער לאַזונג פון „פאַרשפּרייטן ליבשאַפט צו יידן צווישן די אומות העולם“. אָבער דערפאַר הערשט ביים רוב היינטיקע יידישע שרייבער און דיכטער אַ מין אידעאָלאָגיע צו פאַרשפּרייטן ליבשאַפט צו יידן ביי יידן גופא. ביי זיך אַליין, מען האַלט אין איין זוכן, און ווען מען זוכט, געפינט מען — ווי מען קען עס נאָטירלעך ביי אַלע פעלקער און אַלע אַמונות — גרויסע יידן, שיינע יידן, צדיקים, מאַרטירער, קדושים. מען האָט פּלוצלינג אָנגעהויבן געפינען גאַנצע יידן, אַ גאַנץ און שיינ יידיש לעבן — נישט דעם אייגנאַרטיקן יידישן שטייגער, פון וועלכן מיר האָבן פריער גערעדט — אַפילו אין דער נאָענטער פאַרגאַנגענהייט, פון וועלכער אונזערע קלאַסיקער — רעאַליסטן און דער רוב היינטיקע שרייבער אין זייער יוגנט, האָבן אַזוי ביטער-משכיליש אָפּגעלאַכט אָדער, מער-ווייניקער, רעאַליסטיש-קינסטלעריש געשילדערט.

שוין פּרץ אַליין האָט פאַרוואַרפן זיין פּראַכטפול סאַטיריש-משכילישן „שטריימל“ און אַנטדעקט דעם „ביאַלער רביץ“. אָבער די גרויסע השפּעה פון בריסקער רב — די פּראַכטפולע פאַרקערפּערונג פונם רעאַליסטישן פּאָזיטיוויזם

— האָט אויף אים גערוט אפילו אין זיינע לעצטע יאָרן. איצט אָבער קוקן כמעט אַלע יידישע דיכטער און שרייבער — מיט אשן בראש — אויפן יידישן לעבן מיט די אויגן פונם ביאָלער רבין אליין: זיי זען נישט די צוריסענע, לוס־טריגענע קאָפּאַטעס פון די חסידים, די אַרימע לאַנקע מיטן צעטראַטענעם גראַז, אויף וועלכער זיי טאַנצן פאַרגאַפּיעט ווייט פון זייערע אַרימע אויסגעוונגערטע, פארוואַרלאַזטע ווייבער און קינדער. נישט נאָר שטינקען שוין מער נישט די מקוואות, נאָר זיי מערן זיך אפילו איצט אינם גרויסן שמעליך־טאַפּ ניו־יאָרק, צוזאַמען מיט קאַלאַסאַלע „שטריימלעך און צדקה־רעקעטס“...

די גאַנצע איצטיקע יידישע ליטעראַטור און פרעסע איז פול מיט לעכצענישן צו דעם אַמאַליקן „גאַנצן און שיינעם“ יידישן לעבן, און אפילו אַזאַ פיינער דיכטער ווי גלאַטשטיין — דער אייראָפּעאישסטער און ראַפּינירט־סטער אפשר פון אונזערע אַמאַליקע „יונגע“ — מיט זיין רוף „צוריק צו דער געטא“, וועלכער איז אגב נישט פאַרשטאַנען געוואָרן, וויל ס'איז מער משנאת־אייראָפּע און פאַלשער ציוויליזאַציע ווי מאַהבת־געטאַ. ס'איז געווען אַ ווייגער־שריי פון אַ טיף־באַליידיקטן שטאַלצן ייד און מענטש, און נישט סתם אַ יאכ־מערן און לעכצן נאָך אַ „גאַנצקייט“ און אַ „שיינקייט“, וועלכע האָט קיינמאַל נישט עקזיסטירט נישט ביי אונז און נישט ביי אַנדערע פעלקער. (וואָרום וויפיל פיינע, גאַנצע לעבנס זענען עס פאַראַן אין אַ מענטשלעכן דור?)

אָבער אונזער אינטעליגענץ, לינקע און רעכטע, האָבן זיך צעשריגן „צוריק צו יידישקייט, צוריק צו דער יידישער אמונה, צום אַלטן יידישן גאַט“ און אפילו נישט באַמערקט אליין ווי „אַסימילאַטאָריש“ זיי זענען אויך אין די גע־שרייען, ווי מאַדיש די געשרייען און אידעאָלאָגיעס זענען אַצינד צווישן דער אייראָפּעאישער אינטעליגענץ בכלל, וועלכע האָט זיך דערשראַקן און וויל אַנטלויפן פון דער ווירקלעכקייט. (אונזער באַרעכטיגונג איז אָבער, אַז אונזער ווירקלעכקייט איז צו גרויזאַם און קאַטאַסטראַפאַל געוואָרן).

ווי נאַאיוו און פאַלש עס איז ווען מען מיינט, אַז „מען קען מיט באַשריי־בונגען און נאַוועלן, ווי טאַלאַנטפול זיי זאָלן נישט זיין, פאַרשפּרייטן ליבשאַפט צו יידן צווישן די אומות העולם“ איז אפשר נישט אין גאַנצן איבריך צו באַ־וויון.

אויסער דעם, וואָס ראַמאַנטישע אידעאָלאָגיעס זענען ס'רוב קינסטלע־ריש פאַלש, זענען זיי דערצו נאָך גאַרנישט איבערצייגנד. מיר שעצן די גרויסע ליטעראַטורן און שרייבער ביי אַנדערע פעלקער,

ווייל זיי זאגן דעם אמת; ווייל זיי ווייזן לעבעדיקע מענטשן, כאראקטערן און פארמען; דוקא דערפאר, ווייל זיי גלעטן נישט זייערע אייגענע נאציאנאלע בעקלעך... מיר שעצן אזוי די גרויסע מייסטער פון דער וועלט-ליטערא-טור, נישט ווייל זיי האבן אונז געשילדערט און געוויזן זייערע נאציאנאלע צדיקים, קדושים און העלדן, נאר ווייל זיי האבן אונז געוויזן זייערע „אייגע-נע“ — און דאך מענטשלעך-אוינווערסאלע-טארטיווס, סמערדיאקאווס, קארא-מאזאווס און אנדערע אזעלכע „מיאוסע“ כאראקטערן; ווייל זיי ווייזן דאס מענטשלעכע — גוטע און שלעכטע — וואס איז אין אונז אלעמען, יידן און נישט-יידן.

מיר שעצן אט די גרויסע מייסטער און דיכטער, נישט צוליב „שאדן-פרייד“, ווייל זיי האבן אזעלכע מיאוסע טיפן און מענטשלעכע כאראקטערן (אגב, נאך מיאוסערע ווי די „שיילאקס“ און די „פייגיס“, צוליב וועלכע מיר זענען אזוי נאאיוו און קרענקלעך-עמפינדלעך גרייט צו באשולדיקן זייערע גרויסע שאפער אין אנטיסעמיטיזם) נאר ווייל מיר שעצן זייערע גרויסע, שע-פערישע כחות פון זען און ווייזן מענטשן ווי זיי זענען.

שטאלצירן מיר און די וועלט מיט דער ביבל, מיט די נביאים דערפאר, ווייל זיי — די נביאים — האבן אונז געהאלטן אין איין לויבן און באזינגען? און דאך גייען איצט ארום אונזערע דיכטער און זוכן יאקבי פארשפרייטן ליבשאפט צו יידן צווישן די אומות העולם און ביי זיך אליין, און מען דיכטעט און פאבריצירט אזעלכע פאלשע שפיגעלעך, מיט וועלכע זיך אפצונארן און פארנארן. ביאליק האט אין זיין גבורה נישט מורא געהאט צו שילדערן „דעם יידן ווי ער ליגט אין א ווינקל אויפן בוידעם, ציטערט און בעט גאט פאר זיין לעבן; קוקט צו ווי זיין פרוי ווערט געשענדעט און לויפט אויף מארגן צום רב פרעגן, צי ער מעג לעבן מיט זיין געשענדעטער פרוי.“ און היינט טון אונזע-רע דיכטער שילדערן און זינגען פון חלבנע קדושים מיט חלבנע טרערן.

און דאך האט ביאליקס — אפשר צו גאליק און צו ביטער? — משא-נמירוב מער געוועקט אונזער זעלבסט-ווערדע ווי די שמן-זית-דיקע „תהלים-ייד“ און „נוצרי“, און כאטש איך האלט, אז ס'איז קינסטלעריש און עמיש פאלש מיט א כוונה אזוי צו שילדערן דאס יידישע לעבן, אז ס'זאל וועקן ליב-שאפט צו זיך, בין איך חושד, אז אפילו ביאליקס משא-נמירוב, וואס איז נישט קיין גרויס מייסטער-ווערק, וואלט אין א גוטער איבערזעצונג ארויסגערופן מער דרך-אריך און רעספעקט צו אונז ווי די נייע געזאלבטע אפאלאגעטיק אונזערע.

אפאלאגעטיק — ווילנדיקע און נישט-ווילנדיקע, גאנצע און האלבע — הויבט זיך אָן, ווען מען נעמט שרייבן פונם יידישן לעבן פאַר פרעמדע לעזער, ס'אי דירעקט אין אַ „פרעמדער שפראַך“ ס'אי מיט דער האַפנונג, איבערזעצט צו ווערן אין „פרעמדע שפראַכן“.

ווען מ. ל. ליליענבלום האָט קריטיקירט י. ל. גאַרדאַנס בוך לידער באשר דער משורר זעט בלויז די נעגאַטיווע, שאַטנדיקע זייטן פונם יידישן לעבן, האָט אים גאַרדאַן אויף דער קריטיק געענטפערט: „ווען איך שרייב אין רוסיש צי אין אַן אַנדערער פרעמדער שפראַך, וואָלט איך אויך געווען אַ מליץ-יושר פאַר מיין פּאַלק, און געוויזן די ליכטיקע זייטן פון אונזער לעבן. אָבער פאַר אייגענע לעזער און אין דער אייגענער שפראַך, איז עס נישט נויטיק“.

אַט דער „נאַאיווער“ ענטפער פון י. ל. גאַרדאַן איז גאַרנישט אַזוי נאַאיוו. פאַרקערט, ער גיט אונז אַ גרינטלעכע פּסיכאלאָגישע דערקלערונג פון אַפּאַ-לאַגעטיק און מעג ווערן קלאַסיש. ווען מען שרייבט פאַר אייגענע און אין דער אייגענער פּאַלקס-שפראַך, פּוצט מען זיך נישט, זאָגט מען דעם אמת, ווייזט דער קינסטלער דאָס לעבן ווי ער זעט עס, אויב ער איז אַ דיכטער, אַ קינסטל-לער און האָט אַ זעאונג. אין אַן אייגענער שפראַך, פאַר אייגענע לעזער, זאָגט זיך גיכער און נאַטירלעכער דער אמת. אין דעם באַשטייט די שעפּערישע גרויסקייט, דער אוניווערסאַליום פון נאַציאָנאַלע פּאַלקס-שפראַכן.

וואָלט, צום ביישפּיל, דער „סלאוויאַנאַפּיל“ דאָסטאַיעווסקי געשאַפן זיינע קאראמאזאווס, זיין סמערדיאַקאוו, ווען ער שרייבט נישט פאַר זיינע רוסישע לעזער, נאָר מיט אַן אויג איבערזעצט צו ווערן אין די אייראָפּעאישע שפראַכן? וואָלט מאליער געשאַפן זיין טאַרטיוף, ווען ער שרייבט פאַר ענגלישע צי דייט-שע לעזער? און וואָלט דיקענס, שלום-עליכם און אַלע אַנדערע גרויסע שריי-בער געווען דאָס, וואָס זיי זענען, ווען זיי שרייבן נישט פאַר אייגענע, אונטער פיר אויגן, אַזוי צו זאָגן?

דערפאַר טאַקע זענען די נאַציאָנאַלסטע פּאַעטן די אוניווערסאַלסטע — זיי האָבן אין זייערע אייגענע שפראַכן נישט מורא געהאַט צו זאָגן דעם אמת ווי זיי זעען אים; צו ווייזן דאָס לעבן, דעם מענטשן, ווי ער איז; און דער מענטש איז אוניווערסאַל אונטער יעדן נאַציאָנאַלן קאַסטיום. אין דער אייגע-נער שפראַך איז מען נאַציאָנאַל-אוניווערסאַל, און אין פרעמדע שפראַכן אַדער אַפּילו פאַר פרעמדע לעזער ווערט מען נאַציאָנאַליסטיש-אַפּאַלאַגעטיש, אַפּילו ווען די כוונה איז צו באַווייזן דעם אייגענעם אוניווערסאַליום.

אונזער יונגע מאַדערנע יידישע ליטעראַטור איז געוואָרן אַזוי שעפּעריש און פרוכטבאַר, ווייל די יידישע שרייבער האָבן געשריבן פאַר אייגענע לעזער און פונם לעבן פון די אייגענע לעזער. זיי האָבן געזאָגט זייערע אמתן אין די

אייגענע שפראכן און דער אינסטינקטיווער איבערקלערונג „למה יאמרו?“ דערפאר האבן אונזערע נאציאנאלע ליטעראטורן אפילו זיין קינסטלעריש איבערגעשטיגן די אנעמישע פרעמד־שפראכיקע יידישע שרייבער.

אונזערע קלאסיקער האבן אודאי נישט געשריבן אין זינען האבנדיק דעם איבערזעצער און די פרעמדע לעזער. אבער לעצטנס האבן אייניקע פון אונזערע באדייטנדסטע פראזע־שרייבער אנגעהויבן שרייבן מיט א שארף־אויג איבערזעצט צו ווערן; טיילווייז, ווייל די יידישע ליטעראטור און אירע קלאסיקער זענען שוין אין א געוויסער מאָס אנערקענט געוואָרן און טיילווייז, צוליב עקאָנאָמישע טעמים (און דאָס איז אויך אַ באַדייטנדער פאַקטאָר אינם עולם היצירה). דער מאַרק פאַרן בעסערן יידישן בוך האָט אָנגעהויבן שטאַרק איינשרימפן די נאָך נאַציאָנאַל־געשטימטע יידישע יוגנט (און דער וואַקסנדער אַנטיסעמיטיזם האָט אויפגעהאַלטן די „שטימונג“) האָט אָנגעהויבן אפשר זוכן יידישע טעמעס אין די שפראַכן, וואָס זיי האָבן געקענט. האָבן די יידישע שרייבער אָנגעהויבן זוכן די דורות יונגע יידישע לעזער, וואָס זענען אַוועק פון זייער פּאָלקס־שפראַך און אין איין וועגס טאַקע אויך געפונען נישט־יידישע לעזער און... רום און כבוד פאַרן יידישן פּאָלק.

„ווען איך שרייב אין רוסיש צי אַן אַנדערער פרעמדער שפראַך, וואָלט איך אויך געוואָרן אַ מליץ יושר פאַר מיין פּאָלק.“ עס קאָן זיין, אַז נישט איינער פון אונזערע איצטיקע יידישע שרייבער ווייסט ביי זיך טיף אין האַרצן, אַז פאַר אייגענע יידישע לעזער וואָלט ער אַנדערש געשריבן, און אפשר אמתער און ווערטפולער?

שלום אש איז דער ערשטער אפשר פון אונזערע גרויסע שרייבער, פון אונזערע שפעטערע קלאסיקער, וואָס האָט אָנגעהויבן שרייבן כמעט הויפט־זאַכלעך פאַר פרעמד־שפראַכיקע לעזער. דערפון שטאַמט זיין קינסטלערישע שטרובלונג, זיין ראַלע פון אַ מליץ יושר פונם יידישן פּאָלק. שוין אינם „תהלים־ייד“ ווייזט ער דער וועלט אונזער „יידישע קריסטלעכקייט“. און פון שלום אש „תהלים־ייד“ איז שוין אפילו קיין תחום־שבת נישטאָ צו זיין „נוצריי“, וואָס האָט אַרויסגערופן אַזאַ כאַראַקטעריסטישן שטורם אין דער יידישער גאַס. שוין דער פּאַקט אליין וואָס דאָס בוך האָט אַרויסגערופן אַזאַ גע־וואַלדיקן שטורם פון פּראָטעסטן אין דער יידישער אַמעריקע, באַווייזט ווי נישט רעאַליסטיש דער רוב פון אונזער אינטעליגענץ האָט אין די לעצטע יאָרן אָנגעהויבן דענקען און פילן.

אייגנטלעך איז אש „נוצריי“ שוין אפילו נישט קיין נייע „אפיקורסות“

אין אונזער ליטעראטור. מיר געדענקען אלע ד"ר זשיטלאווסקיס בארימטע „רעוויזיע פונם היסטארישן דרייפוס-פראצעס“, ווי ער האט עס אנגערופן, אין וועלכער ער האט אויפגעפאדערט מיר זאלן רעווידירן אין א היסטאריש-קריטישער שער ליכט אונזער טראדיציאנאלע שטעלונג צום גרינדער פונם קריסטנטום; מיט א פאר צענדליק יאר צוריק האבן מיר אויך געהאט דעם „ברענער — אחד-העם“ אינצידענט, ווען אחד-העם האט געפאדערט, מען זאל אויפהערן סובסידירן דעם „הפועל הצעיר“ דערפאר, וואס ברענער האט אין דעם זשור-נאל ארויסגעזאגט די מיינונג, אז א ייד ווערט נישט אויס ייד, ווען ער האלט — מיט רעכט אדער אומרעכט — אז דאס קריסטנטום איז עטישער אדער עוואלוציאנערער פונם יודאאיזם. און ווי ווייט איך געדענק איז פאר א קורצער צייט געווען א שטיקל מאדע צווישן די אמאליקע יונגע דיכטער און קינסטלער צו שרייבן לידער וועגן יעזוס און מרים און ס'האט קיינעם נישט געארט, דאכט זיך, באזונדערס. זיי זענען געפעלן אדער נישט געפעלן, נישט צוליב זייער טעמע, נאר ווייל זיי זענען געווען גוטע אדער שוואכערע לידער.

אפילו די דערמאנטע ד"ר זשיטלאווסקי און אחד-העם-ברענער אינציי-דענטן זענען מיט א פאר צענדליק יאר צוריק געווען מילדע סענזאציעס אין פארגלייך מיטן געוואלדיקן שטורם קעגן אשם „נוצרי“, וועלכער האט שיער נישט געפירט צו א מין חרם אויף אונזער דיכטער שלום אש, און איבערהויפט האט א באדייטנדער טייל פון אונזער אינטעליגענץ געהאט אנגעהויבן, ביז די לעצטע יארן, זיך באציען גאנץ אביעקטיוו צו רעליגיעזע און טעאלאגישע פראגן.

מיר זענען שוין געהאט געוואוינט געווארן, אז יידישע סקולפארן און מאלער — פון אנטאקאלסקין ביז עפשטיינען און שאגאלן — זאלן קלעפן און מאלן דעם נוצרי, און מיר פלעגן זיי משפטן, גערעכט צי אומגערעכט, לויט זייער קינסטלערישער ווערט. (גיכער האט די רעאקציאנערע קריסטלעכע וועלט געהאט טענות צו די שאפונגען פון יידישע קינסטלער אויף זייער גע-זאלבטער טעמע) פארוואס זשע האט אונזער אשם „נוצרי“ ארויסגערופן אזא שטורם פון פראטעסטן, ווען ס'איז דערשינען אין ענגליש אין דער צייט פון קריג? (ס'איז כאראקטעריסטיש וואס אין יידיש האט מען דאס בוך נישט געוואלט דרוקן ביז דוקא די יידישע קאמוניסטישע פרעסע אין אמעריקע האט, אין איר „טאקטישן“ געזעג נאך א בארימטן נאמען, גענומען דרוקן אזא רעאק-ציאנערן און קינסטלעריש-שוואכן בוך).

מיר דאכט זיך, אז דער ענטפער אויף דער פראגע איז פאלגנדער: ערשטנס אין דער אזוי גערופענער ראדיקאלער און סאציאליסטישער יידישער לעזער-עולם, וועלכער ווערט דאך רעפרעזענטירט דורכן „פארווערטס“ גע-

וואָרן אַ סך רעליגיעזער געשטימט אין די לעצטע יאָרן; און צווייטנס איז אַ גרויסע טייל פון אונזער אַמאָליקער וועלטלעכער אינטעליגענץ אויך געוואָרן רעליגיעז, מיסטיש געשטימט. און אַזוויי דער „תהלים-ייד“ איז זיי אַזוי געפּעלן געוואָרן, האָבן זיי נישט געוואוסט וואָס פאַר אַ שטעלונג צו נעמען צו אַט דער גייער אש „דערגרייכונג“, ווייל אין דער אמתן איז שלום אשם „נוצרי“ אַ לאַ-גישע אָדער ריכטיקער עמאַציאָנעלע פאַרטועצונג פון זיין „תהלים-ייד“ — אַ סובלימיזירטער „תהלים-ייד“, ווי ש. ניגער האָט עס ריכטיק און כאַראַקטעריסטיש באַצייכנט — און אַזוויי פונם „תהלים-ייד“ איז אונזער קריטיק אַזוי אַנט-ציקט און באַגייסטערט געווען, טאָ וויאָזוי קענען זיי קריטיקירן דעם „נוצרי“, וועלכער איז נאָך מער שמן-זית/דיק און „סובלים“?

שוין אין דעם „תהלים-ייד“ איז געווען צו באַמערקן אַט די לאַקריי-קריסטלעכקייט. זענען טאַקע אונזערע אינטעליגענטע קריטיקער געבליבן גע-פלעפט, ווען אש האָט זיי פאַרפירט צום „הייליקן קוואַל“. און ביידע ווערק זענען געשריבן געוואָרן הויפטזאַכלעך פאַר דעם נישט-יידישן לעזער און פאַר די יידישע לעזער, וואָס לייענען שוין נישט יידיש.

איך האָב זיך אָפּגעשטעלט אַזוי לאַנג אויף אשן, ווייל ווי געזאָגט, איז ער אַצינד דער רעפרעזענטאַטיווסטער יידישער שרייבער. מיט אַלע זיינע גרויסע מעלות און גרויסע חסרונות כאַראַקטעריזירט ער אַמבעסטן די איצ-טיקע עפאַכע פון קריזיס און ירידה אין אונזער יונגער ליטעראַטור. דאָס הייסט אודאי נישט, אַז איך אונטערשעץ אונזערע אַנדערע איצטיקע יידישע שרייבער און דיכטער. אָבער איך גלויב, אַז דער קומענדיקער היסטאָריקער פון אונזער ליטעראַטור וועט באַצייכענען די איצטיקע תקופה אין אונזער לי-טעראַטור אַלס „די אש-תקופה“.

וואָס איז די הויפט-כאַראַקטעריסטיק פון אונזער איצטיקער קריטישער תקופה? דערויף ענטפער איך: ראַמאַנטישע אַפּאָלאָגעטיק און מיסטיציזם. דער רוב איצטיקע יידישע שרייבער און דיכטער שרייבן איצט ווי אַמאָל די פרעמד-שפּראַכיקע יידישע שרייבער, וועלכע פלעגן שרייבן פונם יידישן לעבן, מעשה אַדוואַקאַטן. זיי פלעגן פּוצאון שייערן די יידישע טיפן און מאַטיוון, אַז זיי זאָלן געפּעלען די גוישע לעזער, און... די יידישע לעזער, וואָס פלעגן זיך אונטערשעמען מיט זייער יידישקייט און זוכן צו אַנטלויפן פונם יידישן פאַלק. און נישט נאָר דערפאַר, ווייל אַ סך פון היינטיקע יידישע פּראָזע-שריי-בער האָפּן איבערזעצט צו ווערן אין די אייראָפּעאישע שפּראַכן, וואו זיי קענען

אויך שוין איצט מער יידישע לעזער געפינען ווי אין יידיש (כאטש דאָס איז אויך אַ טעם) און זיי ווילן ווייזן שענער דאָס יידישע לעבן, נאָר הויפטזאָכלעך, ווייל זיי האָבן אויפגעהערט גלויבן אין דער יידישער פּאָלקישער ווירקלעכקייט. מיר האָבן אָנגעהויבן שרייבן מער ווי די פרעמד־שפּראַכיקע זאַנגוויילס (אין בעסטן פּאָל) און נישט ווי אונזער גרויסער שלום־עליכם. אונזערע קרי־טיקער און ליטעראַטור־פּאַרשער האָבן אָנגעהויבן לאַכן און אונטערשעצן די יידישע השכלה און אונזערע ערשטע משכילים־שרייבער, צוליב זייערער ביטער־רער קריטיק פונם יידישן לעבן; און אומבאַמערקט פון זיך אליין קערן זיי זיך צוריק צו דער ערגערער אַסימילאַטאַרישער, פרעמד־שפּראַכיקער השכלה מיט איר אפּלאַגאַטיק און מיסאַניזם.

אַ מערקווירדיקער אידעאָלאָגישער „סאַמערסאַלט“, אַן אַקאַבאַטישער „קאַזשילאַק“. אַמאַליקע יידישע שרייבער, די בויער און זיילן פון אונזער לי־טעראַטור, האָבן נישט געזוכט קיין מיסיעס. זיי האָבן געזוכט צו ווייזן דעם יידישן לעזער דאָס יידישע לעבן ווי זיי האָבן עס געזען; זעלבסט־קריטיק איז געווען זייער הויפט־טענדענץ, ווייל זיי האָבן געלעבט מיט די יידישע מאַסן און געגלויבט אין זיי, כאַטש זיי האָבן זייער לעבן אַזוי ביטער קריטיקירט און אַפּגעלאַכט. (און נאָר די, וואָס גלויבן אין זיך און אין די אייגענע כחות וואַגן זיך זעלבסט צו קריטיקירן).

די היינטיקע יידישע אינטעליגענץ און אַ גרויסער טייל פון אונזערע היינטיקע שרייבער און דיכטער האָבן אָנגעהויבן זוכן מיסיעס פאַרן יידישן פּאָלק, פאַר דער יידישער ליטעראַטור און זען אפילו נישט ווי זיי גייען אין די פוס־טריט פון דעם אַסימילאַטאַרישן צווייג פון דער השכלה, וועלכע האָט גע־זוכט „מיסיות משונות“, כדי צו פאַרגרינגערן זייער אַסימילאַציע־געוויסן. (אויך היינטיקע יאהודים שרייען, אַז מיר זענען נישט קיין פּאָלק, נאָר מיר האָבן בלויז אַ מין רעליגיעזע מיסיע צווישן די פעלקער) און דאָס אייגענע האָבן אָנגעהויבן טון אונזערע היינטיקע, לינקע און רעכטע, „בעלי־תשובה“ און מיסטיקער — די בובערס, די אשס, די מענעסעס, די שטיינבערגס ... מיט פאַרשידענע טראַפּן און ניואַנסן. (און מיסטישע טעאַריעס זענען פול מיט ניואַנסן). אָבער די טעאַרעטישע, פּילאָזאָפּישע פּובליציסטיק פון אונזערע היינ־טיקע בעלי־תשובה דערמאָנט אַזוי שטאַרק די יידישע שריפטן פון די יידישע שרייבער אין די פרעמדע שפּראַכן, וועלכע האָבן אויך שטענדיק געברייטעט, אַז מיר האָבן אָדער דאַרפן האָבן עפעס אַ באַזונדער מיסיע אין דעם עמק־הבכא צווישן די יינדיקע אומות העולם, און אויף וועלכע מיר האָבן שטענדיק געקוקט ווי אויף אַסימילאַטאַרן, וואָס ווילן אַנטלויפן פון פּאָלק און פון ווירק־לעכקייט.

מיר זענען שטענדיק געווען שטאלץ מיט דעם גייסט פון זעלבסט-קריטיק, וואס האט געהערשט אין אונזער ליטעראטור — און אן דעם גייסט ווערט יע-
דע ליטעראטור האלב טויט, סטאגנירט און קאנאניזירט. מיר האבן געקענט
פון זיך לאכן. מיר האבן גערעדט אין יידיש צו זיך און פאר זיך און נישט מורא
געהאט צו זאגן זיך די ביטערסטע אמתן. און עס זענען געשאפן געווארן די
בעלי-טאקסעס, די שיינע מענטשלעך, די פיאָווקעס און פראָצענטניקעס, די
פישקעס, די האַצמאַכט, די טביהס, די מנחם-מענדלעך. מיר האבן נישט מורא
געהאט צו לאַכן פון זיך, ווייל מיר האבן געגלויבט אין די אייגענע כחות.

פונם משכילישן-סאָטירישן שאַבלאָן זענען די ווייטערדיקע יידישע קינסט-
לער איבערגעגאַנגען בהדרגה און נאָרמאַל צום יידישן טיפּ, צום מענטש און
קינד; צו שטודיע און פאָרטערט. און די יידישע ליטעראטור האט, דאָכט זיך,
שוין געהאַט אַנגעהויבן צייטיקן און רייפן פאַר דעם אַוניווערסאַל-מענטשלעכן
כאַראַקטער אין דער פיינער, עלאַסטישער יידישער שפראַך. איז אָבער אַנגע-
קומען די שוידערלעכע רעאַקציע, וועלכע האָט געפירט צו דער יידישער קאַ-
טאַסטראַפּע און אונזער באַנייט נאַציאָנאַל און פאַלקס-שאַפן איז אַזוי טראַגיש
צוריקגעשליידערט געוואָרן. מיטן סך-הכל: אונזער סעקולער-פאַלקישע איג-
טעליגענץ איז מבולבל געוואָרן און האָט נישט נאָר אויפגעהערט צו זיין
זעלבסטקריטיש, נאָר האָט זיך אויך אַנגעהויבן אַפּזאָגן פון דעם קריטיש-שע-
פערישן גייסט, וואָס האָט באַלעבט אונזער יונגע פראַכטפולע ליטעראטור און
אונזער פאַלקישן ווידערגעבורט, נאָר אויך אין אונזער ליטעראטור און ביי אַי-
רע קלאַסיקער אַנגעהויבן זוכן בלויז דאָס קאַמפּלימענטאַרע; און אין אונזער
נאָענטער פאַרגאַנגענהייט האָבן זיי, ווי דורך אַ נס, אַנגעהויבן זען נאָר דאָס
„שיינע“ און דאָס „גאַנצע“. אונזערע טאַטעס, די טאַטעס פון אונזערע פייער-
בערגס, די פאַרשידענע פאַנאַטישע כלי-קודש, וועלכע זענען גרייט געווען צו
פאַרברענען די טריפה-פּסולע ביכלעך פון אַחד-העם, מענדעלע א״א, ווערן
געזען מיטן ביאַלער רבינס אויגן און זענען געוואָרן אַזעלכע „שיינע, גאַנצע
יידן“, צדיקים.

אונזערע היינטיקע שרייבער און דיכטער האבן זיך דערשראָקן פאַר דער
יידישער ווירקלעכקייט — איך מיין אין די לענדער אַפילו וואָס האָבן דירעקט
נישט געליטן פונם לעצטן חורבן — אַפּטמאַל אויך, ווייל ס'איז אַזוי ווייניק
פאַזיטיוועס דאָ צו ווייזן פון דעם לעבן (כאַטש זיי זענען זיך דערויף נישט
מודה) און פונם לעבעדיקן פרט און פון דער לעבעדיקער ווירקלעכקייט זוכט
מען זיך צו ראַטעווען אין אַ מיסטישן כלל און אין נאָך אַ מיסטישערער פאַר-
גאַנענהייט.

האט זיך דער שעפּעריש-קריטישער גייסט אַפּגעטון פון אונזער ליטעראַ-
טור? און אויב יאָ — פאַרוואָס און אויף ווי לאַנג? וואָס ווייטער?

זען מיר איצט דעם סוף, די שקיעה פון דער לעצטער „רענעסאנס-תקופה“ אין דער לאנגער יידישער געשיכטע פון ראנגלענישן זיך אויפצוהאלטן אלס אַ פאלק? טרעטן מיר איצט אַריין — געשטויסן פון דרויסנדיקע רע-אָקציאָנערע כחות — אין איינער פון די בין-השמשות-פעריאָדן אין אונזער געשיכטע, ווען מיר פלעגן אויפשטעלן גדרים צו גדרים, זיך באַהאַלטן אין אַ זוך-און-ליכטלאָזן „שעלטער“ פון נאַציאָנאַל-מיסטישער איזאָלאַציע, כדי אויפ-צוהאַלטן דאָרט דעם ציטערדיק-טונקעלען גר-תמיד פון קיום-העם?

געלערנט פון געשיכטלעכע דערפאַרונגען, זוכט אַ טייל פון אונזער אינ-טעליגענץ זיך און דאָס פאלק צו ראַטעווען דורך איזאָלאַציע, דורך מיסאַניזם און מעסאַניזם, דורך רופן צוריק צו דער אמונה פון אונזערע אבות, צוריק צו דער געטאָ אָדער צו אַ נייער יבנה, וואו מיר זאָלן זיך גייסטיק ראַטעווען פונם שרעקלעכן נאַציאָנאַלן און פאַלקישן חורבן, וואָס מיר האָבן ערשט געליטן.

ס'איז אין אַ געוויסן זין נאַטירלעך און לאַגיש אַט די רעאַקציע צווישן דער יידישער אינטעליגענץ, וועלכע האָט זיך געראַטעוועט און איבערגעלעבט דעם לעצטן חורבן. ס'איז פאַרשטענדלעך אַט די שטימונג און יעדער פון אונז פאַלט לעצטנס אַפט אַריין, ווען אַפילו נישט ווילנדיק, אין אַט דער שטימונג. ווען דאָס לעבן פון אַ יחיד אָדער אַ כלל ווערט צו טראַגיש און נישט-דערטרעגלעך, הערט מען אויף זיך צו קריטיקירן און מען הייבט אָן זוכן אַט די אייגענע ווערטן און אילוזיעס, וואָס זאָלן מאַכן גרינגער דאָס שווערע לעבן, די שווערע ווירקלעכקייט. דאָס איז אונזער אַלט-היסטאָריש אויסגעפרוואוט מיטל, וואָס האָט אויפגעהאַלטן אונזער קיום-גסיסה אין אַ לאַנגער, לאַנגער געשיכטע. אָבער מיר מוזן זיך איצט פרעגן צי דאָס אַלטע היסטאָרישע מיטל פון ווילנדיקער-נישט-ווילנדיקער נאַציאָנאַלער איזאָלאַציע גילט אויך אין אונז-זער צייט, ווען אַפילו די גרעסטע און מעכטיקסטע פעלקער פילן זיך נישט זי-כער אין נאַציאָנאַלער איזאָלאַציע.

צוליב דעם מאַדערנעם טעכנישן פראַגרעס איז די וועלט געוואָרן קליין און אויך דער גרויסער גלות, וועלכער האָט אונז געראַטעוועט צוליב זיין „גרויסקייט“, איז איצט אויך געוואָרן אַ קליינטשיקער גלות. „די רעטונג און פאַרלייכטערונג אין אַן אַנדער אָרט“ איז שוין היינט אוממעגלעך. אַלע לעב-דער, אַלע קאָנטינענטן ליידן איצט פון די זעלבע סאָציאַלע און נאַציאָנאַלע קראַנקייטן. דער ראַדיאָ, די לופטמאַשין פאַרשפרייטן אַלע סאָציאַלע און נאַ-ציאָנאַלע מיקראָבן. און די אַטאָמישע באַמבע וועט זיי אַלע אָדער צערעכט מאַכן אָדער צערעכט מאַכן אויף אַן אמת. וואו וועלן מיר אויפשטעלן די „נייע סוכה“ — די „נייע געטאָ“? און וואָס פאַר אולטראַ-נאַציאָנאַלע אָדער מיסאַ-ניסטישע אנשוואַנגען זענען נישט אַסימילאַטאָריש?

איז אונזער איצטיקע „נעץ-ידישקייט“ נישט באאיינפלוסט פונם מאדער-
נעם נעץ-קאטאליזיזם? דערמאנען נישט אין סטיל און תוכן די טעאָרעטישע
און פילאָזאָפֿישע מאַמרים פון אונזערע היינטיקע בעלי-תשובה אין די פילאָ-
זאָפֿישע מיסטישע מאַמרים פון די רעליגיעזע קאטאליש-געשטימטע אייראָ-
פעאישע אינטעלעקטואַלן?

איך דיספוטיר איצט נישט צי זיי זענען גערעכט אָדער נישט — איך
פרעג נאָר, צי זענען אונזערע היינטיקע בעלי-תשובה נישט מער אַסימילאַטאָ-
ריש ווי די משכילישע שרייבער, וועלכע פלעגן נישט „טאַנצן קדושה“ און
האַבן אין דער אמתן מער געגלויבט אין אונזערע פאַלקס-כחות און אין דער
שעפּערישקייט פון מענטשן בכלל?

און וויטער בין איך נאָך נישט זיכער — און אונזערע היסטאָריקער האָבן
די פּראָגע, דאָכט זיך, נאָך נישט פאַרענטפּערט — צי די מיסטישע און מעסיאָ-
ניסטישע באַוועגונגען אין אונזער געשיכטע האָבן נישט גיכער געפירט צו
אַסימילאַציע און שמד אָפּילו, ווי די מער ראַציאָנאַלע און פּאָזיטיווע יידישע
אנשוואַנגען און באַוועגונגען?

וואָס איז געוואָרן פון די „ערשטע קריסטן“, פון די שבת-ציבניקעס,
פּראַנקיסטן? און מען קען חושד זיין, אָז אָפּילו דאָס מאָדערנע חסידישע יידן-
טום האָט גיכער געפירט צו רעליגיעזער אַסימילאַציע ווי דאָס מתנגדישע
ייִדנטום; פונם „תהלים-ייד“, ווי איך האָב פריער געזאָגט, איז שוין אָפּילו
קיין „תחום-שבת“ נישטאָ צום „נוצרי“. (און איז אונזער שלום אש אַזוי נאַאיוו
און גלויבט — אויב ער האָט אַזאַ כוח — אַז אין אַ געזעלשאַפּט, וואו פּאַשיוס
און נאַציוס ווערן טאָלערירט, וועלן קריסטלעכע יידישע מאַסן און אַ „קריסט-
לעך יידישקייט“ וויניקער פאַרפּאָלגט ווערן ווי דאָס היסטאָרישע יידנטום?)

די צייט פון „שטאאַט-רעליגיעס“ און פון „נאַציאָנאַלע רעליגיעס“ גייט
שוין אויך אַריבער. דערפאַר אפשר זעט מען אַ טייל פון דער איראָפּעאישער
אינטעליגענץ אַריבערגיין צום קאַטאָליציזם, וואָס פּרעטענדירט אויף אונזער-
סאַליזם. אָבער דאָס זאָג איך אַרויס נאָר ווי אַן השערה; און איך וואָלט גע-
וואָלט זען באַהאַנדלט די פּראָגע — צי רעליגיעזער מיסטיציזם פירט נישט
גיכער צו אַסימילאַציע ווי ראַציאָנאַליזם — פון אַ מאָדערנעם יידישן היסטאָ-
ריקער.

מיר האָבן נאָר אַצינד באַרירט די פּראָגע, אויף וויפּל זי האָט אַ שייכות
מיט אונזער טעמע — די הויפּט-כאַראַקטעריסטיקעס פון אונזער ליטעראַטור
— און אויף וויפּל אַט די נייע מיסטישע און רעליגיעזע טענדענצען זענען אַ

פועל-יוצא, א רעפלעקס, פון דעם אלגעמיינעם קריזיס אין אונזער מאָדערנעם וועלטלעכן פּאָלקיזם און נאַציאָנאַליזם...
און איצט בלייבט פאַר אונז די אומגעהויער שווערע פּראָגע, ״וואָס וויי-טער?״

איך האָב אין די פינף קורצע רעפּעראַטן געפּראָווט אַנאַליזירן, ווי ווייט איך האָב עס געקאָנט, די הויפּט-פּאַקטאַרן און ליטעראַרישע און אידעאישע טענדענצן אין אונזער ליטעראַטור זינט זי איז געוואָרן אַ מאָדערנע וועלטלעכע ליטעראַטור, זינט איר אויפשטייג סטימולירט פון דער השכלה, ביז דער איצ-טיקער זער קריטישער צייט, אין וועלכער מיר געפינען זיך, און כאַטש עס גייט שוין נישט אַריין אין דעם גדר פון אונזערע רעפּעראַטן די פּראָגע, ״וואָס ווייטער?״ וועלכע איז אַ ריין פּובליציסטישע פּראָגע, אזוי צו זאָגן, קענען מיר דאָך אין גאַנצן נישט אויסמיידן כאַטש אין אַ פאַר שטריכן אַנצוצייכענען די נעפּלדיקע האַריוואָנטן, וואו מיר קענען און מוזן, לויט מיין מיינונג, זוכן דעם ענטפּער אויף דער האַרבסטע פּראָגע, פאַר וועלכער מיר זענען ווען עס איז געשטאַנען אַלס פּאַלק.

ס'איז דאָ אַן אַלטער יידישער מדרש — מיר דאַכט זיך, דער פּיינסטער און טיפּסטער, וואָס איז ווען געזאָגט געוואָרן: — ״אַ יידישע צרה״ — זאָגט דער מדרש — ״וואָס איז נאָר אַ יידישע צרה איז קיין צרה נישט; אַ יידישע צרה, וואָס איז אויך אַן אלגעמיינע צרה — איז אַ יידישע צרה!״

מיר האָבן אין די רעפּעראַטן — פּאַלק און ליטעראַטור — גערעדט אַפט וועגן דעם איצטיקן שווערן קריזיס אין אונזער ליטעראַטור ווי אין אונזער וועלטלעכן פּאָלקיזם, בכלל. נו, מוזן מיר זיך אַצינד פּרעגן: צי איז דער קריזיס נאָר אַ יידישער קריזיס, נאָר אַ יידישע צרה? מיר דאַכט זיך, אַז ניין, אונזער צרה איז אַן אלגעמיינע צרה, אונזער קריזיס איז דער פועל-יוצא פון דעם אלגעמיינעם קריזיס און באַנקראַט פון די נאַציאָנאַליסטישע אידעאָלאָגיעס, וועלכע האָבן געמוזט פירן צו די צוויי וועלט-מלחמות און וועלן פירן צו אַ פּיל פּאַטאַלערער דריטער וועלט-מלחמה, אויב די נאַציאָנאַליטעטן-פּראָגע וועט נישט קאָנסטרוקטיווער און ראַציאָנאַלער געלייזט ווערן ווי ביז לעצטנס. מיר האָבן געליטן אומגעהויער מער פון אַלע אַנדערע פעלקער, אָבער די צרה, דער קריזיס איז דער זעלביקער, און איינער וועט נישט געלייזט ווערן אַן דעם צווייטן, און אַפילו די הויפּט-פּראָבלעמען און טענדענצן, ווי מיר האָבן זיי אָנגעצייכנט אין אונזער ליטעראַטור, זענען נישט אין גאַנצן קיין אַיאָליר-טע, למשל, דער פּראָצעס פון פּראָזע צו דיכטונג, פון וועלכן מיר האָבן גע-רעדט, באַמערקט זיך אויך אין דער מאָדערנער ליטעראַטור בכלל; און די צוקונפּט פון דער נאָוועלע און פון דעם ראַמאַן, וועלכער איז איצט בכלל אין

א ירידה, ווערט איצט שטארק דיסקוטירט. נייע סאציאלע און נאציאנאלע פארמען מוזן אויפקומען און מיט זיי — נייע שאפונג-פארמען.

אונזער לאגע איז שוידערלעך, אבער ס'איז נישט נאָר אַ יידישע צרה. וואָס זשע זאָלן מיר טון ? וואו איז דער אויסוועג, אויב מיר ווילן נישט אַפקומען גלאַט מיט דער טרייסט, אַז דער גאַנצער וועלט איז שלעכט אַדער באַהאַלטן זיך אין אַ נייעם, צי באַנייטן, יידישן מיסטיציזם, וועלכער קען נאָר פירן צו אַן אילוזאָרישער אַסימילאַציע אַדער צו אַן אילוזאָרישן קיום העם ? מיר דאַכט זיך, אַז דער ענטפער איז — השכלה. נישט די השכלה פונם אַכצנטן און ניינצענטן יאָרהונדערט ; נישט די השכלה פון דער בורזשואַזער אַסימילאַציע, נישט די מיסאַניסטישע השכלה, צו וועלכער עס קערן זיך איצט אום אונזערע ראַמאַנטישע בעלי-תשובה און אַפילו נישט צו אונזער אַלטער, פאַלקישער און נאַציאָנאַליסטישער השכלה, נאָר צו דער נייער השכלה — צו אַ ראַציאָנאַלער און רעאַליסטישער אויפקלערונג פון די נייע סאציאלע און נאָ-ציאָנאלע כחות און באַדינגונגען ; און פון דער איצטיקער יידישער ווירק-לעכקייט.

השכלה איז נישט סטאַטיש. יעדע גרויסע תקופה האָט זיך איר אייגענע השכלה, און קיין פאַלק באַגייט נישט זעלבסטמאַרד באַוואוסטזיניק.

די גאַנצע וועלט, אַלע פעלקער נויטיקן זיך איצט אין אַ נייער השכלה, אין אַ ראַציאָנאַלער און קאָנסטרוקטיווער לייזונג פון דעם וויכטיקסטן פראַב-לעם פון אַלע פראַבלעמען — טויט אַדער לעבן.

מיר שטייען איצט פאַר אַ געפערלעכן, פינסטערן תהום. אַבער אַ תהום ווערט נאָך געפערלעכער און פאַטאַל, ווען מען שטייט פאַר אים מיט פאַרמאַכ-טע אויגן אַדער מיט פאַרגלאַצטע אויגן.

מיר ווייסן און פילן אַזוי אַפט ווי ס'איז שווער און שרעקנד, אַבער מיר מוזן געפינען דעם מוט.

יידן אין דער מאדערנער קונסט

עמאנסיפאציע און מאדערניזם

א

ווען מען זאל פרואוון שרייבן א געשיכטע פון דער יידישער קונסט, ד.ה. פונם יידישן בייטראג אויף די געביטן פון מאלעריי, סקולפטור און ארכיטעקטור — און צווישן היינטיקע יידישע קינסטלער, קונסטפארשער און אינטעליגענץ בכלל וואקסט די שטימונג אז ס'איז שוין צייט אזא פרואוו זאל געמאכט ווערן — וועט, גלויב איך, די געשיכטע פונם אקטיוון און באוואוסטזיניקן יידישן פלאסטישן שאפן זיך מוזן אנפאנגן מיט דער מאדערנער קונסט, מיט די מאדערנע קונסט־ריכטונגען און שולן, וועלכע האבן אנגעהויבן אויפקומען אין אייראפע אין דער צווייטער העלפט פונם ניינצענטן יארהונדערט און זיך אזוי שטארק פארמערט ביים אנפאנג פונם איצטיקן, צוואנציגסטן יארהונדערט. ד.ה. אז דער יידישער בייטראג צו דער מאדערנער קונסט האט זיך אָנגעפאנגען מיט דער השכלה און עמאנסיפאציע פונם ניינצענטן יארהונדערט, און איינציטיק מיטן אויפקומען פון די מאדערנע יידישע און העברעאישע ליטעראטורן.

ערשט די מאדערנע קונסט ריכטונגען האבן געעפנט „מיר און טויער“ פאר די יידישע פעאיקייטן אויף די געביטן פון דער פלאסטישער קונסט. מיטן אנטשטיין ערשט פון דער מאדערנער קונסט האבן זיך אנגעהויבן באווייזן אין פארשידענע לענדער באוואוסטזיניקע, פראפעסיאנעלע און גאנץ באדייטנדע יידן מאלער און סקולפטארן.

איך זאג באוואוסטזיניקע און פראפעסיאנעלע, ווייל אינגאנצן אטראפירט זיינען די יידישע פעאיקייטן צו מאלן, שניצן און דעקארירן ניט געווען אפילו אין די עלטערע צייטן אין דער דיאספארא ווען אלע כמעט אויסערלעכע און אינערלעכע, רעליגיעזע און סאציאלע פאקטארן און באדינגונגען האבן דעם יידן „פארבאטן“ זיך צו באשעפטיקן מיט דער געשטאלטונג־קונסט. אין אלע צייטן פון אונזער געשיכטע האט זיך דאס פאלק „אונטערגע-

שפילט" מיט "מלאכת מחשבת", ווי עס זאָגט דערויף עדות די יידישע אייגנ-
ארטיקע, דעקאָראַטיווע פּאַלקס קונסט (ס'רוב רעליגיעזע) און אַפילו אַרכי-
טעקטאָניק, וועלכע איז ערשט אין די לעצטע יאָרן אָנגעהויבן געפאַרשט און
געזאַמלט ווערן.

אַבער יידן-פּלאַסטיקער פון פּאָך, און ניט בלויז אָנאַנימע פּאַלקס קינסט-
לער, האָבן זיך ערשט אָנגעהויבן באַווייזן מיטן אויפקומען פון די ערשטע
מאָדערנע קונסט-ריכטונגען.

פאַר וואָס זשע איז דאָס אַזוי:

סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע און "ריין קינסטלערישע" מאַטיוון און פּאַך-
טאַרן דערקלערן, מאַכן פאַרשטענדלעך פאַר וואָס יידן זיינען אַזוי פּרוכטבאַר
אַקטיוו געוואָרן ערשט אין דער מאָדערנער קונסט.

ערשטנס איז די יידישע עמאַנסיפאַציע, אינדיוידועלע און טיילווייז נאָ-
ציאָנאַלע און פּאַליטישע, אויסגעפאַלן אונגעפער אין דער זעלבער צייט, ווען
עס האָבן אָנגעהויבן אויפקומען די מאָדערנע ריכטונגען און שטרעמונגען אין
ליטעראַטור און קונסט.

די מענדעלסאָנישע השכלה תקופה איז אויך געווען די תקופה פונם
אויפקומענדיקן "רעאַליזם" אין דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור — לעסינגס
רעאַליסטישערע פּיעסן; ריטשאַרדסאָנס ערשטע רעאַליסטישע נאָוועלן אין
ענגליש; געטעס "ווילהעלם מאַיסטערס לער-יאָרן" און "דיכטונג און וואַר-
הייט"; רוטאס "קאַנפּעסיאָן" — זיינען אפשר די ערשטע מאַיסטער ווערק
אין דער אייראָפּעאישער רעאַליסטישער ליטעראַטור.

די גרויסע פּראַנצויזישע רעוואָלוציע האָט באַפרייט די בורזשאַזיע, דעם
מיטלמאַן, אויפגעוועקט די אַזוי גערופענע קליינע פעלקער; און מער אפשר
אומדירעקט ווי דירעקט, אָנגעהויבן צוואוואַרפן די יידישע געטאָס און עס זיי-
נען אויפגעקומען די יידישע השכלה און עמאַנסיפאַציע באַוועגונגען אין אַלע
זייערע פאַרמען און שאַטירונגען. אויף פאַרשידענע וועגן און ריקאשעטן האָט
אויך די גרויסע פּראַנצויזישע רעוואָלוציע צוקלאַפט דעם פּאַגאַנישן און פּאַלשן
קלאַסיציזם וואָס האָט געהערשט אין דער קונסט. די אייראָפּעאישע בורזשאַזיע
איז פריי געוואָרן, האָט איבערגענומען די מאַכט פון די פעאדאלע באַראַגען און
הויפן; עס האָבן אויך אָנגעהויבן אויפואַכן די נידעריקערע פּאַלקס-מאַסן און
מיט זיי די ערשטע פּלאַטאַנישע סאַציאַליסטישע אידעאָלאָגיעס.

און די אייראָפּעאישע קונסט און קינסטלער האָבן אָנגעהויבן דינען —

אין פאָרם און אינהאַלט — ניט בלויז דער אַריסטאָקראַטישער, נור אויך דער נייער און דעמאָלט פראַגרעסיווער, בורזשואַ-דעמאָקראַטישער קליענטעל. די קונסט איז געוואָרן דעמאָקראַטישער און וועלטלעכער. אַזוי אַרום איז אַנטשטאַנען אין דער צווייטער העלפט פונם ניינצנטן יאָרהונדערט דער נאַ-טוראַליזם-רעאַליזם פון קורבע, קאַראַ, מילע און רוסא אין פראַנקרייך. די פּאַעטיש-ראַמאַנטישע אַנטי אַקאַדעמישע פּרעראַפּאָעליטן אין ענגלאַנד: די עסטעטיקס פון ראַסקין און וויליאַם מאַריס און די פּאָליקסיטישע פּערעדוויזש-ניקעס אין רוסלאַנד.

דער נאַציאָנאַלער עפּאָס און פּאָליקישער מאַטיוו האָט אַנגעהויבן קאַנקו-רירן מיט די טראַדיציאָנעלע פּאַגאַניש-מיטאַלאָגישע און קירכלעכע טעמעס און מאַטיוון, מיט גאַיאָן האָט אַנגעהויבן אויפקומען דער סאַציאַל-הומאַניטאַרער רעאַליזם פונם ניינצנטן יאָרהונדערט.

מען האָט אַנגעהויבן צו באַשרייבן, מאלן און קלעפּן אויך דאָס קליינע מענטשעלע, די אַרימע און דערשלאַגענע — מיט איין וואָרט דאָס פּאָליק.

דער דורכשניטלעכער קינסטלער, מאלער אָדער סקולפּטאָר, האָט שוין מער ניט געהאַלטן פאַר זיין חוב און מיסיע צו מאלן און קלעפּן הייליקע ביל-דער אָדער מיטאַלאָגיש-קלאַסישע מאַטיוון, צו גלאַט שיינהייטן, נור ער האָט שוין אויך געמעגט אַראַפּלאָזן זיך צום בירגער, צום קליינעם מענטש און צו אַ געוויינלעכן לאַנדשאַפט.

איך זאָג דער דורשניטלעכער קינסטלער, ווייל אַפילו אין די אַלטע צייטן זיינען געווען גרויסע מאַיסטער, וואָס קענען היינט באַצייכנט ווערן אַלס רעאַ-ליסטן, אַלס ערשטע אימפרעסיאָניסטן און אַפילו נאָך מאַדערנערע „איסטן“ (ווי צום ביישפּיל רעמבראַנד, וועלאַסקעז, גרעקא, גאַיאָ א'א'). אָבער נאַטוראַליזם אַלס שולעס און ריכטונגען זיינען ערשט אויפגעקומען אינם ניינצנטן יאָרהונ-דערט — דער יאָרהונדערט פון השכלה און בורזשואַן ליבעראַליזם. אין דעם גאַנצן ציקל מאַדערנעם קונסט ריכטונגען איז אַט דער רעאַליזם די ערשטע ריכטונג געווען. דער אַנפאַנג פון דער קונסט, פון דער פּלאַסטיק וואָס ווערט באַצייכנט אַלס מאַדערן.

דער פארשטערטער פאגאניזם

ב

אָבער ניט בלויז דערפאַר ווייל די יידישע השכלה און עמאַנספּאַציע האָט זיך אַנגעפּאַנגען אונגעפער איינציטיק מיטן אויפקומען פון מאַדערנע קונסט

ריכטונגען, האָבן זיך יידן אַ נעם געטון צו פּלאַסטיק. ס'איז אמת אַז די ערשטע יידישע פּלאַסטיקער זיינען געווען משכיליש געשטימט, זיינען אַרויס אָדער געוואָלט אַרויס פון דער געמא און זיינען, הייסט עס, נענטער געוואָרן צו דער אייראָפּעאישער אָדער אַלמענטשלעכער קולטור און קונסט.

אַבער דאָס איז נאָך ניט דער גאַנצער אמת: ווי פריער באַמערקט האָבן ניט בלויז נאַציאָנאַלע און סאַציאַלע, נור אויך „רייך קינסטלערישע“ פּאַקטאָרן גורם געווען צו דער שפע פון יידישע פּלאַסטיקער. אַ דאָנק דער טיילווייזער עמאַנספּאַציע און השכלה איז דער ייד נענטער געוואָרן צו דער פּלאַסטישער קונסט אַבער אויך די פּלאַסטישע קונסט אַדאַנק דעם דעמאָלטיקן „מאָדערניזם“ (נאַטוראַליזם און רעאַליזם) האָט זיך שטאַרק דערנענטערט צום יידן און זיין טראַדיציאָנעלער וועלט אנשוואַונג אויף וויפיל זי איז דער היפּוך פון דער הער-לעגיסטישער; אַדאַנק דעם רעאַליזם און אַלע שפעטערע, נאָך מאָדערנע קונסט ריכטונגען, איז די פּלאַסטישע קונסט געוואָרן פיל ווייניקער געצנדיגעריש (און קירכלעך) ווי זי איז געווען.

ניט נור איז דער מאָדערנער ייד נענטער געוואָרן צו אַפּאַלאַ (ווי ס'איז שפעטער זייער כאַראַקטעריסטיש און פיין אויסגעדריקט געוואָרן אין טשערני-כאַוסק'ס „לפני פסל אפולו“), נור אַפּאַלאַ האָט זיך אָנגעהויבן מאָדערן קליידן, אַזוי צו זאָגן, און איז נענטער געוואָרן דעם יידן. און אויך די קריסטלעכע מאַטיוון האָבן אָנגעהויבן פאַרלירן זייער „פרעמדקייט“ אין יידישע אויגן, און זיי נען געוואָרן „מענטשלעכער“ און דעמאָקראַטישער; אַזוי אַז אַפילו אַזאַ עכטער טעמפּעראַמענטאַלער ייד ווי אנטאקאלסקי (איינער פון אונזערע ערשטע סקולפּטאָרן) האָט שוין געוואָגט צו קלעפן אַ קריסטוס.

די מאָדערנע קונסט ריכטונגען וועלכע האָבן זיך אָנגעפאַנגען אינם ניין-צנטן יאָרהונדערט האָבן אַ שפאַר ביסל אַפּגעטראָטן פונם קלאַסישן פּאַגאַניזם פון איין זייט און פון דער קירכע פון דער אַנדערער. מאלער און בילדהויער האָבן אַלץ וועניקער אָנגעהויבן מאַלן און קלעפן קלאַסישע „אַפּגעטער“ און „צלמים“ פאַר דער קירכע.

און ממילא האָט דער „לא תעשה לך כל פסל“ ביסלעכווייז אָנגעוואוירן זיין אַריגינעלן זין און „רעזאן ד'עטר“.

די פּלאַסטישע קונסט באַשעפטיקט זיך שוין ניט הויפטזאַכלעך מיט געטשקעס און עבודה זרה. פאַרקערט, עפעס הויבט זי אָן רעדן ווערטער, דינען דעם יושר, דעם אמת.

אויך די פּלאַסטישע קונסטן הויבן אָן שמעקן מיט תכלית. מיט אידייען.... מיטן „אייביקן יידישן תכלית זוכן“. „לחשב מחשבות“.

און זעט מיט וואָס פאַר אַ „יידישן פייער און ברען“, כמעט פובליציס-

טישן, האָט זיך אנטאקאלסקי אַריינגעוואָרפֿן אין דער „פּערעדוויזשנישעסעט-ווא“ — די איינגאַרטיקע, פּאַלקיש-רוסישע אָפּשפּיגלונג פֿון דעם אויפקומענדיגן נאַטוראַליזם און רעאַליזם אין אייראָפּע. ער מיט רעפּינען (און דעם רוסישן קריטיק סטאַסאַוו) זיינען געווען פֿון די אייפּערקסטע „פּערעדוויזשני-קעס“ און אָט די גאַנצע „קונסט באַוועגונג“ איז אים געווען אַזוי נאַענט צום האַרצן.

דינען דעם אמת (ביי אנטאקאלסקין האָט עס געהייסן דעם היסטאָריש-אַרכעאָלאָגישן אמת) דעם פּאַלק, די פּאַרפּאַלגטע — אַזאַ סקולפּטאָר, אַזאַ פּלאַס-טיקער האָט דער פּאַרצייטיק ביבלישער „לא תעשה“ אודאי ניט אין זיינען געהאַט.

און אָט דעם „יידישן שטאַנדפּונקט“ אילוסטרירט אויך זייער כאַראַקטע-ריסטיש דער „באַרימטער קריזיס“ אינם לעבן און שאַפֿן פֿון דעם האַלענדישן יוסף איזראַעלס — דעם רוסישן אנטאקאלסקי'ס אַ בן דור:

יוסף איזראַעלס, דערציילן זיינע ביאָגראַפּער, האָט ביז אין די מיטעלע יאָרן געמאַלט אַלץ גרויסע ליינוואַנטן אויף טעמעס פֿון דער קלאַסישער מיטאַ-לאַגיע, און ער האָט אַלץ קיין דערפּאַלג און אנערקענונג ניט געפונען; איז ער געפּערלעך קראַנק געוואָרן און אוועק אין אַ פּישער דערפֿל זיך היילן, און ער האָט זיך דאָרט צוגעקוקט צום לעבן פֿון די אַרימע האַלענדישע פּישער, זייערע פּרויען און קינדער, און זיי גענומען מאלן און צייכענען. און יוסף איז-ראַעלס איז געוואָנט געוואָרן. ער איז בשעתו באַרימט געווען אַלס דער „רעמ-בראַנד פֿונם ניינצנטן יאָרהונדערט“, און דער „האַלענדישער מילע“ צוליב זיין פּאַרוואַנדשאַפט מיט דעם גרויסן פּראַנצויזישן מאלער, וועלכער האָט אויך מיט אַזאַ ליבשאַפט געמאַלט דעם פּויער און זיין אַרבעט.

איך ווייס ניט ווי ווייט ס'איז ריכטיק אָט דער „קריזיס“ אין יוסף איז-ראַעלס ביאָגראַפּיע אָבער ער איז כמעט ווי סימבאָליש: ווי ביי אַלע מער צו ווייניקער עמאַנסיפּירטע יידישע קינסטלער פֿונם פּאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט איז אויך פּאַר איזראַעלס דער „לא תעשה לך כל פּסל“ געווען אַפּשר אַ איבער-לעכע, פּסיכישע שטערונג; אטאָויסטיש צו באַוואוסטזיניק איז דאָס האַרץ ניט געווען מיטן קלאַסישן סוזשעט, מיט דער דאָן אַפּיציעלער פּסעוודא קלאַ-סישער און קירכלעכער קונסט. און ווען די פּסיכאָלאָגישע מחיצה, די פּריקרישקייט איז פּאַרשוואַנדן אַדאַנק דעם דאָן אויפקומענדיקן סאַציאַלן און קינסטלערישן רעאַליזם, האָט איזראַעלס דערפּילט זיינע מאלערישע כוחות און ער איז געוואָרן איינער פֿון די אַנגעזעענסטע מאלער פֿונם פּאַריקן יאָר-הונדערט. נאַטירלעך, האָבן ניט נור יידן געפּילט אָט דעם דיסאַנאַס פֿון דער נייער ווירקלעכקייט מיט דעם אַלטן סוזשעט און טעכניק — ווען ס'איז ניט

אזוי וואָלט ניט אויפגעקומען די גרויסע מאָדערנע קונסט וואָס אירע גרויסע מאַסיטער „אינאוואַטאָרס“ זיינען ניט קיין יידן — אָבער די יידן פון יענער צייט, וועלכע זיינען נאָך אינגאַנצן „ניי“ געווען אין קונסט, האָבן נאָטירלעך די פרעמדקייט צו דער אַלטער פּסעוודא קלאַסישער קונסט נאָך שטאַרקער געפילט.

יוסף איזראעלס איז אפשר געווען אַ גרעסערער קינסטלער ווי מאַרק אנטאקאלסקי (כאַטש סטאַסאָוו האָט זיך אין יענער צייט געקלאָנגט אין אַ בריף אַז אַ האַלענדישער יידישער מאלער האָט געקראָגן אַ מעדאַל אויף דער פאַרייזער וועלט אויסשטעלונג, און ניט דער גרויסער רוסיש-יידישער סקולפּטאָר). אָבער ביידע האָבן זיי — אין פאַרשידענע מאָסן און גראַדן — געדאַרפט דעם „תיקון“ דעם „הכשר“, מיט איין וואָרט די אידעאישע באַרעכטיגונג וואָס זיי האָבן געפונען אין דער אויפקומענדיקער נייער אייראָפּעאישער קונסט.

און אַפילו ביי די שפּעטערע שוין מער עמאַנסיפּירטע און אַסימילירטע יידן מאלער ווי פּיסאָרא און מאַקס ליבערמאַן, וועלכע האָבן שוין דאַכט זיך געמאלט צוליבן מאלן און זיינען געווען פאַראינטערעסירט הויפטזעכלעך אין ריין מאלעריש און טעכנישע פּראָבלעמען פילט איר דאַכט זיך אַפט אַז זיי פירן מיט זייערע ריינע פאַרבן אַ מין אידעאָלאָגישן קאַמף, אַ קאַמף פאַר אַ אמת, וואָס פאַראַ איבעראַשונג, צום ביישפּיל, זיינען קאַמיל פּיסאָראס בריף, ווען איר קענט נור זיינע שטילע, כמעט העלעניסטישע אימפרעסיאָניסטישע מאלערייען: איר זעט אין די בריף וואָס פאַר אַ קעמפּער אַט דער פּיינער מאַלער איז געווען פאַר אַ בעסערער און גערעכטער געזעלשאַפּט. דאָס אייגענע קען אויך געזאָגט ווערן וועגן ליבערמאַנען.

אָבער ווי שוין געזאָגט איז דאָס נישט בלויז אַ יידישע אייגנשאַפּט: די גאַנצע מאָדערנע קונסט, אַלע כמעט באַדייטנדסטע מאָדערנע קינסטלער, זיינען שוין ניט בלויז אַדער נאָר פאַך לייט, ווי דער רוב רענאַסאַנס קינסטלער, נור מענטשן מיט אידיען, פּילאָזאָפּישע אנשויאונגען... אפשר שוין צופּיל, אָבער ס'איז נאָטירלעך אין צייטן ווען די געזעלשאַפּטלעכע לעבנס פאַרמען האַלטן זיך אין איין בייטן. אָבער דערמיט איז דעם יידן קונסט נאָר גענטער געוואָרן און, אזוי צו זאָגן, היימישער און אינטימער.

די אידיע

ג

וואָס עס כאַראַקטעריזירט הויפטזאַכלעך, דאַכט זיך, אַלע מאָדערנע קונסט ריכטונגען, וועלכע האָבן זיך אָנגעפאַנגען מיטן רעאַליזם און מיטן אימ-פרעסיאָניזם אינם ניינצנטן יאָרהונדערט איז די הערשאַפט פון אַ אידיע. כמעט אַלע מאָדערנע ריכטונגען האָבן אויסער די ריין טעכנישע פּראָבלעמען אויך סאַציאַלע און פּילאָזאָפּישע אנשויאונגען.

דאָס הייסט ניט, מוז נאָכאַמאָל געזאָגט ווערן, אַז אייניקע אַלטע מאַסי-טער פון די פּאַרשידנסטע עפּאָכן און לענדער האָבן ניט געהאַט קיין אידיען — רעליגיעזע, סאַציאַלע און קינסטלערישע. דער בעסטער באַווייז דערצו כמעט אַלע מאָדערנע און אולטרא מאָדערנע ריכטונגען געפינען זייערע איי-גענע פּאַרגענגער, פּראָטאָטיפּן און לערער פון וועמען זיי זיינען באַאיינפלוסט געוואָרן (צו ס'איז אַ זשאַטא, אַ רעמבראַנד, אַ וועלאַסקעו אָדער גאַיא). אַלע מאָדערנע און רעוואָלוציאָנערסטע קונסט שולעס און פּילאָזאָפּיעס ביז צו די סוררעאַליסטן, האָבן אַ טבע צו זוכן און געפינען זייערע „אַבות“ און „צדיקים“, אַזוי צו זאָגן, צווישן די אַלטע מאַסיטער. דאָס איז נאָטירלעך, און דאָס איז אויך גורם די איבערשאַצונגען פון ווערטן און לערעס, וואָס יעדער דור איז גרייט צו מאַכן.

אויסגעשפּראַכענע העלעניסטן, אויב עס זיינען נאָך היינט פּאַראַן אַזעל-כע, אָדער „ריינע פּאַרמיסטן“ מעגן אַפילו גלויבן אַז די אידיע איז אַ „פּגימה“ אין דער פּלאַסטישער קונסט פונקט ווי זיי באַדויערן אויף פּאַרשידענע אופנים און צוליב פּאַרשידענע מאַטיוון דעם „קראַנקן איינפלוס“ פונם קריסטנטום אויף דער קונסט ביזן רענעסאַנס, וועלכער האָט ווידער העלעניזירט און פּאַ-גאַניזירט די קריסטלעכע קונסט.

אַבער דער פּאַקט בלייבט דאָך אַז די אידיע איז געוואָרן דער לייט-מאָטיוו אין אַלע מאָדערנע קונסט ריכטונגען. (און אַפילו דער רעוואָלט געגן דער אידיע איז אַ „איבערלאָגישער“).

מער צו וועניקער סאַציאַל ביי די ערשטע רעאַליסטן ; ריין קינסטלערי-שע און מאַלערישע ביי די אימפרעסיאָניסטן ; פּאַרמאַליסטישע און אַפילו לי-טעראַריש-פּסיכאָלאָגישע אין די שפּעטערע און איצטיקע קונסט ריכטונגען — אַבער אידיעס זיינען די דינאַמאַס אין דער מאָדערנער קונסט בכלל.

דער מאָדערנער מאַלער אָדער סקולפּטאָר איז שוין ניט בלויז אַ פּאַכמאַן, אַ פּיינער בעל מלאכה, וואָס איז געווען אין דער לערע עטלעכע יאָר אינם ווערקשטאַט פון אַ באַרימטן מאַסיטער און האָט זיך לויט זיין טאַלאַנט אויס-

געלערנט דעקארירן קירכעס, מאלן מאַדאָנאַס אָדער פּאַרטרעטן און מיטאָ-
לאָגישע בילדער פאַר פּרינצן און רייכע מעצענאַטן; און רעדט נאָר פון רייבן
און מיטן פאַרבן און פון צוגרייטן לייזונטן. ניין, דער היינטיקער דורכשניטלעך-
כער פּלאַסטיקער אָפּילו איז אַ מענטש פון אידייען, ער זוכט עפעס, ער וויל
עפעס זאָגן, ער פּילאָזאָפּירט איבער קונסט און אין זיין קונסט (און ווען איז
נאָך אזוי פיל געשריבן און פּילאָזאָפּירט געוואָרן איבער קונסט און עסטעטיק
ווי אין דעם לעצטן האַלבן יאָרהונדערט); ער האָט פאַרשידענע עסטעטישע
טעאָריעס, לויט דער שולע און ריכטונג צו וועלכע ער באַלאַנגט.

מען קען שוין אָפּילו זאָגן אַז צו טעאָרעטיש און וויסנשאַפּטלעך סכעמאַ-
טיש זיינען אייניקע אולטראַ מאַדערנע קונסט ריכטונגען, אַ סך מאַדערנע מאַ-
לערייען מאַכן שוין אָפט דעם איינדרוק פון געמאלטע מאַטעמאָטישע טעאָרע-
מען און דיאָגראַמען; אַנדערע, ווי די סוררעאַליסטישע און מאַנכע עקספּרע-
סיאָניסטישע פון פּסיכאָ אַנאַליטישע מאַלערישע טראַקטאַטן און אראבעסקן.

אָבער ניט וועגן דעם איז איצט די רייד. מיר באַטאָנען איצט נאָר דעם
פּאַקט אַז אין דער מאַדערנער קונסט הערשט די אידייע. אויב מען האָט אַמאָל
געקענט שרייבן וועגן דער פּילאָזאָפּיע און קונסט, קען מען שוין היינט שרייבן
וועגן אַ פּילאָזאָפּישער קונסט. סאָציאַלע, נאַציאָנאַלע, ריין מאַלערישע צו ריין
פּאַרמאָליסטישע און וויסנשאַפּטלעכע נאָר די אידיע הערשט.

דער אַלטער קלאַסישער און פּסעוודא קלאַסישער „פּסל“ איז צובראַכן;
און פון זיינע ברוך־שטיקער, און אין זיינע ברוך־שטיקער זוכט דער מאַדערנ-
ער פּלאַסטיקער צו שאַפן די נייע פאַרמען וואָס זאָלן שטימען מיט דער נייער
דינאַמיק, דעם נייעם ריטם און אַפּשפּיגלען אונזער איצטיק לעבן וואָס איז
אויך אַ געמיש און אַ ראַנגלעניש פון אַלטע אין נייע פאַרמען.

די היינטיקע פּלאַסטישע קונסטן דעקארירן ניט בלויז ווי אַמאָל, די
הערשנדיקע רעליגיעס און קירכעס; זיי קריטיקירן אויך; זיי באַפּוזן ניט
בלויז נאָר זיי ווייזן זייערע אנשוואַונגען, זיי „זאָגן זייער וואָרט“.

דאָס ברענענדיק, לעבעדיק „גאָטס וואָרט“ — דאָס וואָרט אמת — האָט
זיך אַריינגעריסן אינם קאַלטן, העלעניסטישן היכל און האָט אים אויפגעריסן;
און אַ נייע לעבעדיקע נשמה צאָפּלט צווישן זיינע ברוך־שטיקער, זוכט אַ תּיקוּן,
נייע פאַרמען, ווי דאָס גאַנצע וועזן פון דער איצט פּאַטאַל צוריסענער געזעל-
שאַפט, ווי דאָס גאַנצע טראַגישע וועזן פונם מאַדערנעם מענטש. איז דען אַ
וואונדער פאַר וואָס די צאָל פון יידן פּלאַסטיקער איז אזוי פּענאַמענאַל גע-
וואַקסן פון זינט עס זיינען אויפגעקומען די מאַדערנע קונסט זוכונגען און ריכ-
טונגען. אינערלעך, סאָציאַל און נאַציאָנאַל, איז דער ייד האַלב צו גאַנץ עמאַנ-
סיפּירט געוואָרן, ער איז בענטער געקומען צו דער גרויסער וועלט און איז

געוואָרן אַ טייל פון דער גרויסער וועלט (ווען אַפילו צו עמפּינדלעך און נער-
וועאיש); אָבער נאָך נענטער צו אים, צום ייִדן און זיין ניט פּלאַסטישער און
אַבסטראַקטער וועלט אַנשוואַונג מיט זיין גע'ירשני'טער פּרעמדקייט צום פּאַר-
גליווערטן פּסל האָט זיך דערנענטערט די מאַדערנע אידעאישע און טעאַריזירט-
דיקע קונסט.

די צאל יידישע קינסטלער

ד

צוריק מיט אַ דריי צו פיר צענדליק יאָר האָט מען, דאַכט זיך, נאָך גע-
קענט ציילן אויף די פינגער די צאַל יידישע מאלער און סקולפּטאָרן — אַנטא-
קאלסקי, איזראַעלס, פּיסאַראַ, ליבערמאַן, לעוויטאַן, מאַריץ גאַטליב, הירשענ-
בערג, ליליען, לעסער אורי, באַקסט... און נאָך אַ פּאַר צענדליק נעמען פון
יידישע פּלאַסטיקער זיינען שוין געווען באַקאַנט אָדער אָנגעהויבן באַרימט
ווערן בכלל און צווישן יידן ביים סוף פונם פּאַריזן יאָרהונדערט.

און איצט — וועט עס זיין איבערגעטריבן צו זאָגן אַז יידן מאלער און
סקולפּטאָרן און אַרכיטעקטן ציילן זיך איצט אין די הונדערטער און הונדער-
טער; און צווישן זיי אפשר אַ שיינע פּאַר צענדליק מיט וועלט און אייראָפּע-
אישע נעמען אָדער מיט „נאַציאָנאַלע נעמען“ ד.ה. אַזעלכע מיט בכבודיקע
פלעצער אין דער קונסט געשיכטע פונם לאַנד אין וועלכן זיי זיינען געבוירן
אָדער נאַטוראַליזירט געוואָרן.

אין דעם יידישן קינסטלער פּאַריין אין פּאַריז ציילט זיך מסתמא די מיט-
גלידערשאַפט ביי אַ הונדערט; היינט וויפיל יידן קינסטלער אין פּראַנקרייך
זיינען ניט צוגעשטאַנען צו דעם פּאַריין צוליב באַוואוסטזיניקע צו ניט באַ-
וואוסטזיניקע אַסימילאַטאָרישע אָדער אַנדערע פּריוואַטע טעמים.

נאָך אַ קלייניקע אילוסטראַציע: ווען איך בין מיט גליצענשטיינען מיט
אַ יאָר פּופּצן צוריק געווען אין טשיקאַגאָ, האָט זיך דאָרט אויף דער „הייסער
מינוט“ געגרינדעט אַ יידישער קינסטלער פּאַריין, און אויף דער ערשטער (און
לעצטער, דאַכט זיך) גרינדונגס פּאַרזאַמלונג זיינען געווען אַ פּאַר צענדליק
יידישע מאלער סקולפּטאָרן און גראַפיקער, און דאָס איז אין שיקאַגאָ אַליין.
היינט וויפיל יידישע פּלאַסטיקער זיינען איצט פּאַראַן אין ניו יאָרק און אין די
אַנדערע גרעסערע און קלענערע יידישע צענטערען אין די אַמעריקאַס, די יידי-
שע אַמעריקאַ האָט שוין אַרויסגעגעבן אַ גאַנצע רייע אויסגעצייכנטע פיינע
מאלער ווי מאַריס שטערן, וואַלקאוויטש, מאַקס וועבער, בען-בען, זשאַק לעוויין.

גראַפער א"א; און אין אייראָפּע און איבעראַל וואו ס'זיינען נאָר פאַראַן יידישע ישובים? וויפיל, צום ביישפּיל יידישע קינסטלער זיינען פאַראַן אין ענגלאַנד, אויסער די גוט באַקאַנטע אַלטע שוין קינסטלער ווי עפשטיין, ראַטנשטיין, ס'מעאן סאלאמאן, סאלאמאן זש. סאלאמאן, גערטלער, באַמבערג, קראַמער, מענינג-סקי, און נאָך און נאָך צענדליקער יונגע קינסטלער... (ניט רעדנדיק שוין פון די צוגעפאַרענע פאַר דעם לעצטן צענדליק יאָרן ווי יאַנקל אדלער, בלאַך, הער-מאַן, גאַטליב א"א. ווי געוויינלעך אין אַזעלכע איבערבליקן פאַלן צופעליק אַסך וויכטיקע נעמען אַרויס).

און דאָס איז ענגלאַנד וואו יידן האָבן זיך אפּשר ניט אַזוי אויסגעצייכנט אין ליטעראַטור און קונסט ווי אין פּאָליטיק, און רוסלאַנד? און פּוילן? וויפיל באַדייטנדע און סאָלידע יידישע פּלאַטיקער זיינען פאַרטריבן געוואָרן פון דייטשלאַנד און עסטרייך און וואַנדערן איצט אין זייערע פאַרשידענע "גלותן" מיט זייערע אַמאָליקע גלאָריס און "נאַציאָנאַלע נעמען" וואָס דער נאַצי-פּאַשיסם האָט אַזוי ברוטאַל, באַרבאַריש פאַרשוועכט און באַליידיקט.

ס'איז ניטאָ קיין איין אייראָפּעאישע מדינה וואו יידן האָבן פאַר די לעצט-טע טעלעכע צענדליק יאָר ניט געשאַפּן שיינע פּלאַטישע ווערק. עס זיינען פאַראַן, אָדער געווען, אַזעלכע לענדער, וועלכע האָבן (צום גליק, דאָרף מען אפּשר זאָגן) קיין ספּעציעלע, "יידישע פּובליסיטי", קיין "נייס ווערט" ניט פאַר דער יידישער און ניט פאַר דער אַנטיסעמיטישער פרעסע וואָס זוכן יידן — ווייסן מיר טאַקע גאַרניט פון דעם יידישן שאַפּן אויף די פּלאַטישע געביטן.

"פינף און זיבציק יידישע מאלער, סקולפּטאָרס, גראַפיקער זיינען אומ-געקומען אין די נאַצי טויט-פאַבריקן" — וואָס פאַראַ גרויזאַמע ליכט וואַרפט שוין די צאָל אַליין אויף דער פּראַגע וואָס מיר האָבן זיך איצט געשטעלט. און ס'איז איצט ניט בלויז אַ פּראַגע פון סטאַטיסטיקס: פאַר די פון אונז וואָס אינטערעסירן זיך מיט דעם פּראַגע וועגן יידישן בייטראַג אויף די גע-ביטן פון דער מאָדערנער קונסט (און ס'איז אַ פּראַגע וואָס דאָרף אינטערע-סירן אַלע וואָס אינטערעסירן זיך מיטן שעפּערישן מהות און כמות פון אונזער פּאָליק) איז כמעט אונמעגלעך געוואָרן צו רעדן און שרייבן וועגן דער פּראַגע צוליב דער דעצענטראַליזאַציע... יעדער פון אונז מוז זיך פרעגן: פון וויפיל צענדליקער גלענצנדע יידישע מאלער און סקולפּטאָרן האָבן מיר אַפילו ניט געהערט? און צווישן די לעצטע אפּשר אַסך אַזעלכע וואָס פאַרדינען אונזער שטודיע יידישע מאלער און סקולפּטאָרן, וועלכע האָבן צוליב פאַרשידענע צו-וואוסטע יידישע מאלער און געאָגראַפישע טעמים יאָ "געכאַפט דאָס אויג" פון דער פּאָלקישער

יידישער אינטעליגענץ וואָס אינטערעסירט זיך און פאַרשט דאָס יידישע שאַפֿן אויף אַלע געביטן, און פון דער יידישער פרעסע.

אין אַלע לענדער, אין אַלע ריכטונגען און שולעס זיינען יידישע פּלאַסטי-קער פאַרטראָטן. פון די סענטימענטאַלע הומאַניטאַרע רעאַליסטן ביז צו די סאַמע לעצטע „פּאָויסטן“, אַבסטראַקטיסטן און סוררעאַליסטן (צווישן וועלכע עס געפינט זיך דער אויסגעצייכנטער יידישער קינסטלער בערמאַן). און וואָס מאַדערנער, נייער, עקספּערימענטאַלער אַלץ ענער גייער און לעבעדיקער איז דער יידישער בייטראַג צו זיי אַלס עקספּאַנענטן און טעאַרעטיקער און „קריטיקער“. (די צאָל פון יידן שרייבער, קונסט פאַר-שער און קונסט קריטיקער אין אַלע שפּראַכן איז סיי אין כּמות און סיי אין איכות באַדייטנד). הגם מען מוז צוגעבן אַז עס פעלן אויך ניט קיין בעל הבית'ישע, אַזוי צו זאָגן, און אַקאַדעמישע יידן-קינסטלער. דער רובּ מאַדערנע, אַזוי גערופענע „רעוואָלוציאַנערע“ יידן-קינסטלער זיינען געקומען קיין אייראָפּע, און באַזונדער קיין פּראַנקרייך, פון די מזרח אייראָפּעאישע יידישע צענטרען. ד.ה. פון די אַמאַליקע גרויסע יידישע צענטרען, וואו אונזער פּאָלקס שאַפֿן בכלל, האָט אין דעם לעצטן האַלבן יאָרהונדערט אַזוי פּראַכטפול אויפֿגעבליט.

מיר קענען איצט לייכט אויסרעכענען אַ פּאַר צענדליק יידן מאלער און סקולפּטאָרן מיט גרויסע רעפּוטאַציעס אין דער מאַדערנער קונסט וועלט און אויפן מאַדערנעם קונסט מאַרק. יעדע געשיכטע פון מאַדערנער קונסט מוז אָפּגעבן באַזונדערע קאַפיטלען באַזונדערע גרעסערע אַדער קלענערע קאַפיטל-לעך פּאַר אַזעלכע יידישע קינסטלער ווי מאַדיגליאַני, שאַגאַל, סוטין, ליפּשיץ, פּאַסקען, יעקוב עפּשטיין און נאָך אַנדערע.

נאַטירלעך, קען מען ניט זאָגן אַז אַט די גרויסע, ווי פּלוצלומדיקע גערע-טעניש אויף יידישע פּלאַסטישע פּיאַיקייטן אינם איצטיקן צוואַנציקסטן יאָר-הונדערט, דערקלערט זיך נאָר און בלויז מיט „מאַדערניזם“ — מיט דער הער-שאַפט פון דער אידייע, — אין דער היינטיקער פּלאַסטיק; עס זיינען פּאַראַן מסתמא נאָך מאַטיוון — סאַציאַלע און אַפילו עקאָנאָמישע — וואָס דערקלערן אַט די פענאַמענאַלע גערעטעניש:

אין דער זעלבער פּראַפּאַרציע, צו ניט אין דער זעלבער פּראַפּאַרציע (אַז סטאַטיסטיק איז מיר ליידער ניט באַקאַנט) נאָר אויך ביי אַנדערע, אַזוי גערון פענע מער נאָרמאַלע פעלקער, איז וואַרשיינלעך די צאָל פון קינסטלער

שטאַרק געוואַקסן אין די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר. צוליב סאַציאַל עקאָ-
נאָמישע סיבות איז לעצטנס בכלל אויסגעוואַקסן אַ גרויסער „קינסטלער פּראָ-
לעטאַריאַט“. עס קאָן זיין אַז ביי אונז איז די צאָל פון קינסטלער נאָך מער אַי-
בער דער פּראָפּאַרציע, ווי גיט פּראָפּאַרציעל ס'איז ביי אונז אפשר די צאָל
פון „ליבעראַלע פּראָפּעסיעס“. אָבער דער וויכטיקסטער פּאַקטאָר וואָס האָט
גורם געווען די וואונדערליכע שפּע פון יידן-פּלאַסטיקער אין אַלע לענדער און
אַלע מאַדערנע ריכטונגען איז דאָך זיכער די גרויסע רעוואָלוציע וואָס איז
פאַרגעקומען אין דער קונסט און ליטעראַטור אינם לעצטן יאָרהונדערט: זי
איז געוואָרן דעמאָקראַטישער און רעאַליסטישער, און ווערט אַלץ מער אידע-
אישער, עקספּערעמענטאַלער, לאַבאָראַטאָרישער און וויסנשאַפּטלעכער.

די יידישע פּלאַסטיק און די יידישע ליטעראַטור

ה

זייער אַפּט אינטריגירט די פּראָגע: צייכנט זיך טאַקע דאָס מאַדערנע
ייִדנטום מער אויס אויף דעם ליטעראַרישן געביט ווי אויף דעם געביט פון
פּלאַסטיק?

האַבן מיר אין די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר באַוווּזן מער טאַלאַנטן,
מער שפּעצערישע כוחות אין דער וואָרט קונסט ווי אין די בילדלעכע קונסטן?
אַזאָ פּראָגע זעט אויס צו זיין אַביסל צו געוואַגט: עס קאָן דאָך גיט גע-
מאלט זיין, הייסט עס, „דאָס פּאַלק פון בוך“, דאָס פּאַלק פון וואָרט פאַר עק-
סעלאַאָן, זאָל פּלוצלינג אין איין האַלבן יאָרהונדערט אונגעפער, זיך אַרויס-
ווייזן פונקט אַזוי פּיאַיק אין דער פּלאַסטישער קונסט — אַ געביט פון וועלכן
דאָס פּאַלק איז צוליב היסטאָרישע, טראַדיציאָנעלע און סאַציאַלע טעמים) אַ
וואַנדער פּאַלק, אַן זיכערע און פּערמאַנענטע היימען, האָט דאָך גיט געקענט
צופיל זיך באַשעפּטיקן מיט בוי און דעקאָראַציע) געווען ווייט אָפּגעשיידט
אינם לויף פון הונדערטער יאָרן?

אָבער מיר רעדן דאָך פונם מאַדערנעם ייִדנטום, און ווען מען איז כאַטש
אַביסל באַקאַנט מיט דעם ייִדישן בייטראַג צו דער מאַדערנער פּלאַסטישער
קונסט (און ווי מיר האַבן פּריער געוויזן איז כמעט אונמעגלעך צו באַנעמען
דעם גאַנצן בייטראַג) זעט די פּראָגע גאַרניט אַזוי ווילד אויס. כמעט אין אַלע
מאַדערנע ליטעראַטורן און שפּראַכן איז אַנגעזען די צאָל יידן שריפּטשטעלער
און וואָרט קינסטלער (און מיר רעדן אַצינד גיט פון אונזערע ביידע נאַציאָנאַ-

לע ליטעראטורן... .) דאס האט מען אזוי בולט און כאראקטעריסטיש געקענט אויך באמערקן אויף די פ.ע.ג. קאנגרעסן צווישן די מיינסטע אייראפעאישע דעלעגאציעס, אויסער די אפיציעל יידישע און העברעאישע — און דאך קען מען פרעגן צו די צאל יידן מאלער און סקולפטארן אין אלע לענדער איז אסך קלענער ווי די צאל יידן שריפטשטעלער, דיכטער, נאָוועליסטן און קריטיקער אין אלע שפראכן?

ווי געזאגט, האָבן מיר ניט אזא סטאטיסטיק, אָבער אסך מאל באַקומט זיך דער איינדרוק אַז די צאל יידן מאלער און סקולפטארן איז ניט קלענער ווי די צאל יידישע וואַרט קינסטלער. און זייער איכות:

איך ווייס ווי ס'קאָן ווערן געפערלעך גליטשיק דער מעטאָד פון פאַר-גלייכן באַזונדער פון קינסטלער און טאַלאַנטן פון פאַרשידענע געביטן, און מעסטן און וועגן שעפּערישע כוחות קען מען אוודאי ניט; און אפשר טאַקע דערפאַר קען קיינער דאַכט זיך ניט קומען מיט די סברה אָדער באַהויפטונג אַז אונזערע שריפטשטעלער, וואַרט קינסטלער און דיכטער אין די מאָדערנע איי-ראַפּעאישע שפראַכן (וועלכע זיינען אויך אויפגעקומען מיט די השכלה און עמאַנסאַפּאַציע באַוועגונגען צווישן יידן) איז אין זייער שעפּערישער פּאַטענץ און פּראָדוקטיוויטעט פיל רייכער און אנערקענטער ווי אונזערע פּלאַסטיקער, וועלכע האָבן זיך שפּעטער אָנגעהויבן באַווייזן? ... ס'קאָן זיין אַז אַזאַ פיגור ווי הענריך היינע און דעם אייגנאַרטיקן פּלאַץ וואָס ער פאַרנעמט אין דער וועלט ליטעראַטור האָבן מיר נאָך ניט צווישן די יידן פּלאַסטיקער; אָבער פון דער אַנדערער זייט קען מען אפשר פרעגן: וויפיל אַזעלכע גרויסע טאַ-לאַנטן ווי פּיסאַראַס, ליבערמאַנס, איזראַעלס, און אַפילו אנטאַקאַלסקיס, לעווי-טאַנס, און באַקסטס האָבן מיר עס צווישן יידישע וואַרט קינסטלער אין אלע מאָדערנע שפראַכן און ליטעראַטורן?

פאַרגלייכט זיי (אין זייער שעפּערישער פּאַטענץ) מיט „אונזערע“ שניצ-לער, וואַסערמאַן, ווערפּל, די צווייגס, פּויכטוואַנגער א״א — און די איינע האָבן, דאַכט זיך, ניט פאַר וואָס אַראַפּצופאַלן פאַר די צווייטע. אַפילו ניט אין זייער רום.

צו מיר זאָלן נעמען, צום ביישפּיל, אונזערע מאָדערנע קינסטלער — האָבן מיר צווישן אונזערע פרעמדשפּראַכיקע שריפטשטעלער און וואַרט קינסט-לער (און אַפילו אין אונזערע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן) אסך דיכטער און נאָ-וועליסטן, וואָס שטייגן איבער אין טאַלאַנט און שעפּערישקייט אַ שאַגאַל, אַ סו-טיץ, אַ מאַדיגליאַני און נאָך צענדליקער אַנדערע מאָדערנע יידישע פּלאַסטיקער. עס מוז דאָ באַמערקט ווערן אַז מיר רעדן אַצינד פון דער שיינער, קינסט-

לערישער ליטעראַטור און ניט פון דער וויסנשאַפטלעכער און פּילאָזאָפּישער ליטעראַטור אין די „פרעמדע“ שפּראַכן, וואו מיר האָבן אַזעלכע ערשט ראַנג־קע גרויסע נעמען ווי מאַרקס, איינשטיין, פּרויד און בערגסאָן ... און מיר ווילן נאָכאַמאָל באַטאָנען אַז מיר רעדן איצט ס'רוב פון אונזערע פרעמד־שפּראַכיקע שרייבער און וואָרט קינסטלער, וועלכע בעטן זיך גיכער פאַר־גלייכן מיט אונזערע פּלאַסטיקער, וועלכע האָבן אַזוי צו זאָגן אַ אינטערנאַציאָנאַלע שפּראַך; און ניט פון אונזערע ביידע נאַציאָנאַלע ליטעראַטורן, וועלכע זיינען אין כלל גענומען שפּעפּערישער און פּאַלקישער, ווייל זיי זיינען אין אונ־זערע פּאַלקס שפּראַכן ... און אַ שפּראַך איז אין אַסך הינזיכטן ווי אַ נאַציאָנאַלער לאַנדשאַפט. אָבער ווי פּראָבלעמאַטיש און קאַפּריזשע אַזעלכע פּאַרגלייכן זאָלן איבערהויפּט ניט זיין, באַוווּיזן זיי דאָך אַזוי בולט אַז דער יידישער ביי־טראַג צו דער מאָדערנער קונסט איז גאַרניט שוואַכער, און אפשר אין אייניקע הינזיכטן גלענצנדער ווי דער יידישער ביי־טראַג צו דער מאָדערנער בעלע־טריסטיק.

עפעס טאַקע ווי די גלות־לאַנג אטראפירטע יידישע פּלאַסטישע פּיאַנ־קייטן, וואָלטן מיט אַ באַזונדער אימפעט און לעבנסלוסט איצט פאַר אונזערע אויגן אויפגעוואַכט.

איז פאַראַן אַ „נאַציאָנאַלע יידישע פּלאַסטיק“?

1

מיר האָבן ביז איצט לויפיק אַנגעוווּיזן אויף דער גרויסער צאָל און באַ־דייט פון דעם יידישן ביי־טראַג צו דער מאָדערנער קונסט, אויף דער גרויסער שפּע טאַלאַנטפולע יידישע מאלער און סקולפּטאָרן. איצט קומען מיר צו דער פּראַגע וועלכע ווערט אין די לעצטע פאַר צענד־ליק יאָר אָפּט ביי אונז געשטעלט, ניט קוקנדיק דערויף וואָס זי קען כמעט ניט פאַרענטפּערט ווערן ביי דעם איצטיקן סטאַטוס פון אונזער פּאַלק אַלס פּאַלק.

איז פאַראַן אַ נאַציאָנאַלע יידישע פּלאַסטיק? קען מען אַנדייטן אויף וועלכער ס'איז אַלגעמיינער נאַציאָנאַלער כאַראַקטעריסטיק, צוליב וועלכער מען זאָל קענען די אַלע צאָלרייכע און רעפּרעזענטאַטיווע יידן־פּלאַסטיקער באַצייכנען אַלס נאַציאָנאַל יידישע קינסטלער, ווי מען קען עס אפשר מיט די קינסטלער וואָס באַלאַנגען צו איין לאַנד און איין געשיכטע וואו זיי זאָלן ניט אַרבעטן?

איז דאָ עטוואָס ייִדיש־געמיינשאַפטלעכעס אין די מאלערייען פון דעם האַלענדער איוראעלס און דעם בערלינער מאַקס ליבערמאַן; צווישן דעם פראַנצויז קאמיל פּיסאַראַ און דעם „טשעכאוּ פון דער רוסישער מאלעריי“ — לעוויטאַן? צו צווישן די רוסן שאַגאַל און סוטין מיט דעם איטאַליענער מאַ- דיגליאַני? וואַלטן מיר אויף אַ אַלגעמיינער אויסשטעלונג פון בילדער פון ייִדישע קינסטלער אַפילו חושד געווען אַז זיי זיינען יידן, ווען מיר קענען ניט אַפּטמאַל צופעליק זייערע ביאַגראַפיעס?

מיר וואַלטן פיל לייכטער דערקענט די קונסט שולעס און עפּאַכעס צו וועלכע די קינסטלער באַלאַנגען; מיר וואַלטן אויך דערקענט די קלימאַטן און לענדער וואו זיי האָבן געאַרבעט. מיר וואַלטן לייכט פון זייערע בילדער דערקענט, שטעל איך זיך פאַר, אַז פּיסאַראַ איז אַ פראַנצויזישער אימפרעסיאָ- ניסט, ליבערמאַן אַ דייטשער; אַז יוסף איוראעלס איז רעמבראַנדס אַ לאַנדס- מאַן, און אַפילו אונזער שאַגאַלס — דעם ייִדישטן אפשר פון אַלע ייִדישע מאלער — וואַלטן אונז דערמאַנט אַן דעם רוסישן „לובאַק“ ווי אויך אַן דער מאַדערנער פראַנצויזישער קינסטלערישער קולטור. אָבער וואַלטן מיר אויך געקענט געפינען אין זייער קונסט איין כאַראַקטעריסטיק צוליב וועלכער מיר זאָלן קענען אַ קלער טאָן אַז די אַלע קינסטלער זיינען אויך ייִדישע קינסטלער? ס'איז שוין אַריבער די נאַאיווע צייט, ווען ייִדישע און ניט נאָר ייִדישע שרייבער איבער קונסט און ייִדישע קינסטלער פלעגן זוכן (און על פּי נס אויך געפינען) ייִדישן טרויער צו ייִדישן שכל, טונקעלע פאַרבן, צו אַ העלן מזרח קאלאַרייט, צו נאָך „פּאַסנדיקע“ אַזעלכע סימנים מובהקים אין די בילדער פון די ייִדישע מאלער וועגן וועלכע זיי האָבן געשריבן. אַט די גוטע „נאַאיווע טעג“ זיינען שוין אַריבער. אַדער אפשר נאָך ניט אינגאַנצן: לעצטנס האָבן ניט ייִדי- שע שרייבער ווי פון דאָס ניי אויסגעפונען דעם גייסט און די אומרו פון די געטאָס אין די בילדער פון ייִדישע קינסטלער.

איצט איז שוין געוואָרן ביי אונז אַ מין אקסיאמע אַז פון ייִדישע טעמעס, טיפן און מאַטיוון ווערט נאָך ניט געשאַפן אַ ייִדישע קונסט: מען קען מאלן ייִדי- שע פּנימער, ייִדישע חתונות, צו ייִדישע בית עולמס און בלייבן אַ פראַנצויזישער, רוסישער צו דייטשער מאלער. רעמבראַנד האָט געמאַלט מער אפשר ייִדישע פּנימער ווי סיי וועלכער ייִדישער מאלער און ער איז דאָך ניט געוואָרן אַ ייִדישער מאלער.

נאַציאָנאַלע טעמעס, ווי נאַציאָנאַלע קאַסטיומען מאַכן נאָך ניט קיין נאָ- ציאָנאַלע קונסט. דאָס איז, ווי געזאָגט, ביי אונז שוין געוואָרן אַ מין אקסיאמע. אָבער די אקסיאמע קען, דאַכט זיך, אַפּגעפרעגט ווערן: איז ניט אַ פנים, אַ עכט ראַסאווע פנים, ווי מען רופט עס, ניט דאָס זעלבע כמעט וואָס אַ נאַציאָ-

נאלער לאַנדשאַפט איז ? איז ניט אין אַ פנים דאָ מער געירשונטע קולטור — אין ליניען און פֿארמען — ווי אין אַ נאַציאָנאַלער קונסט אַקאַדעמיע ? און נאָך אַ פראַגע: איז ניט אַ נאַציאָנאַל פנים פֿאַר אַ פלאַסטיקער דאָס וואָס אַ פֿאַלק־שפראַך איז פֿאַראַ וואָרט קינסטלער ? און שפילט ניט די אינ־טימיטעט פון אַ טעמע, אַ מאַטיוו דאָך אַ גרויסע ראַלע אינם שאַפן פון אַ קינסטלער ווי „ריין פֿאַרמיסטיש“ ער זאָל ניט זיין ? גלויבן מיר דאָך אַז וואָס נענטער באַקאַנט אַ שרייבער איז מיט דעם לעבן וואָס ער באַשרייבט אַלץ בעסער איז ער. פֿאַר וואָס זשע זאָל דאָס אויך ניט זיין גילטיק בנוגע פֿלאַס־טיקער ?

איז טאַקע אפשר אחד העמס' באַרימטע קריטישע פראַגע „צו אנטאָר קאלסקי וואָלט ניט גאַנצער און שעפּער־ישער געווען ווען ער קלעפט דעם ווילנער גאון אַנשטאַט זיין נעסטאר“ — גאָר ניט אַזאַ נאַאייווע פראַגע, ווי ס'האַט זיך אַמאָל געדאַכט.

און דאָך מוז מען זאָגן אַז אַזוי גערופענע נאַציאָנאַלע קאַסטיומען און טע־מעס און אַפילו שטייגער בילדער, באַזונדער ווען זיי זיינען שלעכט געמאַלט און זיי האָבן אונטער זיך קיין פֿאַרמען, מאַכן נאָך ניט קיין נאַציאָנאַלע קונסט. וואָס זשע דען איז דאָס כאַראַקטעריסטישע נאַציאָנאַל יידישע, וואָס פֿאַר־אייניקט אַלע יידישע פלאַסטיקער, אויב אַזעלכעס איז איבערהויפט פֿאַראַן ?

די אייגענע פראַגע קען אויך געשטעלט ווערן בנוגע די יידישע וואָרט קינסטלער אין די פרעמדע, ניט יידישע שפראַכן: איז דאָ אַ אַלגעמיין יידישע כאַראַקטעריסטיק צווישן די אַלע יידישע שריפטשטעלער און דיכטער צוליב וועלכער מיר וואָלטן זיי דערקענט אַלס יידן, ווען מיר ווייסן עס ניט פון פריער אַדאַנק אונזער און נאָך מער אַנטיסע־מיטישער „יידן זוכעניש“ ?

איז דאָ עפעס געמיינזאַמעס — נאַציאָנאַל אַדער פֿאַלקיש יידישעס — צווישן די ווערפעלט, קאַפּקאַס, צווייגס, זאַנגווילס, טריסטאַן בערנאַרס, פּויכט־וואַנגערס, סאַסונס און באַבעלס (זיי רעפּרעזענטירן אויך גרופן יידישע שריי־בער אין פרעמדע שפראַכן ...) און אַזוי ווייטער. מען פלעגט אַפט זאָגן, און מיר האָבן אין דעם אויך געגלויבט, אַז דאָס וואָס כאַראַקטעריזירט דעם יידישן קינסטלער, ווי דעם יידישן פרעמד שפראַכיקן וואָרט קינסטלער איז זייער קאַנסאַפּאַליטיוז, זייער גרעסערע פעאַיקייט איבערצונעמען און איבערצוטראַגן פרעמדע סטילן און פֿאַרמען פון פרעמדע שפראַכן און ליטעראַטורן אויף זייער אייגענעם אַדאַפּטירטן אַדער געבורט באַדן:

דער דייטשער יידישער שריפטשטעלער (פון היינען אָן) קען גיכער און לייכטער שרייבן קלאָר, עלעגאַנט, דאָס וואָס ווערט אנגערופן „פראַנצויזיש“ ווי דער... אמת'ר דייטש, דער יידישער קינסטלער קען גיכער באַאיינפלוסט ווערן פון אַ שכנהשער קולטור און קונסט ווי דער ניט-יידי. דער יידישער קינסטלער, ווייל ער איז שוואַכער פאַרוואַרצלט, איז דעריבער אַ פאַרמיטלער צווישן די פאַרשידענע נאַציאָנאַלע קונסטן, אַ מעקלער, אַ קאַסמאַפּאָליט.

די טענה פלעגן מיר אָפט הערן, און מיר הערן זי נאָך אַפילו אַצינד דאָכט זיך ווען מען רעדט צום ביישפּיל פון דער „פּרענטש סקול אָף פּיינטינג“ (איז וועלכער ס'ווערן איינגעשלאָסן אַזעלכע מאלער ווי פּיקאַסא, שאַגאַל, סוטיז, מאַדיגליאַני) ווי אין קעגנזאָץ צו דער „פּראַנצויזישער מאלעריי“.

אַבער די סברה איז אפשר טאַקע ניט מער ווי אַ סברה וואָס לייגט זיך אַפילו אויפן שכל, ווייל סוף כל סוף זיינען אַלע קינסטלער „קאַסמאַפּאָליטיש“ אויף ווי ווייט זיי לערנען און ווערן באַאיינפלוסט און אַפילו די גרעסטע און באַדיינדסטע „נאַציאָנאַלע“ קינסטלער לערנען און ווערן באַאיינפלוסט פון די ווייסטע און „פּרעמדסטע“ קולטורן; פאַרקערט זיי נעמען נאָך פיל מער אי-בער פון „פּרעמדע קולטורן“ ווי די קלענערע און שוואַכערע קינסטלער; און דער חלוק צווישן זיי נאָר איז:

אין דער צייט ווען די ערשטע, די גרויסע קינסטלער און טאַלאַנטן פאַר-דייען אייגנאַרטיק-אינדיווידועל (און ממילא נאַציאָנאַל) דאָס געלערנטע און אַנטנומענע פון „פּרעמדע“ קענען דאָס ניט, ווייזט אויס, די קלענערע טאַ-לאַנטן; מיטן סך הכול אָן דאָס אַנטנומענע איז אין זייערע ווערק שטענדיק אויבנאויפיק און דערקענבאַר, אויב ניט דאָס כאַראַקטעריסטישע.

דערפאַר זען מיר דאָך אַסך פאַרוואַרצלטע יידן קינסטלער — פון וואַרט און פענסל — אין אַלע לענדער, און אַזוי פיל ניט-יידישע קינסטלער וועלכע זיינען אמת קאַסמאַפּאָליטיש ניט קוקנדיק אויף זייער פאַטריאָטיזם און נאַציאָ-נאַליזם, ווייל זיי פאַלן שטענדיק אונטער פאַרשידענע איינפלוסן און נאָר דער-פאַר, ווייל זייערע אינדיווידועלע טאַלאַנטן זיינען זייער מאַגערע.

די היפּאָטעזע ווידער אַז די היסטאָריש-נאַציאָנאַלע יידישע באַדנלאַזיקייט, אַז דער יידישער גלות איז אַ גרויסע פּסיכישע שטערונג אַפילו פאַר דעם עכטן טאַלאַנט זיך צו פאַרוואַרצען טיף און אַרגאַניש אין אַ נאַציאָנאַלן באַדן איז אפשר באַגרייפליך אַבער ווייט נאָך ניט גענוג וויסנשאַפטלעך באַגרינדעט און באַוווּזן: די נאַציאָנאַל און פאַלקיש יידישע צושפּרייטונג און דעצענטראַליזאַ-ציע איז טאַקע אַ ניט פאַרמיידלעכע שטערונג אַ יידישע נאַציאָנאַלע קונסט זאָל געשאַפן און אַנערקענט ווערן (ווי ס'איז אונגעגלעך אַ פאַלקס ליטעראַטור אין צענדליקער פּרעמדע שפּראַכן...) אַבער אינדיווידועלע יידן קינסטלער האָבן

זיך טיפער און אַרגאַנישער פאַרוואַרצלט אין די לענדער און שפראַכן פון זייער געבורט און נאַטוראַליזאַציע, ווי צענדליקער און הונדערטער ניט יידישע קינסטלער מיט פיל שוואַכערע טאַלאַנטן.

וויפיל פראַנצויזישע מאלער זיינען עס אַזוי „פראַנצויזיש“ ווי דער ייד קאַמיל פיסאַראַ? און וויפיל דייטשע מאלער — און אפילו היינטיקע דייטשע מאלער — זיינען עס אַזוי „דייטש“ ווי מאַקס ליבערמאַן, וועלכער האָט איבערגעפלאַנצט דעם פראַנצויזישן אימפרעסיאָניזם אין דייטשלאַנד?

און ניט קוקנדיק אויף אַלע היינטיקע און אַמאָליקע ראַסע טעאָריעס, וועט הענריך היינע בלייבן אַ שטיק דייטשלאַנד אַזוי לאַנג ווי די דייטשע שפראַך און ליטעראַטור וועלן לעבן, איך האָב מורא אַז אפילו אונזער נאַציאָנאַלער „כי-נוס“ ווען ער וועט פאַרוויקלעכט ווערן וועט דעם גרויסן יידישן פּאַעט פון דייטשלאַנד ניט קענען צונעמען.

די שפראַך פון פלאַסטישער קונסט איז אינטערנאַציאָנאַל

ז

און אויב ס'איז שווער צו געפינען אַ אַלגעמיינע נאַציאָנאַלע כאַראַקטע-ריסטיק אין די ווערק פון די פרעמד שפראַכיקע יידן-שרעפטשטעלער איז עס נאָך פיל שווערער צו געפינען ביי די צווייטע און צושפרייטע יידן פלאַסטיקער, ווייל שפראַך איז פאַר זיך און מיט זיך אַליין אַ נאַציאָנאַלע פאַרמע, אַ נאַציאָנאַל-נאַלער באַדן, אין דער צייט ווען דאָס פלאַסטישע בילד איז אינטערנאַציאָנאַל, דעם מאלערס, דעם סקולפּטאָרס שפראַך (ווי אויך דעם מוזיקערס) איז אַ אונז-ווערסאַלע שפראַך, דער פלאַסטיקער קען אויסשטעלן זיינע ווערק אין אַלע לענדער און ער קען ביי אַלע פעלקער געפינען די שיכטן, וואָס זאָלן פאַרשטיין און ווי געהעריק אַפשאַצן זיינע שאַפונגען.

דאָס וואָרט איז נאַציאָנאַל און פאַלקיש ווען עס איז אפילו דאָס אוניווער-סאַלסטע, אַלמענטשלעכסטע און אַבסטראַקסטע וואָרט; דאָס פלאַסטישע בילד איז אוניווערסאַל און אינטערנאַציאָנאַל ווען ס'איז אפילו אין פאַרם און אין אינהאַלט לאַקאָליסטיש-נאַציאָנאַל, דאָס איז די גרויסע מעלה וואָס די פלאַס-טישע (און טאָן) קונסטן פאַרמאָגן:

דער פלאַסטיקער נויטיקט זיך ניט אין אַ „איבערזעצער“, ווי עטניש, נאָ-ציאָנאַל און ערדיש ער זאָל ניט זיין, און דאָס פיינסטע, אוניווערסאַליסטע וואָרט קען אַפּט אפילו ניט איבערזעצט ווערן, דאָס איז אַ גרויסער פּליוס אָבער

בנוגע דער פראגע וואָס ווערט איצט באַהאַנדלט איז די מעלה אַ חסרון : אַ יידישער שרייבער קען וואוינען אין פראַנקרייך, אַמעריקע, פּוילן צו דרום אַמעריקע — כל זמן ער שרייבט אַבער אין יידיש, צו העברעאיש איז ער אַ יידישער שרייבער. פונקט ווי אַ ענגלישער, פראַנצויזישער, צו דייטשער שרייבער זיינען די וואָס שרייבן אין די שפראַכן, מעגן זיי טעמאַטיש, וועלט אַנשוילעך זיין ווי פאַרשידן און אפילו שטאַמען פון אַנדערע פעלקער. קאַנראַד איז אַ ענגלישער שרייבער ; אַזוי אויך זאַנגוויל.

דעם שרייבערס ערשטע פאַטערלאַנד איז זיין שפראַך. ריין טעכניש און קינסטלעריש, ווייל אַ שפראַך איז אויך אַ נאַציאָנאַלער מוזעאום פון פאַרמען ; אַ פאַלקס שפראַך איז לעבעדיקע קעגנווארט און צו דער זעלבער צייט אויך אַ קונסט שולע.

דאָס זעלבע קען ניט געזאַגט ווערן וועגן מאלער און בילדהויער. זיי קען נען זיך גיכער אַסימילירן און אַסימילירט ווערן ; געפֿינט ער ניט קיין מאַרק, קיין ליבהאַבער פון זיין קונסט אין דעם לאַנד וואו ער איז געבוירן געוואָרן, קען ער זיך פֿיל לייכטער ווי דער שרייבער געפֿינען אין אַנדערע לענדער. ווייל ער דאַרף קיין איבערזעצער ניט האָבן, ווייל זיין שפראַך איז אַ אוניווערסאַלע, און זיינע מאַטיוון און טעמעס קענען נאָך זיין דערפֿאַלגרייכער אין דער פרעמד צוליב זייער עקזאָטישקייט. ער דאַרף נאָר אַריבערפעקלען און אויס-שטעלן זיינע בילדער אין אַנדערע לענדער.

די קונסט געשיכטע ווייסט פון באַרימטע מאלער וואָס האָבן געביטן די לענדער און „הויפֿן“ פֿאַר וועלכע זיי האָבן געאַרבעט ; אַבער די אַמאָליקע הויף-פֿאַעטן האָבן עס ניט געקענט טון.

דער פֿאַעט, דער וואָרט-קינסטלער איז פֿיל מער געבונדן צו זיין פֿאַלק און לאַנד ווייל ער קען זיין שפראַך ניט בייטן (נאָר זשורנאַליסטן און ניט שער-פּערישע וואָרט-קינסטלער קענען בייטן שפראַכן ; יידיש און העברעאיש איז צוליב זייער לייבליך-פֿאַלקישער קרובה/שאַפט אין דעם פּרט אַן אויסנאַם). און אפילו ווען ער איז אין גלות און ווערט אַרויסגעטריבן פון זיין לאַנד, נעמט ער מיט זיך מיט זיין ערשטע, זיין שריפטשטעלעריש פאַטערלאַנד — זיין שפראַך. דערפֿאַר איז טאַקע פֿיל שווערער צו פאַרענטפּערן די פראַגע וואָס מיר האָבן זיך פֿריער געשטעלט און שטעלן זיך בכלל אַזוי אָפֿט : ווי און ווען קען אַ ייד אַ מאלער, צו אַ סקולפּטאָר פאַרעכנט ווערן אַלס יידישע קינסטלער ? זייער שפראַך איז אַ אוניווערסאַלע, זיי באַלאַנגען קינסטלעריש צו שולן און ריכטונגען, וועלכע זיינען אַלעס אין דער וועלט נאָר ניט קיין יידישע, ווייל מיר האָבן זיי נאָך ניט ; זיי מאלן אַלערליי נאָר ניט קיין יידישע לאַנדשאַפטן ; און ווען זיי מאלן אפילו יידישע מאַטיוון, צו יידישע טיפֿן, מאלן זיי פונקט אַזוי ווי

פראַנצויזישע, צו דייטשע קינסטלער — פון די זעלבע שולן און אַקאַדעמיעס — וואָלטן זיי געמאלט — טאָ, ווי אַזוי קענען מיר זיי באַצייכנען אַלס יידישע פּלאַסטיקער? קענען מיר זיי באַצייכנען אַלס יידישע קינסטלער נאָר צוליב זייערע פּאַספּאָרטן, אָדער לויט די אַלע צווייפּלהאַפּטע, פּסעוודא-וויסנשאַפּט-לעכע ראַסע טעאָריעס?

און דאָך ניט קוקנדיק אויף די אַלע ערנסטע און שווערע טעכנישע און לאַגישע שוועריקייטן, מוזן מיר, ד.ה. די אַלע יחידים וואָס באַשעפּטיקן זיך מיט דער פּראַגע פון אַ יידישער פּלאַסטיק און פּאַרשן און שטודירן אַט דעם וואונדערלעכן פענאַמען — דאָס אויפּוואַכן פון די יידישע פּלאַסטישע פעאַר-קייטן אין די מאָדערנע צייטן — אַפּט קומען צו דער הנחה אַז עס זיינען אַצינד יאָ פּאַראַן יידן מאלער און סקולפּטאָרן, וואָס קענען אפשר יאָ באַצייכנט ווערן אַלס יידישע מאלער און סקולפּטאָרן, הגם ס'איז בכלל גאַרניט אַזוי גרינג ממשותדיק און זיכער צו דעפינירן די אייגנאַרטיקע כאַראַקטעריסטיקעס פון סי וועלכער ס'איז „נאַציאָנאַלער מאלעריי און סקולפּטור“.

פאַרמירט זיך אַ יידישע פּלאַסטיק?

ח

ווען מיר זאָגן אַז עס זיינען אפשר יאָ פּאַראַן אַזעלכע מאלער און סקולפּ-טאָרן וואָס קענען באַצייכנט ווערן אַלס יידישע מאלער און סקולפּטאָרן (און מיר טרעפּן זיי אין אַלע גרויסע און קליינע יידישע צענטערען), מיינן איך ניט דוקא די פון זיי וואָס האָבן זיך ניט געקענט צופאַסן, אָדעפּטירן צו די גרויסע, ניט יידישע קונסט צענטערען און לענדער, און גאַנץ פשוט דערפאַר, ווייל זיי זיינען צו שוואַכע קינסטלער.

איך מיינן ניט די „יידישע קינסטלער“, וואָס קומען צו דער יידישער גאַס מיט זייער קונסט דערפאַר ווייל זיי גלויבן אַז די יידישע גאַס איז ניט שטאַרק באַהאַונט אין די זאַכן און מען קען דאָרט אַזוי גרינג ווערן אַ „גרויסער און באַרימטער קינסטלער“; און די גרויסע וועלט, וואָס פאַרשטייט יאָ אַט די „אוניווערסאַלע שפּראַך“ וויל זיי ניט אנערקענען.

מיר מיינען אַצינד אויך ניט די „ליית ברירה“ נאַציאָנאַלע קינסטלער, און אפילו ניט די „בעלי תשובה“, וועלכע האָבן זיך אין די לעצטע יאָרן באַוווּזן אויף דער יידישער גאַס צוליב דעם פּאַליטישן אַנטיסעמיטיזם צווישן די פּראַ-פעסיאָנעלע קלאַסן און קינסטלער. אַט די חשובע בעלי תשובה זיינען געווען

גוטע און אפילו גוט באקאנטע דייטשע, עסטרייכישע און אנדערע קינסטלער. זיי האבן געהאט זייערע „נאציאנאלע מארקן“ פאר זייערע שאפונגען, פון וועלכע זיי זיינען אזוי אכזריותדיק ארויסגעטריבן געווארן, קומען אייניקע פון זיי איצט צו אונז, אדער קיין א״י, אפט ניט ווילנדיק, אן גלויבן, צווייפלענדיק צו דאס נאציאנאלע יידנטום איז רייף שוין אויפצונעמען זייער „אויסווערסאלע שפראך“, און זיי פראוון דאך צו אונז זאגן בלחש פארשעמט אדער אראגאנט (לויט זייער טעמפעראמענט):

גוט, איר ווילט מיר זאלן הייסן יידישע מאלער, יידישע סקולפטארס, נו, זיינען מיר עס אפשר? וואס זשע דען זיינען מיר?

ווען איך רעד איצט וועגן יידישע פלאסטיקער, יידישע מאלער און סקולפ-טארס — מיין איך אט די וואס זיינען, אזוי צו זאגן, ארגאניש אויסגעוואקסן און מיטגעוואקסן מיט אונזערע נייע נאציאנאלע ליטעראטורן, מיט אונזער נאציאנאלן רענעסאנס, וואס איז אויפגעקומען אזוי שוין און טראגיש אינם לעצטן האלבן יארהונדערט, אונגעפער.

איך מיינ אט די געציילטע אפשר יידישע מאלער, בילדהויער (און מוזיקער) וועלכע זיינען אויפגעקומען אין אונזער מאדערנעם וועלטלעך פאלקישן לעבן ווי אין א יידישער מלוכה, ווי אין א פאקטישער נאציאנאלער היים, ווי אויף א יידישן לאנדשאפט.

איך מיינ דא די פאר צענדליק יידישע פלאסטיקער וואס האבן פאר די לעצטע דריי-פיר צענדליק יאר געחלומט פון א יידישער קונסט, פון יידישע פארמען און ווי די יידישע פאלקס שרייבער געלעבט מיט די יידישע פאלקס מאסן. די יידישע קינסטלער וועלכע זיינען קיינמאל ניט אוועק פון די יידישע מאסן, פונם יידישן פאלקסלעבן, כאטש זייערע אינדיווידועלע פעאיקייטן זיינען געווען גענוג באדייטנד מען זאל זיי פארשטיין און אויפנעמען אויך אין ריי-כערע קולטור און קונסט צענטרען.

„די ניט אוועקגעגאנגענע און ניט צוריקגעקומענע“ — ס'איז פשוט פאר זיי גאר קיין פראגע ניט געווען פון אוועקגיין, ווי ס'איז ניט קיין פראגע פאר דעם יידישן שרייבער צו ווערן אויס יידישער שרייבער. פאר וואס זיי זיינען יידישע פלאסטיקער? אט פראסט פשוט דערפאר ווייל זיי זיינען יידישע פלאסטיקער.

און אפילו ווען זיי האבן שוין לאנג אויפגעגעבן די אמאליקע נאיווע, מליצהדיקע זוכענישן פון ספעציפיש יידישע פארמען — מזרח ארכאישע, אדער פאלקטימלעכע — און מאלן איצט אפילו ניט קיין ספעציפיש יידישע מאטיוון אדער טיפן, לעבן זיי אבער נאך אלץ און נאטירלעך מיטן יידישן פאלקס לעבן, איך וועל וואגן און באצייכענען אט די אלע יידישע קינסטלער, כאטש איך

ווייס אָן ס'איז טעכניש פּאַלש, אַלס „בצלאלניקעס“, ווייל די מיינסטע פון זיי האָבן קיין דירעקטע שייכות מיט דער ירושלימער קונסט שולע ניט געהאַט און דער „בצלאל“ איז אַפילו אין זיינע גוטע יאָרן צו אַרים קינסטלעריש געווען ער זאָל קענען לערנען און באַאיינפלוסן קינסטלער וואָס האָבן סרוב שטודירט אין די גרויסע אייראָפּעאישע קונסט צענטערען.

אַבער אויב פּאַקטיש און טעכניש זיינען זיי קיינמאָל ניט געווען ניט קיין לערער און ניט קיין שילער פון דעם בצלאל פון ליליען, הירשענבערג און פּראָפּעסאָר שאַץ, זיינען זיי עס אָבער אידעאיש און סימבאָליש, אַזוי צו זאָגן, שאַגאל וועט זיכער לאַכן פון דעם פּאַראַדאָקס ווען איד וועל זאָגן אָן אַפילו ער, דער גרויסער פּאַריז־וויטעבסקער יידישער מאלער, איז אַ שטיק בצלאל־ניק, און דאָס אייגענע קען געזאָגט ווערן וועגן אַ יאנקל אדלער, וועגן אַ טשאַי־קאָף, אַ ריבאָק, אַ שוואַרץ, אַ זשאַזעף הערמאַן און די צענדליקער אַנדערע יונגערע יידישע קינסטלער וואָס זיינען אויסגעוואַקסן אין די אַלטע יידישע היימען, הגם זיי האָבן קיינמאָל, אויף וויפיל איד ווייס, קיין דירעקטע שייכות מיט דעם בצלאל ניט געהאַט.

און דאָס אייגענע קען געזאָגט ווערן וועגן די עלטערע — לערער און ניט לערער — פון דער איינציקער יידישער קונסט שולע; ניט נור די נעמען פון שאַץ, ליליען און שמואל הירשענבערג זיינען געווען לערער אין בצלאל, נאָר אין אַ געוויסן סימבאָלישן זין אַסאָציאירן זיך אַפילו אַזעלכע נעמען ווי אנטאקאלסקי, מאריץ גאַטליב, גליצנשטיין, פּאַסטערנאַק, לעסער אורי, הערמאַן שטרוק א"א פון די עלטערע יידישע מאלער און סקולפּטארן מיט דער אידייע פון בצלאל. און ס'איז אפשר כאַראַקטעריסטיש וואָס אַפילו דער דייטשער מאַ-לער מאַקס ליבערמאַן האָט געהאַט אַ אינטערעס פאַר דער בצלאל שולע און אפשר אויך דער בצלאל אידייע (ער איז געווען פּרעזידענט פונם אַמאַליקן בצלאל קאַמיטעט אין בערלין). אַ אונדירעקטער פּראָדוקט פון דער בצלאל אי־דייע איז די קליינע גרופּע יידישע קינסטלער וועלכע האָט נאָך אין די יאָרן גיינצן צוועלף־דרייצן אַרויסגעגעבן אין פאַריז דעם ערשטן יידישן (טעקסט־לאָזן) קונסט זשורנאַל „מחמדים“, פון וועלכן עס זיינען דערשינען עטלעכע נומערן.

און איצט אויך אַ פאַר ווערטער וועגן דער בצלאל שולע גופא:
ווי שיינע אידייען קענען אַפט פאַרשוועכט ווערן אין דער פּאַרווירקליי-
כונג קען אויך דער בצלאל דינען אַלס ביישפּיל.
וואָס פאַר אַ פּראַקטפולע אידייע איז דער בצלאל געווען, און פּראָפּעסאָר

שאץ פארדינט טאקע „אונטערבליכקייט“ אין אַ יידישער קונסט געשיכטע, פאַר אַט דער אידייע זינער, פאַר זיין שיינעם חלום... אָבער דערפאַר האָט ער אַליין די אידייע אַזוי שלעכט און אַרים פאַרווירקלעכט.

איינגטלעך, האָט פראָפּעסאָר שאץ געירשנט די אידייע וועגן אַ יידישער קונסט אַקאַדעמיע פון מאַרק אַנטאַקאַלסקי (שאץ דער סקולפּטאָר האָט זיך גע- האַלטן פאַר אַנטאַקאַלסקיס אַ תּלמיד). שוין אַנטאַקאַלסקי האָט געפּלאַנעוועט אַ יידישע קונסט שולע. דאָס קען מען זען פון זיין קאַרעספּאָנדענץ מיט דעם רו- סישן קונסט קריטיקער סטאַסאָוו. מער ניט אַנטאַקאַלסקי האָט געפּלאַנעוועט די יידישע קונסט שולע אין זיין געבורט שטאָדט ווילנע — אינם ירושלים דליטא. דאָס איז אויך געווען נאָטירלעך פאַר אַנטאַקאַלסקין דעם משכיל, פאַר וועמען אַ יידישע קונסט שולע איז געווען אַ טייל פון דער השכלה אידעאָלאָ- גיע — בילדן די יידישע יוגנט. זיין תּלמיד באַריס שאץ האָט ווייטער און טי- פער אַנטוויקלט די אידייע אינם גייסט פון זיין צייט שוין. ער איז שוין ניט געווען בלויז משכיל, נאָר אונטערן איינפלוס פונם חיבת ציון און פונם פּאַלי- טישן ציוניזם איז ער שוין געווען אַ „נאַציאָנאַלער ייד“; און פונם ירושלים- דליטא האָט ער אַריבערגעפירט די אידייע צום אמתן ירושלים און די אידייע וועגן דער ערשטער יידישער קונסט שולע האָט שוין ביי שאַצן געקראָגן דעם היסטאָריש-סימבאָלישן נאָמען נאָך דעם ערשטן יידישן אַרכיטעקט בצלאל בן אורי. און ניט סתם פון אַ יידישער קונסט שולע, ווי זיין גרויסער מאַסיטער אַנטאַקאַלסקי, האָט שאץ געחלומט, נאָר וועגן אַ אַקאַדעמיע וואו יונגע יידישע קינסטלער זאָלן שאַפן „יידישע קונסט“.

אַט דער חלום וועגן אַ „יידישער פּלאַסטישער קונסט“ האָט זיך ביי שאַצן אויף אַזאַ מאָדנעם אייגנאַרטיקן אופן אויסגעמישט מיט דער עסטעטיק פון די ענגלישע פּרעראפּאעליטן באַזונדער פון וויליאם מאַריס. אַלס תּלמיד פון אַנ- טאַקאַלסקי און פון די רוסישע „פּערעדוויזשניקעס“ האָט שאץ, נאָטירלעך, גע- זען דעם וועג צו אַ יידישער קונסט דורך דער יידישער טעמע: אַז יידישע קינסטלער און די תּלמידים פון בצלאל וועלן מאלן צי קלעפּן (ווי ער) יידן אין טליתים אָדער יידישע פּרויען ווי זיי בענטשן ליכט (לויט די ערגסטע מוסטערן פון דער אַיראָפּעאישער און רוסישער זשאַנר מאלעריי) וועט אַזוי אַרום גע- שאַפן ווערן „יידישע קונסט“.

מער באַוואוסטזיניק איז צו דער פּראָבלעמע „יידישע קונסט“ צוגעגאַנגען דער דאָן זייער באַרימטער ביי יידן יידישער גראַפיקער און ערשטער לערער פון בצלאל — אפרים משה ליליען. ער האָט געזוכט אַ יידישן סטיל, אַ יידישע אָרנאַמענטיק און עקספּערעמענטירט מיט די יידישע נקודות, אלף בית, מגן- דודס, מנורהס א.א.וו. איצט זען אויס אַט די „יידישע קונסט און סטיל זוכע-“

נישן פון די ערשטע בצלאל לערער און שילער זייער נאָאיוו אין די אויגן פון יידישע קינסטלער; אָבער זיי זען ניט איין ווי ווייט און אונבאַמערקט אָט די נאָאיווע און אָפּט ניט קינסטלערישע קונסט און סטיל זוכונגען האָבן זיי אַליין און זייערע ווייטערע עקספּערימענטן מיט די אַלטע אַרכאַאישע קונסט פאַרמען און מיט דעם ביטל יידיש פאַלקסטימלעכע קונסט, באַאיינפלוסט. ווי מען קען עס זען פון די גראַפישע אַרבעטן און בוך צירונגן און אילוסטראַציעס פון אַזעלכע קינסטלער ווי קראַטקא, ליכטנשטיין, געלער א"א, וועלכע זיינען אַזוי צו זאָגן, באַוואוסטזיניק אַוועק פון ליליען און בצלאל.

וועט דער בצלאל ווידער אויפגעלעבט ווערן, אָדער ערשט אויף אַן אמת לעבעדיק און פרוכטבאַר ווערן? איד קען אַביסל די היינטיקע יידישע קינסטלער, איד קען זייער לעבן ווי שווער עס איז אין דער איצטיקער טרויעריקער יידישער גאַנץ געבליבענער יידישער געזעלשאַפּטליכקייט — און דאָך הערט מען איצט גאָך צווישן יידישע קינסטלער דעם פרומן וואונטש בלחש: ווען עס קאָן געשאַפן ווערן אַ יידישע קינסטלער קאַלאַ-ניע... און פאַר וואָס טאַקע ניט אינם זוניקן לאַנד?

איז דאָס ניט די זעלבע גרויסע בצלאל אידיע? און געלייטערט פון פאַרשידענע נאַציאָנאַלע און נאַציאָנאַליסטישע טעאָריעס, און אַפילו אַן וועל-כע ס'איז נאָאיווע און פּרעטענציעזע צוזאַגן צו שאַפן אַ יידישע קונסט. מיר האָבן איצט אַזוי פיל גוטע, אויסגעצייכנטע יידישע מאלער און סקולפּטאָרן, אויסגעצייכנטע פּאָך-לייט וואָס האָבן ליב און קענען זייער פּאָך, און זיי זיינען גרייט אַוועקצוגעבן זייערע בעסטע „פרוכט“ פאַר יידישע קונסט מוזעאומס, פאַר יידישע ווידער אויפגעשטעלטע ווענט און היימען — אַבי צו קענען ווייטער אַרבעטן — מאלן, מאָדעלירן, און פאַר וואָס זאָלן טאַקע ניט אַרגאַניזירט ווערן פּעריאָדישע, „אַרומפּאַרנדיקע“ (פּערעדוויזשניע) איבער תּפוצות ישראל אויסשטעלונגען פון די ווערק וואָס די יידישע פּלאַסטיקער וועלן שאַפן אין זייער קינסטלער קאַלאַניע אינם אַלט נייעם לאַנד?

מיר האָבן איצט אַזוי פיל גוטע יידישע פּלאַסטיקער אין אַלע לענדער און קונסט ריכטונגען, די איינגעדרימעלטע, פאַרזעלטע יידישע פּלאַסטישע פּייאָקייטן האָבן אויפגעוואַכט און זיך געפונען אין דער מאָדערנער קונסט. און אַ סך, אַ גרויסע צאָל פון די מאָדערנע יידישע קינסטלער בענקען, נויטיקן זיך אַפּשר אין אַ נייעם לאַנדשאַפּט, אין אַ אייגענעם לאַנדשאַפּט; פונקט ווי

פאלק און ליטעראַטור

די יונגע יידישע ליטעראַטור, מיט וועלכער זיי זיינען אזוי אַרגאַניש פאַרבונדן,
און דאָס גאַנץ געבליבן יידיש פּאַלקיש לעבן.
און איז ניט דער בעסטער און אפשר איינציקער וועג צו אַ אייגענער
נאַציאָנאַלער קונסט (ניט נאַציאָנאַליסטישער) אַ נאַציאָנאַלער לאַנדשאַפט מיט
זיין אייגענעם קאלאריט און אייגענע ליניעס ?
